

MIHAI CONSTANTINESCU

• PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII •

PIONIERUL ELECTRONIST



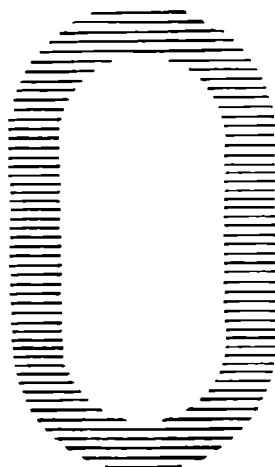
PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII •

PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII •

• PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII • PRELUDII •

Ing. MIHAI CONSTANTINESCU

PIONIERUL ELECTRONIST



EDITURA DIDACTICA ȘI PEDAGOGICA
BUCUREȘTI - 1972



Redactor: NICOLAE MARIN
Tehnoredactor: IONESCU VICTORIA
Coperta de: SMILOVICI VICTOR

Introducere

Creație a orînduirii noastre socialiste, industria radioelectronică din țara noastră a cunoscut și cunoaște o puternică dezvoltare. Aceasta a avut, printre altele, ca urmare, și răspîndirea pe întreg teritoriul țării a unui impresionant număr de aparate de radio și televizoare, aceste minunate mijloace de informare și difuzare a științei și culturii.

Copiii, receptivi la tot ceea ce este nou și interesant, nu au rămas indiferenți în fața puternicei ofensive a radioelectronicii. Aceasta a avut ca urmare dezvoltarea continuă a mișcării de radioamatori care a cuprins pe cei mai mulți dintre ei, antrenîndu-i la lărgirea orizontului lor de cunoaștere și la formarea unor deprinderi practice.

Creîndu-se posibilități tot mai mari pentru procurarea pieselor, acestea fiind produse în țară, răspîndirea radioamatorismului a cunoscut un puternic avînt în rîndul pionierilor, cercurile de radio și electronică de la casele pionierilor, Palatul pionierilor și din școli cuprinzînd un număr tot mai mare de copii.

În sprijinul unor asemenea activități, în țara noastră au fost publicate în ultimii ani un număr mare de lucrări referitoare la diverse construcții. La aceasta se adaugă și numărul mare de materiale publicate de revistele „Racheta Cutezătorilor”, „Tehnum” și „Sport și tehnică”. Datorită însă vastității acestui tînăr domeniu al tehnicii, rămîn în permanență pete albe care trebuie treptat acoperite.

Unul dintre domeniile în care au fost publicate puține lucrări îl constituie cel al aparatelor de măsurat și al montajelor de electronică aplicată. De aceea, în acest mic ghid, noi am inclus scheme ale unor aparate de măsurat deosebit de utile, atât în activitatea cercurilor, cât și în cea individuală a radioamatorilor, precum și câteva aplicații interesante, dar mai puțin cunoscute, în domeniul electronicii. De asemenea, avînd în vedere vîrsta și nivelul de cunoștințe al micilor constructori, autorul a considerat necesară explicarea unor noțiuni elementare din domeniul electronicii. Totodată, au fost date indicații referitoare la piesele folosite în radioelectronică și la realizarea montajelor.

În ceea ce privește schemele prezentate, acestea au fost experimentate de autor, atât la cercul de electronică al Palatului pionierilor, cât și individual.

Astfel, o oarecare experiență și câteva materiale de bună calitate sînt suficiente pentru reușita construcțiilor.

Autorul speră că acest ghid adresat micilor electroniști îi va ajuta în activitatea lor, atât în cadrul cercurilor, cât și în cea individuală.

Autorul

LA ÎNCEPUT PUȚINĂ TEORIE

Electronica, prin numeroasele probleme pe care le pune, constituie una dintre ramurile tehnicii care atinge un înalt grad de teoretizare. Aceasta se datorește, pe de o parte, marelui număr de fenomene care au loc în intimitatea dispozitivelor electronice și care rămân ascunse simțurilor noastre, spre deosebire de mișcarea mecanică sau de fenomenele optice și acustice pe care le putem percepe cu ajutorul acestora. Pe de altă parte, dificultățile care stau în calea înțelegerii schemelor electronice se datoresc modului foarte variat în care piesele și subansamblele pot fi combinate în vederea construirii unor aparate, cu ajutorul cărora să se poată realiza cele mai diferite și neașteptate operații.

Dar, ca orice știință sau ramură a tehnicii, electronica are un A, B, C al său, alcătuit din reguli relativ simple, care ne ajută să ne descurcăm în hățișurile circuitelor electronice comparabile uneori cu o adevărată junglă.

Însușirea unor noțiuni elementare referitoare la funcționarea și caracteristicile unor piese folosite, precum și la unele fenomene care au loc în montajele care vor fi construite este absolut necesară electronistului amator, deoarece numai astfel construcția aparatului poate fi realizată corect și rapid, iar în eventualitatea unor defecțiuni ulterioare el poate interveni acolo unde este necesar.

Pentru a putea funcționa, în orice aparat electronic trebuie să aibă loc o serie de modificări și transformări pe care le suferă curentul electric la trecerea lui prin diver-

sele piese componente. Deci, trebuie să vedem mai întâi ce este curentul electric și care sînt mărimile sale caracteristice. De asemenea, vom vorbi despre cîteva din legile care îl guvernează.

Curentul electric

Încă din primii ani de școală, unul din punctele de atracție la orele de științele naturii îl constituie experiențele de electrizare, care constau în frecarea unor baghete de sticlă, ebonită etc.

Se știe că prin frecarea suprafeței unor materiale apar *sarcini electrice*. Acestea sînt de două feluri: *pozitive* și *negative*. Sarcinile electrice de același fel se resping, iar cele de sens contrar se atrag. În sfîrșit, unele materiale permit deplasarea sarcinilor electrice prin ele și pe suprafața lor, pentru acest motiv fiind numite bune conductoare de electricitate, iar cele care nu permit această deplasare se numesc rele conductoare de electricitate.

Curentul electric constă deci într-o *deplasare dirijată a sarcinilor electrice* prin materiale bune conductoare de electricitate.

Dintre materialele bune conductoare de electricitate, cele mai utilizate și mai cunoscute sînt metalele. Bucățile de metal, de obicei sub formă de sîrmă, folosite pentru trecerea curentului electric, se numesc *conductoare*. Între conductoare se pun uneori materiale rele conductoare de electricitate, numite *izolatoare*.

Tensiunea electrică, intensitatea curentului și rezistența electrică. Pentru ca să fie posibilă circulația unui curent electric printr-un conductor, este necesar să existe o diferență între cantitatea de electricitate, la cele două capete ale acestuia, numită diferență de potențial sau tensiune electrică. La capetele conductorului tensiunea electrică este menținută de o sursă de curent electric. Una dintre cele mai cunoscute surse de acest fel este bateria electrică.

Într-un anumit interval de timp, prin secțiunea conductorului poate trece o cantitate mai mare sau mai mică de

sarcini electrice, adică *intensitatea curentului* poate fi mai mare sau mai mică.

Tensiunea electrică și intensitatea curentului sînt două mărimi măsurabile. Pentru ele și există unitățile de măsură necesare, care ne permit să facem unele comparații între diferitele surse de curent electric sau între diverși curenți electrice.

Unitatea de măsură pentru tensiunea electrică este *voltul*, notat prescurtat cu litera V. Voltul are doi submultipli mai des utilizați: milivoltul (mV) și microvoltul (μ V) și un multiplu, kilovoltul (kV). Legăturile dintre volt și submultipli și multiplul său sînt date de relațiile:

$$1 \text{ V} = 1\,000 \text{ mV} = 1\,000\,000 \text{ } \mu\text{V}$$

$$1 \text{ mV} = 1\,000 \text{ } \mu\text{V}$$

$$1 \text{ kV} = 1\,000 \text{ V}$$

Unitatea de măsură pentru intensitatea curentului electric este *amperul*, notat cu litera A. În electronică se folosesc mai mult submultiplii amperului, și anume miliamperul (mA) și microamperul (μ A). Legătura dintre amper și submultiplii săi este dată de relațiile:

$$1 \text{ A} = 1\,000 \text{ mA} = 1\,000\,000 \text{ } \mu\text{A}$$

$$1 \text{ mA} = 1\,000 \text{ } \mu\text{A}$$

Dacă la capetele diferitelor conductoare se aplică aceeași tensiune, se constată că intensitatea curentului este diferită de la caz la caz, deoarece intervine o proprietate specifică a fiecărui conductor, numită *rezistență electrică*. Rezistența electrică a unui conductor reprezintă opoziția pe care o prezintă conductorul la trecerea curentului electric (o proprietate asemănătoare cu frecarea în cazul mișcării) și depinde atât de dimensiunile conductorului, cît și de natura materialului din care este confecționat. Rezistența electrică a unui conductor este direct proporțională cu lungimea conductorului și cu rezistivitatea materialului din care este confecționat și invers proporțională cu aria secțiunii conductorului. Dintre materialele folosite pentru confecționarea conductoarelor, rezistivitatea cea mai mică o au argintul, cuprul și aluminiul, iar rezistivi-

tate mare prezintă unele aliaje cu nichel, crom, mangan etc., cunoscute sub numele de nichelină, cromnichel, constantan etc.

Între tensiunea electrică aplicată la extremitățile unui conductor, rezistența electrică a acestuia și intensitatea curentului care trece prin el există o legătură cunoscută în fizică sub numele de *legea lui Ohm*. Această lege, deosebit de importantă, a curentului electric se enunță astfel: intensitatea curentului care trece printr-un conductor este direct proporțională cu tensiunea aplicată la capetele sale și invers proporțională cu rezistența sa. Matematic, legea se exprimă prin relația:

$$I = \frac{U}{R},$$

unde:

I este intensitatea curentului;

U — tensiunea aplicată;

R — rezistența.

Se vede ușor că legea mai poate fi scrisă și în alte două moduri:

$$U = I \cdot R.$$

sau

$$R = \frac{U}{I}.$$

Ultima relație ne dă valoarea rezistenței, funcție de tensiune și curent. Dacă tensiunea este $U=1$ V, iar intensitatea curentului este $I=1$ A, obținem mărimea unității pentru rezistența electrică, unitate care poartă numele de ohm și se notează prescurtat cu litera grecească Ω . Deci:

$$1 \Omega = \frac{1 \text{ V}}{1 \text{ A}}.$$

Această mărime pentru unitatea de rezistență electrică este în multe cazuri mică, pentru a putea fi folosită în electronică. De aceea se folosesc adesea multiplii săi, și anume kilohmul ($k\Omega$) și megohmul ($M\Omega$), relațiile de legătură fiind:

$$1 k\Omega = 1\,000 \Omega$$

$$1 M\Omega = 1\,000 k\Omega = 1\,000\,000 \Omega.$$

Energia și puterea curentului electric. La trecerea curentului electric prin conductoare se produc diverse fenomene. Astfel, conductoarele se încălzesc (se produce efectul termic al curentului electric), un ac magnetic apropiat de conductor se așază perpendicular pe acesta (se produce efectul magnetic al curentului), iar la trecerea curentului electric prin unele soluții se produc reacții chimice (se produce efectul chimic al curentului electric). Aceste fenomene au loc deoarece curentul electric posedă o formă de energie numită energie electrică. Mărimea energiei electrice este dată de produsul dintre puterea curentului electric (energia în unitate de timp) și timp, adică:

$$W = P \cdot t,$$

iar puterea curentului electric este dată de produsul dintre tensiune și intensitatea curentului:

$$P = U \cdot I.$$

Unitatea de măsură pentru puterea curentului electric este wattul (W), iar unitatea de măsură pentru energia electrică este wattul-secundă (Ws), mai des utilizat fiind wattul-oră (Wh). Mărimea acestor unități este dată de relațiile:

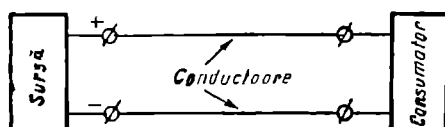
$$1 \text{ W} = 1 \text{ V} \cdot 1 \text{ A}$$

$$1 \text{ Ws} = 1 \text{ W} \cdot 1 \text{ s}$$

$$1 \text{ Wh} = 1 \text{ W} \cdot 1 \text{ h} = 1 \text{ W} \cdot 3600 \text{ s} = 3600 \text{ Ws}$$

Consumatoare, surse, circuite electrice și sensul curentului electric. Efectele termic, magnetic sau chimic nu sînt în fond decît transformări ale energiei electrice în energia termică, mecanică sau chimică. Această transformare de energie are loc în aparate și mașini electrice numite în general consumatoare. De exemplu, reșoul electric este un aparat care transformă energia electrică în căldură, iar motorul electric este o mașină care transformă energia electrică în energie mecanică. Procesul poate avea loc și invers, adică energia termică, mecanică sau chimică se pot transforma în energie electrică. Acest fenomen are loc în sursele de curent electric. Astfel, bateria electrică este o sursă în care energia chimică se transformă în energie electrică, iar generatorul de la hidrocentrală sau termo-

Fig. 1.



Circuit electric

centrală transformă energia mecanică în energie electrică.

Sarcinile electrice sînt de două feluri. De asemenea și sursele electrice de curent continuu au două borne: una pozitivă și alta negativă. Tot două borne au și consumatoarele: una prin care intră curentul electric și alta prin care iese. Fiecare sursă este caracterizată prin tensiunea de la bornele sale și prin intensitatea maximă a curentului pe care îl poate debita.

Dacă bornele unei surse electrice sînt legate cu ajutorul unor conductoare la bornele unui consumator, se obține un *circuit electric*. Schematic, cel mai simplu și în același timp cel mai general circuit electric este reprezentat în figura 1.

La reprezentarea diferitelor circuite electrice sub formă de scheme se folosesc diferite simboluri pentru diversele surse, consumatoare sau dispozitive auxiliare (de exemplu, întreruptoarele care stabilesc sau desfac circuitul electric). Cîteva dintre aceste simboluri sînt reprezentate în figura 2. Simbolurile pentru diferitele piese utilizate în compunerea circuitelor electronice vor fi prezentate în capitolul următor, odată cu descrierea și explicarea rolului fiecărei piese.

Simboluri utilizate pentru reprezentarea schemelor

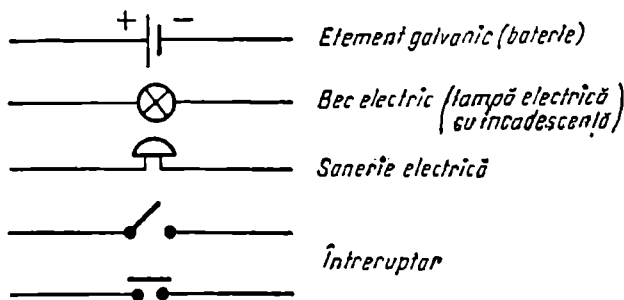


Fig. 2.

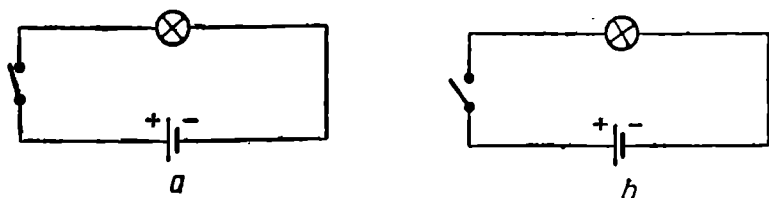


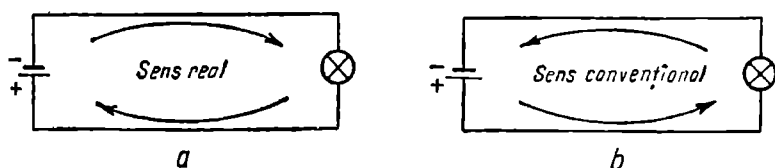
Fig. 3

Circuit închis și circuit deschis

Dacă prin circuitul electric trece un curent electric, se spune că circuitul este închis, iar dacă prin circuit nu trece curent electric se spune că circuitul este deschis. În figura 3 este reprezentat un circuit electric format din sursă (element sau baterie), consumator (bec electric), întreruptor și conductoare, în cele două cazuri.

Întrebarea care se pune este următoarea: în ce sens trece curentul electric prin circuit? Oamenii de știință au arătat că în conductoarele metalice există particule foarte mici de materie, numite electroni, care au sarcină electrică negativă și se pot mișca liberi în interiorul conductorului. Deci, electronii sînt aceia care realizează transportul dirijat de sarcină electrică — curentul electric — atunci cînd la capetele conductorului se aplică o tensiune electrică. Fiind sarcini negative, rezultă că în circuit electronii se vor mișca de la borna negativă a sursei spre cea pozitivă. Aceasta se întîmplă în afara sursei, adică în circuitul exterior al acesteia. În interiorul sursei, electronii trec de la borna pozitivă la cea negativă tocmai datorită energiei chimice (sau mecanice) care se transformă în energie electrică. Înseamnă că sensul curentului electric într-un circuit este de la borna negativă a sursei spre cea pozitivă a sursei. Acest lucru nu a fost cunoscut de la începutul studiilor despre electricitate. De aceea, atunci s-a ales un sens arbitrar al curentului electric și anume s-a considerat că sensul curentului este de la borna pozitivă a sursei spre cea negativă. Acest sens arbitrar a fost numit ulterior sensul convențional al curentului electric, spre deosebire de sensul real al său. Cele două sensuri sînt reprezentate în figura 4, pentru un circuit simplu.

Fig. 4.



Sensul curentului electric

Gruparea surselor și consumatoarelor. Sursele și consumatoarele pot fi grupate în circuit, astfel ca una sau mai multe surse să alimenteze unul sau mai multe consumatoare. Gruparea surselor sau a consumatoarelor poate fi făcută în trei moduri; gruparea în serie, gruparea în paralel sau gruparea mixtă. Cele trei moduri de legare a surselor sînt arătate în figura 5. Este important să fie cunoscut faptul că nu pot fi legate în serie, paralel sau mixt, decît surse care au aceeași caracteristici (aceeași tensiune electrică și aceeași intensitate maximă a curentului pe care îl pot debita). Prin gruparea surselor se obțin baterii.

La gruparea în serie va fi legată borna pozitivă a unei surse cu borna negativă a sursei următoare. La începutul grupului rămîne o bornă negativă liberă, iar la sfîrșitul lui o bornă pozitivă liberă. Acestea sînt bornele bateriei formate prin legarea surselor grupate în serie. Tensiunea bateriei formate prin legarea în serie a surselor este egală cu suma tensiunilor surselor componente, iar intensitatea maximă este egală cu intensitatea maximă a curentului unei surse. Deci, legarea în serie a surselor se va folosi

Gruparea surselor

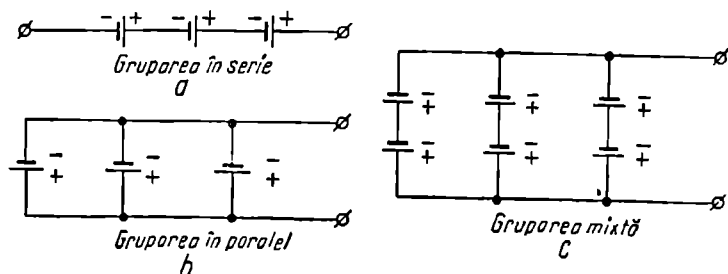


Fig. 5.

ori de cîte ori dorim să obținem o sursă cu o tensiune mai mare.

În cazul grupării în paralel a surselor, bornele pozitive se leagă împreună, obținîndu-se borna pozitivă a bateriei, iar bornele negative se leagă, de asemenea, împreună, obținîndu-se borna negativă a bateriei. În acest caz tensiunea bateriei formate prin legarea în paralel a surselor este egală cu tensiunea unei singure surse, iar intensitatea maximă a curentului debitat de baterie este egală cu suma intensităților maxime pe care le pot debita sursele ce compun bateria. Deci, vom folosi legarea în paralel a surselor atunci cînd vom dori să obținem surse care pot debita curenți cu intensități mai mari.

Gruparea mixtă a surselor se realizează, de exemplu, prin legarea în paralel a unor baterii obținute prin legarea în serie a unor surse. Trebuie avut în vedere ca fiecare grup obținut prin legarea în serie a surselor să conțină același număr de surse, de același fel. Prin gruparea mixtă a surselor se obțin atît avantajele grupării în serie cît și ale grupării în paralel, adică tensiunea bateriei formate este egală cu suma tensiunilor surselor legate pe un grup serie, iar intensitatea maximă a curentului debitat este egală cu suma intensităților maxime ale curentului debitat de fiecare grup serie.

Consumatoarele pot fi și ele grupate în serie, în paralel sau mixt, după cum se vede în figura 6.

În cazul grupării în serie, intensitatea curentului la fiecare consumator este aceeași, iar tensiunea aplicată grupului de consumatoare se împarte proporțional pe fiecare consumator în raport cu rezistența sa electrică.

În cazul grupării în paralel a consumatoarelor, tensiunea pe fiecare consumator este aceeași și în același timp egală cu tensiunea aplicată la bornele grupului, iar intensitatea curentului absorbit de grup este egală cu suma intensităților curentului absorbit de fiecare consumator.

Curentul continuu și curentul alternativ. În cele arătate pînă acum am considerat sursele de curent electric ca avînd două borne, una negativă și alta pozitivă. Polaritatea bornelor rămînînd mereu aceeași, înseamnă că într-un circuit electric compus din sursă și unul sau mai multe consumatoare, sensul curentului electric rămîne mereu

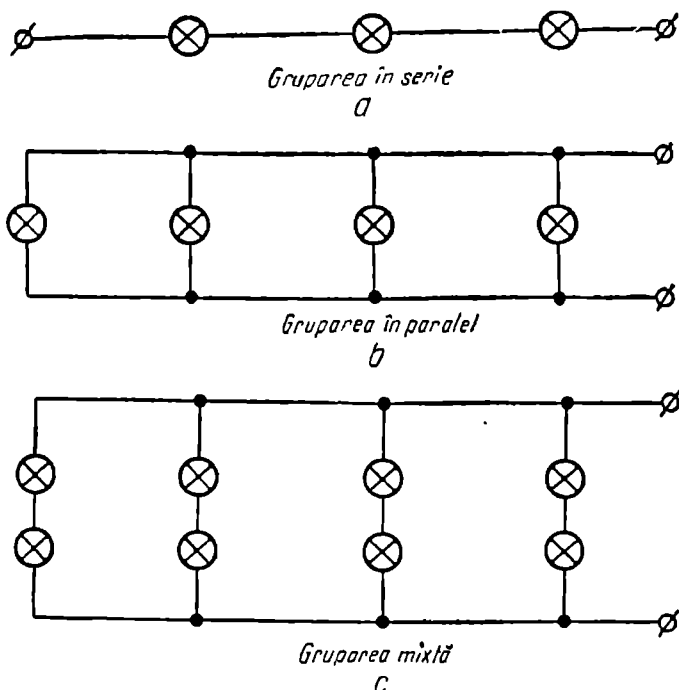


Fig. 6.

Gruparea consumatorilor

același. Curentul electric care își păstrează mereu sensul se numește curent electric continuu, iar sursele care nu-și schimbă polaritatea bornelor se numesc surse de curent continuu. Cele mai cunoscute surse de curent continuu sînt bateriile, destinate alimentării lanternelor sau aparaturilor de radio portabile, și acumulatele.

În afara surselor de curent continuu există surse de curent electric, la care se schimbă periodic polaritatea bornelor. Aceste surse vor produce în circuite curenți care își schimbă periodic sensul. Curentul electric care își schimbă periodic sensul se numește curent alternativ. Timpul care trece din momentul începerii circulației curentului într-un sens și pînă în momentul în care începe din nou să circule în acest sens se numește *perioadă*. Pentru a înțelege mai bine ce este perioada, să ne închipuim

un pendul care execută o mișcare oscilatorie. Considerăm începutul perioadei momentul în care pendulul se găsește în poziția extremă spre stînga. Timpul necesar pendulului pentru a se deplasa în poziția extremă din dreapta și pentru a reveni în poziția extremă din stînga este tocmai perioada de oscilație a pendulului. Dacă notăm perioada cu T , se vede că atunci cînd timpul este $t = \frac{1}{4}T$, pendulul se găsește în poziție verticală, cînd $t = \frac{1}{2}T$ pendulul atinge poziția extremă din dreapta, cînd $t = \frac{3}{4}T$ pendulul se găsește în poziție verticală, iar cînd $t = T$, pendulul a revenit în poziția extremă din stînga. Aceste situații sînt prezentate în figura 7. Să presupunem acum că în partea de jos a pendulului montăm un creion, iar pe sub acesta tragem o foaie de hîrtie dinspre figură spre noi, cu o viteză constantă. Pe foaia de hîrtie se va înscrie o linie ondulată, așa cum se vede în figura 8, obținută prin compunerea a două mișcări: una cu viteză constantă, datorată mișcării hîrtiei, și una de oscilație, perpendiculară pe prima, datorată oscilației pendulului. Pe figură, prima mișcare este reprezentată pe orizontală, iar cealaltă pe verticală. S-a obținut astfel graficul oscilațiilor unui pendul, deoarece deplasarea pe orizontală, fiind făcută cu

Fazele de oscilație ale unui pendul

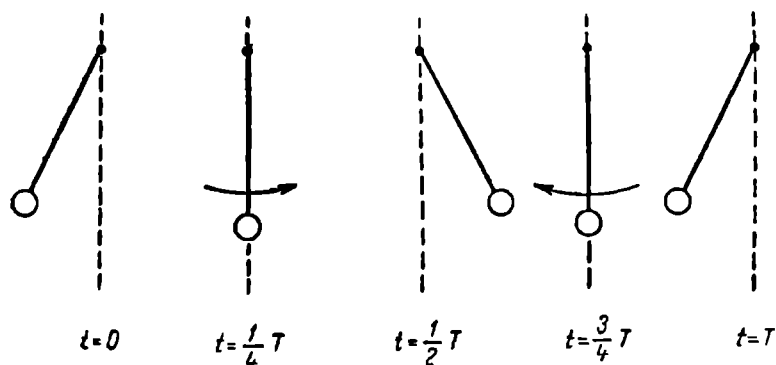
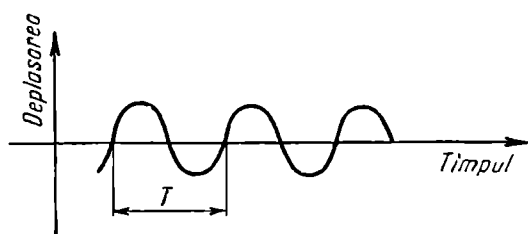


Fig. 7.

Fig. 8.

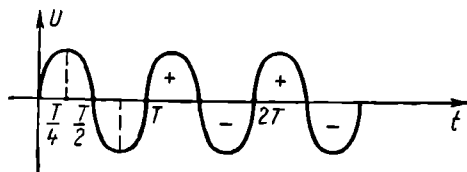
Graficul oscilațiilor
unui pendul

viteză constantă, este proporțională cu timpul, deplasarea pe verticală reprezintă însăși mișcarea pendulului, iar durata de timp T reprezintă perioada.

Mișcarea de oscilație a pendulului nu are loc prin treceri bruște de la o extremitate la alta, ci cu o variație lentă a vitezei. O astfel de oscilație se mai numește armonică sau sinusoidală.

La fel, reprezentând grafic variația tensiunii în timp la bornele unei surse de curent alternativ, adică pe orizontală reprezentând timpul, iar pe verticală reprezentând variația tensiunii, se obține graficul din figura 9. Să presupunem că în primul moment tensiunea este nulă, apoi crește pînă în momentul în care timpul a devenit $t = \frac{T}{4}$, atingînd valoarea maximă. Din acest moment începe o scădere a tensiunii, care ajunge în momentul $t = \frac{T}{2}$ din nou nulă. Pe măsura trecerii timpului, tensiunea devine negativă, schimbîndu-și polaritatea, iar cînd $t = \frac{3}{4}T$, are o valoare maximă, însă negativă. Apoi tensiunea scade din nou pînă cînd atinge o valoare nulă la $t = T$. Din acest moment ciclul se reia, ceea ce constituie un indiciu că începe o nouă perioadă.

Fig. 9.

Reprezentarea grafică a
curentului alternativ

În cazul unei tensiuni alternative, perioada se împarte în două jumătăți, numite alternanțe sau semiperioade. Una dintre alternanțe este pozitivă, iar cealaltă negativă.

O altă caracteristică a curentului alternativ, deosebit de importantă, o constituie frecvența curentului, care nu reprezintă altceva decât numărul de perioade care se succed într-o secundă. Pentru a nu se spune de fiecare dată „perioade pe secundă” s-a introdus o unitate de măsură numită *herț*, care se notează prescurtat Hz. Astfel, despre un curent care are o frecvență de 20 perioade pe secundă spunem că are o frecvență de 20 Hz. Multiplii mai des utilizați în electronică sînt kiloherțul și megaherțul, legăturile dintre ei fiind date de relațiile:

$$1 \text{ kHz} = 1\,000 \text{ Hz}$$

$$1 \text{ MHz} = 1\,000 \text{ kHz} = 1\,000\,000 \text{ Hz}$$

Curentul alternativ cu frecvența pînă la 20 kHz a fost numit curent de joasă frecvență sau de audiofrecvență, iar cel cu frecvențe mai mari, curent de înaltă frecvență sau de radiofrecvență. Un exemplu tipic de curent de joasă frecvență îl reprezintă curentul alternativ al rețelelor electrice, care are frecvența de 50 Hz. Utilizarea în cadrul rețelelor de energie electrică a curentului alternativ este justificată, printre altele, de existența unui aparat deosebit de simplu și economic, numit transformator, cu ajutorul căruia tensiunea se poate modifica după dorință.

Intensitatea curentului alternativ se măsoară tot în amperi. În acest caz însă, datorită modificării permanente a sensului și valorii intensității în fiecare moment, se ia o valoare a intensității egală cu intensitatea unui curent continuu care produce aceeași degajare de căldură într-o rezistență, ca și curentul alternativ. O astfel de valoare mai poartă numele de valoare efectivă (sau eficace).

De asemenea, tensiunea unei surse de curent alternativ este tot o tensiune efectivă (sau eficace) dacă este luată prin comparație cu o sursă de curent continuu, ca și în cazul intensității curentului, iar unitatea de măsură este tot voltul.

Ca sursă de curent alternativ vom utiliza rețeaua casnică, preluînd curent electric alternativ direct din priză, la tensiunea de 120 V sau 220 V, după cum este rețeaua.

respectivă, sau prin intermediul unui transformator, care poate reduce tensiunea la valoarea dorită. Atunci cînd avem nevoie de curent alternativ de altă frecvență decît 50 Hz, dar de putere mică, vom utiliza niște aparate numite oscilatoare electronice, care pot transforma curentul continuu al bateriilor în curent alternativ. De asemenea, cu ajutorul unor aparate numite redresoare se poate transforma curentul alternativ în curent continuu.

Relația dintre tensiune, intensitatea curentului și rezistență (legea lui Ohm) este valabilă și în cazul curentului alternativ.

O proprietate deosebit de importantă a curentului alternativ de înaltă frecvență constă în aceea că, dacă este trimis într-un dispozitiv numit *antena* (uneori un simplu conductor), creează în jurul acestuia un cîmp de unde electromagnetice, cunoscute și sub numele de unde radio. Undele electromagnetice se propagă în spațiu cu o viteză foarte mare, egală cu viteza luminii (300 000 km/s). Aceste unde, întîlnind în calea lor conductoare, produc în ele curent alternativ, cu frecvența egală cu cea a curentului alternativ care a generat cîmpul de unde. Astfel, undele respective pot fi utilizate (și se utilizează de altfel cu succes deplin) pentru a realiza transmisii de informații la mare distanță. Undele electromagnetice constituie baza unei importante ramuri a electronicii — radiotehnica. La rîndul ei, radiotehnica cuprinde numeroase domenii ale tehnicii moderne ca: radiodifuziunea, televiziunea, radio-locăția, radioghidarea etc.

Cu aceste cunoștințe sumare despre curentul continuu și alternativ și despre mărimile care le caracterizează, putem trece acum la cunoașterea pieselor folosite în electronică și a caracteristicilor acestora.

Piese și materiale folosite în montajele realizate de amatori

Aparatele electronice se compun dintr-o serie de piese cu proprietăți electrice bine definite, care exercită diverse transformări asupra curentului electric. Luate ca un tot

unitar, aceste aparate se prezintă foarte diferit, atât din punctul de vedere al construcției, cât și al funcționării. Dar oricât de diverse ar fi ca funcționare și complexitate a schemei, toate aparatele electronice au în componența lor un număr relativ mic de tipuri de piese, diversitatea lor constând numai din modulele deosebit de variate în care pot fi combinate aceste piese.

Pentru ca noi să putem realiza în bune condiții aparate electronice simple, trebuie să cunoaștem câte ceva despre piesele și materialele pe care le vom folosi și despre modul în care recunoaștem și alegem aceste piese și materiale.

Piesele electronice folosite sînt de tipul rezistoarelor, potențiometrelor, condensatoarelor, bobinelor, transformatoarelor, comutatoarelor, diodelor, tranzistoarelor, tuburilor electronice etc. De asemenea, vom utiliza piese și materiale pentru realizarea ansamblărilor mecanice ca: șuruburi, piulițe, nituri, tablă, plăci izolante din pertinax sau textolit etc.

Să vedem, pe rînd, cîteva dintre proprietățile acestor tipuri de piese și materiale.

Rezistoare. Rezistoarele sînt piese care prezintă o anumită rezistență electrică. Adesea ele sînt denumite în mod curent rezistențe. Din punct de vedere constructiv, rezistoarele sînt de două feluri: bobinate sau chimice. Cele bobinate sînt realizate prin înfășurarea unui conductor confecționat din material de mare rezistivitate (nicelină, constantan, manganin) pe un suport ceramic (porțelan radiotehnic) sau de sticlă.

Rezistoarele chimice se realizează, în majoritatea cazurilor, prin depunerea unei soluții speciale pe un suport ceramic. Soluția conține elemente bune conducătoare de electricitate și elemente de legătură. După uscarea soluției se procedează la o coacere a rezistorului, obținîndu-se la suprafața suportului un strat subțire de material bun conducător de electricitate. După fixarea unor elemente de legătură la capete (sîrmă sau coliere), rezistorul se acoperă cu o vopsea de protecție, rezistentă la temperaturi de cîteva sute de grade.

Pentru că există posibilitatea de a fi realizate în întregime automatizat și la un preț mai redus, în majoritatea cazurilor sînt folosite rezistoarele chimice, cele bobinate fiind folosite numai în condiții speciale, cînd este obligatorie utilizarea lor.

Principala caracteristică a unui rezistor este valoarea rezistenței lui electrice. Deoarece la fabricarea lor apar unele deosebiri între rezistoarele produse în același lot, fabricantul indică valoarea nominală, de obicei standardizată, valoarea reală fiind apropiată de valoarea nominală. Diferența maximă între valoarea nominală și cea reală a rezistenței unui rezistor se exprimă în procente și poartă numele de toleranță.

După toleranță, rezistoarele se împart pe clase de precizie. Pentru rezistoarele utilizate în mod obișnuit se folosesc trei clase de precizie, avînd toleranțele de 20%, 10% și 5%. De exemplu, un rezistor cu valoarea nominală de 470 Ω , avînd toleranța de 10%, poate avea orice valoare a rezistenței cuprinsă între 433 Ω și 517 Ω . Același rezistor, avînd toleranța de 5%, va avea valoarea reală a rezistenței cuprinsă între 446,5 Ω și 493,5 Ω .

În afara valorii nominale și a toleranței, o altă mărime care interesează este puterea maximă disipată, adică puterea maximă a curentului care nu produce distrugerea rezistorului prin depășirea temperaturii datorită încălzirii. Puterea disipată se poate calcula cu ajutorul uneia din relațiile de mai jos:

$$P=U \cdot I; P=\frac{U^2}{R}; P=R \cdot I^2,$$

unde:

- U este tensiunea aplicată, în V;
- I — intensitatea curentului, în A;
- R — valoarea rezistorului, în ohmi.

Valoarea nominală, toleranța și puterea disipată maximă a unui rezistor sînt marcate pe corpul său. Marcajul poate fi realizat în mai multe moduri. Cel mai simplu mod este acela de a înscrie pe corpul rezistorului cele trei caracteristici. De exemplu: 12 k Ω — $\pm 10\%$ — 0,5 W, adică rezistorul are valoarea nominală de 12 k Ω , toleranța de 10% și puterea disipată de 0,5 W.

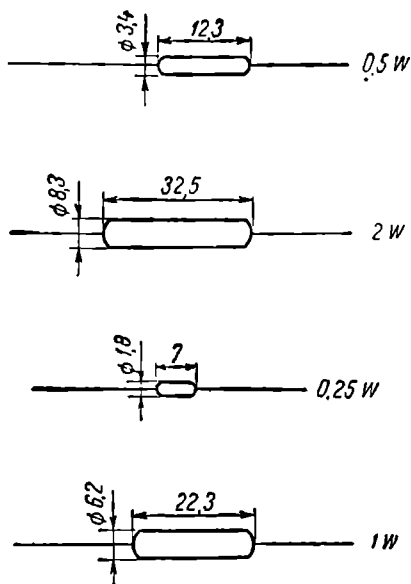


Fig. 10.

Dimensiunile rezistoarelor fabricate în țara noastră

Pentru rezistoarele chimice fabricate în țara noastră la I.P.R.S. — Băneasa, se folosește un sistem simplificat de marcare. Astfel, puterea disipată nu se înscrie, deoarece dimensiunile sînt standardizate după puterea maximă disipată, conform figurii 10. Pentru valoarea nominală marcarea se face fără a se înscrie și simbolul Ω . De exemplu:

470 înseamnă 470 Ω
 56 k înseamnă 56 k Ω
 1,5 M înseamnă 1,5 M Ω

În sfîrșit, toleranța este înscrisă explicit pe corpul rezistorului, sub valoarea nominală. O inscripție completă se prezintă astfel:

39 k
 10%

Uzinele Tesla din R. S. Cehoslovacă utilizează pentru marcarea valorii nominale un sistem simplificat, diferit de cel de la I.P.R.S. — Băneasa, avînd menirea să evite crorile care pot surveni datorită ștergerii virgulei la va-

lorile fracționare. Exemple de marcare după acest sistem, cu explicarea semnificației, sînt date mai jos:

$$\begin{aligned} 68 &= 68 \, \Omega \\ k \, 1 &= 100 \, \Omega \, (0,1 \, k\Omega) \\ 1 \, k \, 5 &= 1,5 \, k\Omega \\ M \, 1 &= 100 \, k\Omega \, (0,1 \, M\Omega) \\ 4 \, M \, 7 &= 4,7 \, M\Omega \end{aligned}$$

Astfel, prin intercalarea simbolului multiplului între cifra întreagă și fracție se evită confundarea valorii (de exemplu, nu se poate confunda $1,5 \, M\Omega$ cu $15 \, M\Omega$).

Marcarea rezistoarelor prin înscrierea valorii nominale pe corpul lor prezintă însă și unele dezavantaje: posibilitatea ștergerii parțiale a inscripției, greutatea la înscrierea automată în fabrică, dimensiunile prea mici ale inscripției în cazul rezistoarelor-miniatură etc. Pentru înlăturarea acestor dezavantaje a fost adoptată o marcare codificată a valorii nominale și a toleranței rezistoarelor, prin utilizarea unor inele colorate sau a unor puncte pe corpul lor.

Amplasarea inelelor pe corpul rezistoarelor fabricate în țara noastră este indicată în figura 11. Primele trei inele indică valoarea nominală, iar al patrulea toleranța. Cînd cel de-al patrulea inel lipsește, toleranța este de 20%. Semnificația culorilor inelelor în codul utilizat în țara noastră, ca de altfel în majoritatea țărilor, este indicată în tabelul 1.

Se utilizează semnul „—”, atunci cînd pentru un anumit inel culoarea respectivă indică absența cifrei sau numărului de zerouri, și semnul „xxx” cînd nu se utilizează culoarea pentru inelul respectiv. Aceasta, deoarece în unele cazuri inelele nu sînt dispuse ca în figură, mai apropiate de capătul din care începe citirea, ci sînt plasate la centru sau chiar la capătul celălalt, fiind posibilă citirea inversă a valorilor. Pentru evitarea erorilor, sub tabel se dau valorile standardizate posibile între 1 și 10 pentru

Amplasarea inelelor pe corpul rezistorului



Fig. 11.

Codul culorilor pentru rezistoare

Culoarea	Prima inel = prima cifră a valorii nomi- nale	Al doilea inel = a doua cifră a valorii nominale	Al treilea inel = numărul de zerouri sau factor de multiplicare	Al patrulea inel = toleranța
Negru	0	0	—	× × ×
Maro	1	1	0	× × ×
Roșu	2	2	00	× × ×
Portocaliu	3	3	000	× × ×
Galben	4	4	0000	× × ×
Verde	5	5	00000	× × ×
Albastru	6	6	000000	× × ×
Violet	7	7	× × ×	× × ×
Gri	8	8	× × ×	× × ×
Alb	9	9	× × ×	× × ×
Argintiu	× × ×	× × ×	× 0,01	± 10 %
Auriu	× × ×	× × ×	× 0,1	± 5 %

rezistoare cu toleranța de 20%, 10% și 5%, pentru celelalte intervale (10—100 etc.), valorile obținându-se prin multiplicare.

Valorile standardizate între 1 și 10 sînt:

1; 1,1; 1,2; 1,3; 1,5; 1,6; 1,8; 2; 2,2; 2,4; 2,7; 3; 3,3; 3,6; 3,9; 4,3; 4,7; 5,1; 5,6; 6,2; 6,8; 7,5; 8,2; 9,1; 10.

Atunci cînd prin descifrarea valorilor cu ajutorul codului culorilor se obțin alte cifre pentru primele două inele, înseamnă că citirea a fost făcută invers (în special în cazul marcării numai cu 3 inele) sau au fost confundate culorile.

Pentru exemplificare se dau mai jos cîteva combinații de culori, în ordinea inelelor, cu semnificația lor:

Maro-negru-roșu = $1\ 000\ (1K\ \Omega) \pm 20\%$

Galben-violet-negru-auriu = $47\ \Omega \pm 5\%$

Albastru-roșu-auriu-auriu = $6,2\ \Omega \pm 5\%$ ($62 \times 0,1$)

Roșu-roșu-verde-argintiu = $2\ 200\ 000\ \Omega\ (2,2\ M\ \Omega) \pm 10\%$

După un oarecare exercițiu, citirea valorilor rezistoarelor cu ajutorul codului culorilor devine deosebit de ușoară, cu atît mai mult cu cît culorile au o succesiune asemănătoare cu cea din curcubeu, ușurînd învățarea semnificației lor.

Pentru reprezentarea rezistoarelor în scheme se folosește unul din simbolurile indicate în figura 12. Primul simbol este cel standardizat în prezent, al doilea fiind simbolul care a fost utilizat pînă nu de mult, fiind încă întîlnit în scheme. Al treilea simbol este folosit uneori pentru reprezentarea rezistoarelor bobinate. Pe schemă, lîngă simbolul rezistorului, se înscrie valoarea nominală și, dacă este cazul, puterea disipată. În unele cazuri, lîngă simbol se trece numai litera R, urmată de o cifră indicînd numărul rezistorului pe schemă, valoarea nominală și

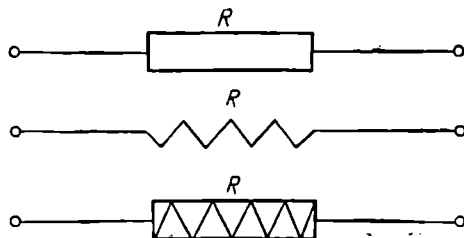


Fig. 12.

Simboluri pentru reprezentarea rezistoarelor

puterea înscriindu-se în afara schemei. De exemplu:
 $R\ 4=560\ \Omega/1\ W$.

Nu putem încheia prezentarea rezistoarelor fără a spune câteva cuvinte despre modul de alegere a rezistoarelor pentru realizarea schemelor. În ceea ce privește valoarea nominală și toleranța, în marea majoritate a montajelor, cu excepția aparatelor de măsurat unde se cere o foarte bună precizie, se admit abateri de până la 20% ale valorilor, fără ca funcționarea aparatelor să fie esențial influențată.

În ceea ce privește puterea disipată maximă, când aceasta este indicată pe schemă, se vor alege rezistoare cu putere disipată egală sau mai mare decât cea specificată, utilizarea unor rezistoare cu puterea maximă disipată mai mică fiind contraindicată, deoarece de cele mai multe ori se distrug. Când pe schemă nu este indicată valoarea puterii disipate, de regulă pot fi folosite rezistoare de orice putere, în final hotărâtoare fiind în acest caz dimensiunile și zestrea de piese a constructorului amator.

Atunci când nu avem rezistoare cu valoarea cerută, pot fi grupate în serie sau paralel două rezistoare, pentru a obține o valoare apropiată de cea cerută. La gruparea în serie a două rezistoare de valoare R_1 și R_2 , valoarea rezultantă este $R=R_1+R_2$, iar la gruparea în paralel, valoarea rezultantă este $R=\frac{R_1 \cdot R_2}{R_1+R_2}$,

Potențiometre. Potențiometrele sînt rezistoare a căror rezistență electrică poate fi modificată după necesități prin rotirea unui ax de comandă. Ca aspect exterior, potențiometrul se prezintă ca în figura 13.

Aspectul unui potențiometru

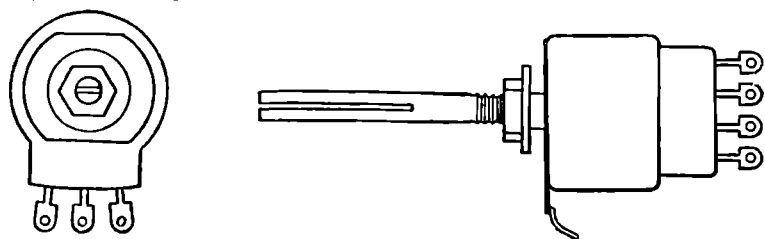
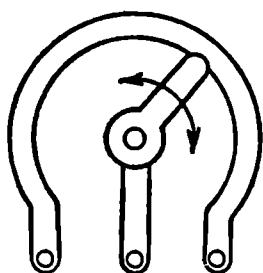


Fig. 13.

Fig. 14.



Potcoava și cursorul unui potențiomtru

Constructiv, potențiometrele pot fi realizate sub diverse forme. Dar partea principală a lor este aceeași. Ea constă dintr-o potcoavă de material izolant (pertinax) pe care se realizează un rezistor (fig. 14). Dacă pentru confecționarea rezistorului se folosește sîrmă din material de mare rezistivitate, potențiometrul este bobinat, iar dacă rezistorul se realizează prin depunerea unei soluții de material rezistiv amestecat cu un liant, potențiometrul este chimic. Deoarece realizarea potențiometrelor chimice este mai ușoară și mai ieftină, acestea au o mare răspîndire. Pe suprafața rezistorului se deplasează un cursor care se rotește cu ajutorul unui ax ce trece prin centrul potcoavei. În acest mod, între unul din capetele potcoavei și cursor avem o rezistență electrică corespunzătoare poziției cursorului. Deci, potențiometrul se comportă între unul din aceste capete și cursor ca o rezistență variabilă. Dacă între capete se aplică o tensiune electrică, atunci între unul din capete și cursor vom culege o tensiune mai mică, corespunzătoare raportului în care cursorul împarte rezistența totală a potențiometrului care funcționează în acest caz, ca regulator de tensiune.

Fiecare potențiomtru este caracterizat prin valoarea maximă (între capete, sau terminale, cum se numesc în tehnică) a rezistenței. Legea de variație a rezistenței este dată de dependența rezistenței față de unghiul de rotație a cursorului. Cînd rezistența între un terminal și cursor este direct proporțională cu unghiul de rotație, potențiometrul este liniar, iar cînd potențiometrul are alte legi de variație poate fi logaritmice sau exponențial. Potențio-

Simboluri pentru reprezentarea potențimetrelor

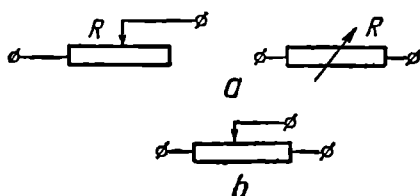


Fig. 15.

metrul fiind și el un rezistor, are o putere disipată maximă admisibilă.

Toate aceste caracteristici sînt trecute pe corpul potențimetrului. De exemplu:

$250 \text{ k}\Omega \pm 10\% \text{ lin } 0,5 \text{ W}$ (potențiomtru liniar),

sau

$1 \text{ M}\Omega \pm 20\% \log 2 \text{ W}$ (potențiomtru logaritmic).

Unele fabrici indică legea de variație printr-o literă. De regulă se folosește litera A pentru cele liniare și B pentru cele logaritmice.

Simbolurile pentru reprezentarea potențimetrelor în cele două situații de rezistor valabil (a) sau potențiomtru propriu-zis (b) sînt prezentate în figura 15.

Uneori se folosesc potențiometre care nu au axul scos în afara lor. Acestea pot fi reglate la valoarea dorită cu ajutorul unei șurubelnițe sau al unei chei, și ele se numesc ajustabile sau trimere. Simbolurile folosite pentru ele sînt prezentate în figura 16. Constructiv ele sînt mai simple, de regulă neprotejate cu capac sau tablă.

În ceea ce privește alegerea potențimetrelor pentru realizarea montajelor, principalul criteriu rămîne valoarea nominală. În ceea ce privește legea de variație, atunci cînd în schemă se specifică tipul (liniar sau logaritmic), este bine să se respecte această indicație. Folosirea unui tip în locul altuia are drept consecință modificarea modului de reglare a unor caracteristici ale aparatelor.

Simboluri pentru reprezentarea rezistențelor ajustabile

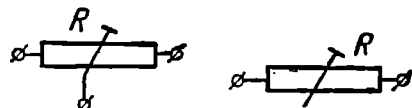
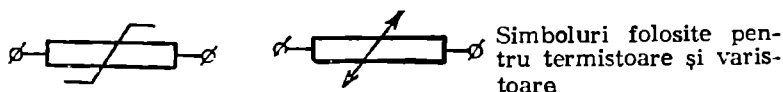


Fig. 16.

Fig. 17



De regulă, în aparatele care amplifică sunete se recomandă folosirea potențimetrelor logaritmice, iar la aparatele de măsurat se recomandă folosirea potențimetrelor liniare, care sînt mai precise.

Termistoare și varistoare. Termistoarele și varistoarele fac parte tot din categoria rezistoarelor. Ele se caracterizează prin modificarea valorii nominale a rezistenței electrice la modificarea temperaturii lor, în cazul termistoarelor, sau la modificarea tensiunii aplicate, în cazul varistoarelor. Ca urmare, termistoarele se folosesc la compensarea variațiilor caracteristicilor aparatelor datorită modificării temperaturii, iar varistoarele pentru compensarea variațiilor unor tensiuni (de exemplu, pentru menținerea automată a dimensiunilor imaginii la televizoare, în cazul variației tensiunii).

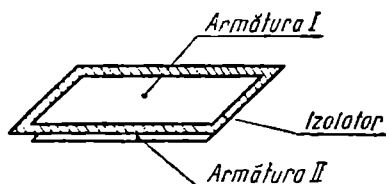
Termistoarele și varistoarele sînt reprezentate prin scheme ca în figura 17.

Pentru a fi folosite la aparate, ele trebuie alese în funcție de valoarea rezistenței nominale și, atunci cînd se specifică, după rapiditatea de variație a rezistenței cu temperatura sau cu tensiunea.

Fotorezistențe. Sînt rezistoare a căror rezistență electrică se modifică sub influența luminii. De aceea, ele vor fi folosite în dispozitive de automatizare, bazate pe variații de iluminare.

Condensatoare. Sînt constituite din două armături bune conducătoare de electricitate, separate de un material izolator (fig. 18). Dacă una din armături este încărcată cu

Fig. 18.



Construcția condensatoarelor

sarcini electrice pozitive, pe cealaltă apar sarcini electrice negative în aceeași cantitate. Astfel, condensatorul se încarcă cu electricitate și își poate menține un timp îndelungat încărcarea. Această proprietate a condensatorului poartă numele de capacitate electrică. Capacitatea electrică a unui condensator este cu atât mai mare cu cât suprafața armăturilor este și ea mai mare, iar distanța dintre armături mai mică. De asemenea, o influență mare o are și materialul izolator, caracterizat prin așa-numita *constantă dielectrică*. Aceasta indică de câte ori capacitatea unui condensator este mai mare, având materialul izolator între plăci, față de situația în care între plăci (armături) se găsește aer. Ca suprafețe ale armăturilor se consideră numai cele plasate față în față.

Capacitatea electrică are ca unitate de măsură *faradul*, notat simbolic cu litera F. Dar această unitate de măsură este însă prea mare pentru a fi folosită în practică. De aceea sînt folosiți submultiplii săi, cei mai uzuali fiind microfaradul (μF), nanofaradul (nF) și picofaradul (pF). Legăturile dintre submultipli și farad sînt date de relațiile:

$$1\text{ F} = 1\,000\,000\ \mu\text{F} = 1\,000\,000\,000\ \text{nF} = 1\,000\,000\,000\,000\ \text{pF}$$

$$1\ \text{nF} = 1\,000\ \text{pF}$$

$$1\ \mu\text{F} = 1\,000\ \text{nF} = 1\,000\,000\ \text{pF}$$

Uneori capacitățile se exprimă și în centimetri, existînd următoarea relație:

$$1\ \text{pF} = 0,9\ \text{cm}.$$

Simbolic, în schema de circuite, condensatoarele se reprezintă ca în figura 19.

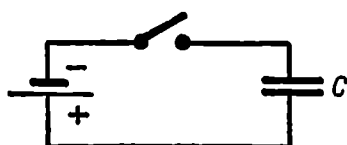
Ce se întîmplă dacă vom realiza un circuit compus dintr-o sursă de curent continuu, un întreruptor, și un condensator? Va circula sau nu curent electric? Circuitul propus este prezentat în figura 20.

Simbolul condensatorului



Fig. 19.

Fig. 20.



Condensatorul în circuit de curent continuu

În momentul închiderii întreruptorului, condensatorul începe să se încarce cu electricitate și procesul durează pînă cînd tensiunea dintre cele două armături devine egală cu aceea a sursei de alimentare. În tot acest interval are loc o mișcare de sarcini electrice, deci apare un curent electric. Cînd tensiunea de pe condensator devine egală cu aceea a sursei, curentul prin circuit încetează. Dacă la un condensator încărcat se leagă între ele cele două borne un conductor, atunci se constată că sarcinile de pe armături se neutralizează reciproc, iar în timpul acestei neutralizări circulă un curent electric, care încetează la scurt timp după aceea. Deci, într-un circuit de curent continuu, condensatorul absoarbe un curent la încărcare, după care, datorită izolației dintre armături, curentul nu mai circulă. Lăsînd la o parte momentul foarte scurt, cît durează încărcarea sau descărcarea condensatorului, se poate afirma că prin condensator curentul continuu nu trece.

Dacă însă sursa noastră este de curent alternativ, are loc un fenomen interesant: deoarece sursa își schimbă polaritatea periodic, la fiecare schimbare de polaritate condensatorul se descarcă și se încarcă cu noua polaritate. Ca urmare, prin circuit va circula un curent alternativ, datorită acestui fenomen de încărcare-descărcare a condensatorului, la modificarea polarității sursei de curent alternativ. Deci, fără a trece prin izolația dintre armături, curentul alternativ trece totuși prin condensator. Intensitatea curentului alternativ care trece prin condensator este cu atît mai mare cu cît frecvența curentului este mai mare și cu cît capacitatea condensatorului este și ea mai mare.

Faptul că prin condensator curentul continuu nu trece, dar cel alternativ trece, face ca aceasta piesă să fie des utilizată la separarea curentului alternativ de cel continuu,

în circuitele prin care trece atât curent continuu cât și alternativ.

De asemenea, oprirea curentului continuu de către condensator ne conduce la o altă caracteristică a sa — tensiunea maximă de lucru pe care o poate suporta izolația dintre armături.

După valoarea capacității, condensatoarele se împart în două grupe: condensatoare fixe, care nu-și modifică valoarea capacității, și condensatoare variabile, a căror capacitate poate fi reglată în anumite limite, după dorință.

Condensatoarele fixe se împart în mai multe grupe, după natura materialului folosit ca izolator (dielectric) între armături. Avem astfel mai multe tipuri, cele mai des întâlnite fiind:

— *Condensatoarele ceramice*, care au ca izolator un suport de porțelan radiotehnic, în formă de plăcuță sau de tub. Pe cele două fețe ale plăcuței sau pe suprafețele interioară și exterioară ale tubului se depun două straturi subțiri de argint, care constituie cele două armături ale condensatorului. De aceste armături se lipesc două sîrme care constituie terminalele (bornele) condensatorului. După aceasta, piesa se acoperă cu o vopsea rezistentă.

— *Condensatoarele styroflex*, care au ca izolație o foiță de polistiren. Se realizează prin așezarea succesivă a patru foițe, una de polistiren, una de staniol, una de polistiren și alta de staniol, care apoi se răsucesc, obținîndu-se un sul (fig. 21). Cele două foițe de staniol constituie armăturile și de la ele se scot, în afara sulului, două sîrme (terminale). Apoi întregul sul se protejează într-o peliculă de polistiren.

— *Condensatoarele cu hîrtie*, la care se folosește drept izolație o hîrtie specială, cu bune proprietăți izolante.

Construcția condensatoarelor
cu polistiren și hîrtie

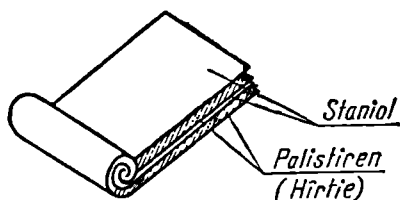


Fig. 21.

Sînt realizate ca și condensatoarele styroflex. După aceea, vor fi protejate într-un material plastic în tuburi metalice.

Condensatoarele cu mică, la care drept izolație sînt folosite plăcuțe dintr-un mineral numit mică. Se realizează ca și condensatoarele ceramice și au avut o largă răspîndire pînă la punerea la punct a unor procedee ieftine de fabricare a condensatoarelor ceramice.

— *Condensatoarele electrolitice*, care au drept izolație un strat subțire de oxid de aluminiu. Armăturile pozitivă și negativă sînt diferite. Cea pozitivă este constituită dintr-o foiță de aluminiu oxidat, iar cea negativă dintr-o soluție pusă în contact cu o foiță de aluminiu neoxidat. Ca urmare, la aceste condensatoare se va specifica obligatoriu polaritatea armăturilor, atît pe schemă cît și pe piesă. De aceea și simbolul lor este diferit. Acest tip de condensator este prezentat în figura 22. El este protejat de un tub de aluminiu închis etanș, corpul tubului fiind de regulă legat la armătura negativă.

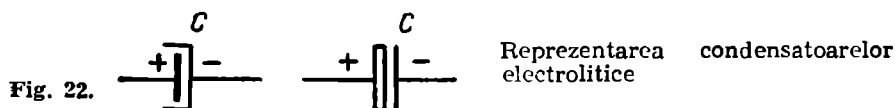
La toate condensatoarele fixe se indică: valoarea capacității nominale, toleranța, tensiunea maximă de lucru, iar la cele electrolitice și polaritatea bornelor.

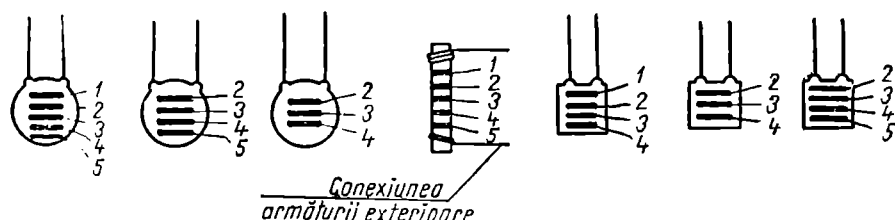
Pentru indicarea valorii capacității nominale, a toleranței și a tensiunii de lucru se folosesc de obicei inscripții trecute pe corpul condensatorului. De exemplu:

$$0,022\mu F \pm 20\%$$

$$1\,000\text{ V}$$

Pentru condensatoarele styroflex fabricate în țara noastră la I.P.R.S. — Băneasa, se folosește un sistem codificat de indicare a tensiunii de lucru, care constă în colorarea unuia din capetele condensatorului.





Marcarea condensatoarelor ceramice fabricate în țara noastră

Fig. 23.

Semnificația culorilor este următoarea:

Albastru	25 V
Galben	63 V
Roșu	160 V
Verde	250 V
Negru	630 V
Negru+inscripție	1 000 V

— Condensatoarele ceramice fabricate în țara noastră sînt marcate și cu ajutorul unui cod al culorilor, asemănător cu cel de la rezistoare. Modulile de amplasare a dungilor (în cazul condensatoarelor plăchetă) sau a inelelor sînt arătate în figura 23. Marcajul poate fi făcut cu 3,4 sau 5 dungii. La fiecare caz s-au numerotat dungile după semnificația lor. Cînd lipsește prima linie din totalul de 5, a fost păstrat tot numărul 2 pentru prima linie de pe condensator, pentru a păstra semnificația. Cînd pe condensator sînt toate dungile (5), semnificația lor, în ordinea de la terminale spre partea opusă, este:

- Prima linie = coeficient de temperatură.
- A 2-a linie = prima cifră a valorii.
- A 3-a linie = a doua cifră a valorii.
- A 4-a linie = numărul de zerouri.
- A 5-a linie = toleranța.

Coeficientul de temperatură indică modificarea capacității la modificarea temperaturii. Nefiind o caracteristică esențială pentru montajele de amatori, nu se va da semnificația culorilor pentru prima linie. Lăsînd la o parte și ultima linie, care indică toleranța, cele trei linii

care dau valoarea capacității au exact aceeași semnificație ca și primele trei inele de la codul culorilor pentru rezistoare (tabelul 1). Valoarea capacității se obține în picofarazi.

În ceea ce privește alegerea condensatoarelor fixe pentru realizarea construcțiilor, se va respecta valoarea nominală și tensiunea de lucru indicate în schemă. În ceea ce privește tensiunea de lucru, aceasta poate fi mai mare la condensatorul ales față de cea indicată în schemă, dar niciodată mai mică.

Condensatoarele pot fi grupate și ele în serie sau paralel, după necesități. Dacă C_1 și C_2 sînt capacitățile a două condensatoare, atunci prin gruparea în serie se obține o capacitate rezultantă $C = \frac{C_1 \cdot C_2}{C_1 + C_2}$, iar prin gruparea în paralel se obține o capacitate rezultantă $C = C_1 + C_2$.

Condensatoarele variabile sînt constituite din două grupuri de plăci metalice. Un grup de plăci este fix, formînd statorul, iar celălalt este fixat pe un ax, formînd rotorul. La rotirea axului, plăcile rotorului pătrund între plăcile statorului, fără a le atinge, capacitatea condensatorului modificîndu-se după cum aria de suprapunere a celor două grupuri de plăci este mai mare sau mai mică. Între cele două grupuri de plăci poate fi aer, și atunci condensatorul se spune că este cu aer; mai pot fi și plăcuțe dintr-un material izolant (hîrtie, mică, polietilenă etc.) și atunci condensatorul este cu dielectric solid. Condensatoarele variabile cu aer sînt mai mari ca dimensiuni decît cele cu dielectric solid, dar prezintă avantajul unei precizii mai bune, avînd și pierderi în izolație mai mici.

Ca aspect, un condensator variabil cu aer se prezintă ca în figura 24, iar simbolul folosit în scheme este dat în figura 25.

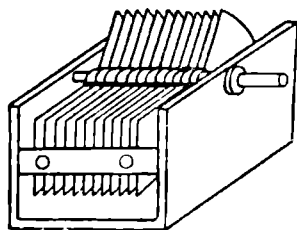


Fig. 24.

Condensator variabil

Deoarece condensatoarele variabile nu au în general marcată valoarea maximă a capacității pe ele, aceasta fiind cuprinsă, de exemplu, între 150 și 500 pF, la fiecare construcție care va folosi condensator variabil se va indica și tipul sau tipurile de radioreceptoare la care se folosește pentru a înlesni procurarea sa. De asemenea se vor da și variante de înlocuire.



Fig. 25.

Bobine și circuite oscilante. Bobinele au un rol important în construcția aparatelor de recepție și a emițătoarelor, fiind însă folosite și la alte aparate. Constructiv, o bobină este realizată prin înfășurarea unui conductor izolat la exterior pe un suport de material izolant. Fenomenul care stă la baza funcționării bobinei este cel de autoinducție, deoarece curentul electric are proprietatea de a crea un câmp magnetic în jurul conductorului pe care îl străbate. Cuplînd o bobină la o sursă de curent continuu, în interiorul lui apare un câmp magnetic produs de trecerea curentului electric. La rîndul său, acest câmp magnetic produce, în spirele bobinei un curent de sens opus sensului curentului inițial, numit curent de inducție, care se opune creșterii intensității curentului prin bobină. Drept urmare, intensitatea curentului atinge valoarea maximă corespunzătoare rezistenței electrice a conductorului din care este confecționată bobina cu o anumită întârziere. La întreruperea circuitului, fenomenul se produce invers, intensitatea curentului scăzînd lent și nu brusc, datorită curentului de inducție care se opune acum scăderii curentului din bobină. Deoarece fenomenul are loc în spirele aceleiași bobine a fost numit autoinducție. Intensitatea acestui fenomen depinde de o mărime a bobinei, numită inductanță. Inductanța este mai mare cînd numărul de spire al bobinei este mai mare și cînd dimensiunile bobinei sînt mai mari. De asemenea, inductanța crește cînd în interiorul bobinei se găsește un miez confecționat din materiale feromagnetice și scade dacă în interiorul bobinei se introduc miezuri de alamă sau aluminiu.

Unitatea de măsură pentru inductanță se numește *henry* (H). El are doi submultipli mai des utilizați: milihenryul (mH) și microhenryul (μ H), existînd relațiile:

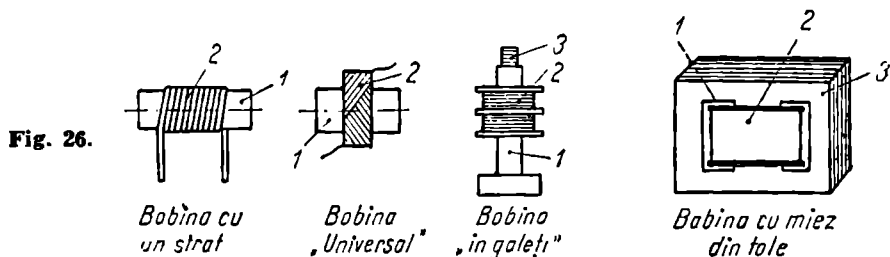
$$1\text{H} = 1\,000\text{ mH} = 1\,000\,000\ \mu\text{H}$$

$$1\text{mH} = 1\,000\ \mu\text{H}$$

Fenomenul de autoinducție este deosebit de important în cazul curentului alternativ. Aceasta se datorește proprietății curentului alternativ de a-și schimba sensul periodic, avînd creșteri și descreșteri de intensitate. Datorită autoinducției, curentul alternativ întîmpină o opoziție mult mai mare la trecerea printr-o bobină decît în cazul în care ar conta numai rezistența electrică a conductorului din care este confecționată bobina. Această opoziție este cu atît mai mare cu cît inductanța bobinei este mai mare și cu cît frecvența curentului alternativ este mai mare. Deoarece, în cazul curentului continuu, după depășirea primului moment în care se manifestă autoinducția, intensitatea curentului atinge o valoare determinată numai de rezistența conductorului, înseamnă că bobina poate fi folosită ca element care să lase să treacă curentul continuu și să oprească curentul alternativ, deci ca element de separare al celor două feluri de curent electric în circuitele în care sînt împreună.

Ca aspect constructiv se disting trei tipuri de bobine: cu aer (fără miez), cu miez din pulberi feromagnetice presate (ferite, ferocart etc.) și cu miez din tole de tablă de ferosiliciu sau aliaje cu proprietăți magnetice deosebite (de exemplu, permaloy). Fiecare din aceste tipuri poate

Bobine diferite



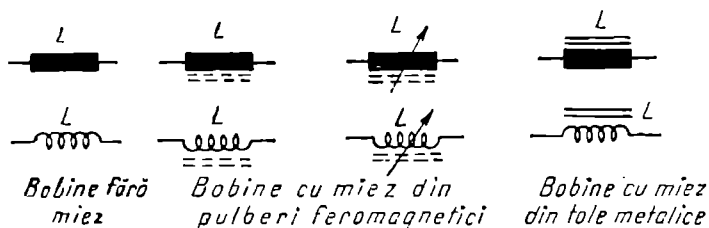


Fig. 27.

Reprezentarea bobinelor

avea spirele așezate într-un singur strat, în mai multe straturi, în „galeți” (despărțituri), în „fagure” (spirele de pe două straturi sînt așezate încrucișat unele față de altele) sau „universal” (asemănător cu așezarea straturilor de ață pe tubul de carton cu care se cumpără). În figura 26 se prezintă cîteva forme constructive de bobine.

După frecvența curentului alternativ, bobinele pot fi de radiofrecvență sau de audiofrecvență. Cele de radiofrecvență au inductanță mică, fiind fără miez sau cu miez din pulberi feromagnetice. Cele de audiofrecvență au inductanță mare, avînd miezuri din tole.

Simbolic, bobinele se desenează în scheme ca în figura 27. Rîndul de sus reprezintă simbolul actual, iar cel de jos reprezintă simbolul folosit în urmă cu cîțiva ani. La unele bobine cu miez din pulberi metalice, poziția acestuia poate fi reglată, permițînd modificarea inductanței.

O aplicație deosebit de importantă a bobinelor se obține prin asocierea lor cu condensatoarele, la realizarea circuitelor oscilante. Un circuit oscilant se obține prin legarea în paralel sau în serie a unui condensator cu o bobină (fig. 28). Funcționarea lor este asemănătoare, așa

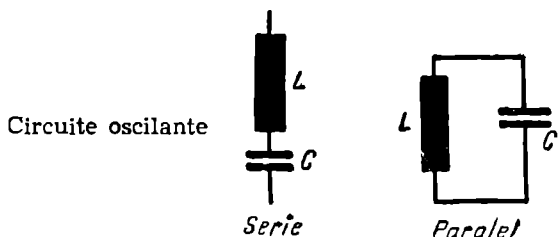


Fig. 28.

că ne vom ocupa doar de circuitul oscilant paralel. Fenomenul esențial care are loc în acest circuit constă în faptul că atunci când condensatorul este încărcat cu o anumită polaritate, la un moment dat (de exemplu „+“ pe armătura de sus și „—“ pe armătura de jos), curentul de descărcare ce ia naștere prin bobină nu se stinge în momentul în care sarcinile de pe armături se neutralizează, ci continuă datorită fenomenului de autoinducție, pînă la încărcarea condensatorului cu polaritate inversă („—“ pe armătura superioară și „+“ pe armătura inferioară). Apoi începe din nou descărcarea condensatorului, urmată de reîncărcarea lui, curentul circulînd în sens invers prin bobină, ciclul repetîndu-se. Pe condensator apare astfel o tensiune alternativă, iar prin bobină trece un curent alternativ. Au luat astfel naștere oscilații electrice în circuitul format. Aceste oscilații au o frecvență fixă, determinată exclusiv de capacitatea condensatorului și inductanța bobinei, numită frecvența de rezonanță a circuitului. Cu timpul, aceste oscilații se sting datorită unor pierderi de energie în elementele circuitului. În aparate electronice speciale, numite oscilatoare, pierderile de energie pot fi compensate, oscilațiile producîndu-se permanent, întregul aparat devenind astfel un generator de curent alternativ de o frecvență determinată. Dacă în locul unui condensator fix se folosește un condensator variabil, frecvența poate fi modificată.

Dacă unui circuit oscilant i se aplică o sumă de curenți alternativi de frecvențe diferite, de exemplu de la o antenă care recepționează unde radio de la diverse stații de emisie care se deosebesc prin frecvența pe care o emit, doar curentul a cărui frecvență este egală cu frecvența de rezonanță a circuitului determină apariția unor oscilații electrice permanente în circuit. Numai în felul acesta este posibilă alegerea stației pe care dorim s-o recepționăm, prin modificarea frecvenței de rezonanță a circuitului oscilant, cu ajutorul unui condensator variabil. Pe acest principiu funcționează orice radioreceptor, indiferent de gradul său de complexitate.

Transformatoare. Acestea formează o categorie de piese cu largi aplicații în electrotehnică și electronică. Func-

ționarea lor are la bază fenomenul de inducție care apare între două bobine apropiate cu axele paralele. Inducția constă în aceea că variațiile curentului dintr-o bobină fac să apară o tensiune indusă în spirele celeilalte. Deoarece fenomenul apare numai la variația curentului din prima bobină, transformatorul folosește numai pentru curentul alternativ.

Bobina alimentată de la o sursă de curent alternativ este bobină primară, iar aceea la bornele căreia se culege tensiunea indusă este bobină secundară.

Transformatoarele se împart în două grupe, după frecvența curentului alternativ la care lucrează: transformatoare de radiofrecvență și transformatoare de audiofrecvență.

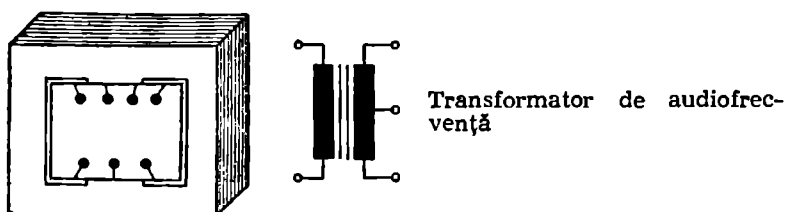
Transformatoarele de radiofrecvență constau din două bobine fără miez sau cu miez din pulberi feromagnetice, avînd o inductanță relativ mică (maximum pînă la sute de milihenry) și situate la oarecare distanță una de alta. De regulă, întreaga construcție este protejată de influențele altor bobine sau unde perturbatoare, cu un tub (ecran, blindaj) de aluminiu. Aspectul și simbolul unui transformator de radiofrecvență sînt arătate în figura 29.

Transformatoarele de audiofrecvență, deoarece necesită inductanțe mari (de ordinul henrylor), se realizează pe miezuri din tole din aliaje feromagnetice (ferosiliciu, permaloy), iar bobinele sînt strîns cuplate, fiind bobinate pe același miez și avînd un număr mare de spire. De obicei, bobinele se realizează pe aceeași carcasă, una peste alta sau una lîngă alta. Aspectul și simbolul trans-



Fig. 29.

Fig. 30.



Transformator de audiofrecvență

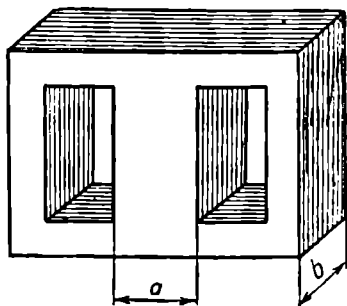
formatoarelor de audiofrecvență sînt prezentate în figura 30.

La transformatoarele de audiofrecvență, între numărul de spire al bobinelor, tensiunile din înfășurarea (bobina) primară și cea secundară și intensitățile curenților din cele două înfășurări există o strînsă legătură. Dacă notăm cu N_1 numărul de spire al înfășurării primare, cu N_2 numărul de spire al înfășurării secundare, cu U_1 tensiunea din înfășurarea primară, cu U_2 tensiunea din înfășurarea secundară, cu I_1 intensitatea curențului din înfășurarea primară și cu I_2 intensitatea curențului din înfășurarea secundară, există relațiile:

$$\frac{U_1}{U_2} = \frac{N_1}{N_2} \text{ și } \frac{I_1}{I_2} = \frac{N_2}{N_1}.$$

În afară de numărul de spire al fiecărei înfășurări, la construcția transformatoarelor de audiofrecvență un rol important îl are aria secțiunii miezului. Din figura 30 se vede că bobinele se plasează în interiorul miezului. Dacă se desenează miezul fără bobine (fig. 31) se con-

Fig. 31.



Aspectul și dimensiunile unui miez pentru transformator

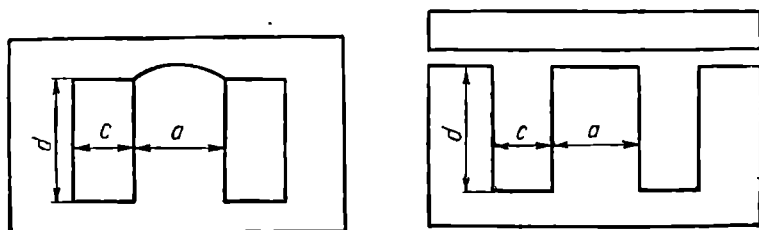


Fig. 32.

Dimensiunile tolelor

stată că există o lățime a a porțiunii pe care se montează bobina, notată a , și o grosime b a miezului, b . Tolele uzuale sînt realizate din tablă groasă de 0,35—0,5 mm (fig. 32), sub forma de „manta” sau „E+I”. Se vede că lățimea a reprezintă chiar lățimea limbii centrale a tolei, iar grosimea miezului b se obține prin înmulțirea numărului de tole cu grosimea unei tole. Aria secțiunii miezului este dată de relația:

$$S = a \cdot b$$

și se exprimă în cm^2 . De asemenea, aria zonei în care intră bobina, numită fereastră, are și ea un rol în ceea ce privește construcția transformatorului. Aria ferestrei este dată de relația:

$$S_{Fe} = c \cdot d$$

Tolele $E+I$ pot fi introduse în carcasă fie alternativ, fie toate tolele E într-o parte, iar tolele I în cealaltă parte, cu spațiu între ele (fig. 33). În primul caz transformatorul se spune că este fără întrefier, iar în al doilea caz se spune că este cu întrefier.

Modul de asamblare al miezurilor

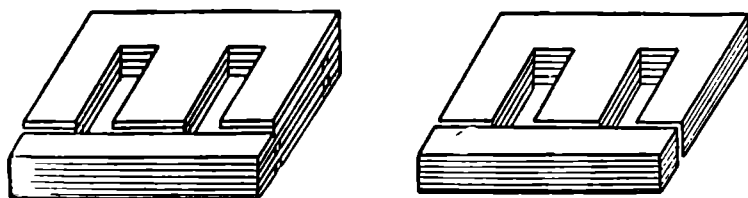


Fig. 33.

Transformatoarele de audiofrecvență lucrează în general pe domenii largi de frecvențe, de exemplu în toată gama de frecvențe audio (corespunzătoare frecvențelor sunetelor pe care le percepe urechea omenească), adică 16 Hz—16 kHz.

Între transformatoarele de audiofrecvență există o categorie specială des utilizată, care lucrează pe o singură frecvență: 50 Hz. Sînt transformatoarele de rețea, care au o înfășurare primară alimentată la tensiunea rețelei publice (120 V sau 220 V) și una sau mai multe înfășurări secundare, de la care se obțin tensiunile necesare alimentării diferitelor aparate.

În ceea ce privește construcțiile propuse în prezenta lucrare, pentru a fi realizate, la fiecare aparat vor fi date detaliile necesare pentru confecționarea transformatoarelor sau indicate tipurile de transformatoare care pot fi procurate din comerț, ori vor fi oferite ambele variante, după caz.

Diode și tranzistoare. Diodele și tranzistoarele fac parte din categoria dispozitivelor semiconductoare apărute în electronică abia în ultimele decenii, dar care, datorită unor multiple avantaje pe care le oferă, au luat o mare dezvoltare, reușind să se impună cu autoritate în electronică.

La baza dispozitivelor semiconductoare stau două elemente, germaniul și siliciul, care în stare cristalină prezintă unele proprietăți interesante. Astfel, cristalele pure de germaniu și siliciu prezintă o rezistivitate mare în raport cu materialele bune conducătoare de electricitate, dar mică în raport cu materialele rele conducătoare de electricitate, situîndu-se undeva între ele, de unde și denumirea de semiconductoare. Dacă însă în structura lor se introduc impurități, rezistivitatea lor scade foarte mult, fiind comparabilă cu a metalelor. S-a constatat că dacă se folosesc ca impurități stibiul sau arsenul, în corpul semiconductorului apar electroni liberi, ca și la metale. Acest semiconductor cu impurități a fost numit semiconductor de tip N. Dacă în locul stibiului sau arsenului se introduce ca impuritate indiul, în corpul semiconductorului apare o lipsă de electroni, „goluri“. Acest semiconductor a fost numit semiconduc-



tor de tip P. Semiconductoarele de tip N și P se comportă ca niște conductoare obișnuite.

Dioda se obține prin alăturarea a două zone formate din semiconductoare de tip diferit (fig. 34). Dacă pe acest dispozitiv se aplică o tensiune avînd polaritatea „+” spre zona P și „—” spre zona N, prin dispozitiv circulă curent electric. Dacă se schimbă polaritatea tensiunii, aplicînd „—” pe zona P și „+” pe zona N, prin dispozitiv nu trece curent electric. Deci dioda lasă să treacă curentul electric numai într-un sens, comportîndu-se ca o supapă în instalațiile hidraulice.

Pe scheme, dioda se reprezintă cu simbolul din figura 35. Vîrfurile triunghiului reprezintă sensul în care circulă curentul (sensul convențional) atunci cînd dioda este polarizată direct. Triunghiul se numește *anod*, iar linia se numește *catod*. Dioda conduce atunci cînd se aplică tensiune cu polaritate pozitivă pe anod (deci negativă pe catod).

În sensul conducției, dioda nu poate suporta orice intensitate a curentului. Fiecare tip de diodă are o intensitate maximă a curentului direct. De asemenea, în sensul blocării, tensiunea aplicată nu poate fi oricît de mare, deoarece dioda se poate distruge, existînd pentru fiecare tip de diodă o tensiune inversă maximă admisibilă.

Dacă în locul unei surse de curent continuu vom folosi o sursă de curent alternativ, atunci dioda va conduce ori de cîte ori pe anod vom avea alternanța pozitivă și se va bloca ori de cîte ori pe anod vom avea alternanța negativă. Deci, dioda poate separa alternanțele pozitive de cele negative, în cazul unui curent alternativ. Aceasta este de fapt funcția sa principală în aparatele electronice. Fiecare

Simbolul diodei

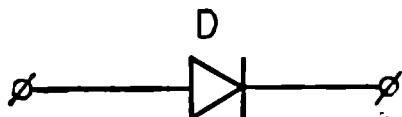


Fig. 35.

tip de diodă are o frecvență maximă a curentului alternativ pînă la care poate lucra.

Ca tipuri de diode pot fi date ca exemple următoarele:

— *Diodele cu joncțiune* sînt folosite la frecvențe joase, în aparate care transformă curentul alternativ în curent continuu, numite redresoare. Au în general tensiuni inverse mari, la care pot lucra, de asemenea, și intensități de curent relativ mari. Ca exemple mai cunoscute sînt: EFR 135 (50 V, 3 A), DR 301 (100 V, 100 mA), DR 302 (200 V, 100 mA), DR 303 (300 V, 100 mA), DR 304 (400 V, 100 mA), DR 305 (500 V, 100 mA), toate de fabricație românească și D7E (350 V, 300 mA) D7J (400 V, 300 mA) de fabricație sovietică (în paranteză au fost indicate tensiunea inversă maximă și curentul direct maxim, conform catalogului).

— *Diode punctiforme*, folosite la frecvențe înalte, la etajele de detecție ale aparatelor. Au tensiuni inverse maxime, de ordinul a 20 V—50 V și curenți direcți sub 10 mA. Ca tipuri mai cunoscute sînt: EFD 103, EFD 105, EFD 106, EFD 107, EFD 108, EFD 109, EFD 110, EFD 115, toate de fabricație românească, și tipurile sovietice din seria D2A-D2E.

— *Diode Zener*, folosite ca stabilizatoare de tensiune. Ele au o proprietate care constă în faptul că la o anumită valoare a tensiunii inverse aplicate, încep să conducă și mențin tensiunea la borne constantă, chiar la variații mari ale intensității curentului. Dintre tipurile românești cele mai mult folosite sînt DZ 306 (6 V), DZ 307 (7 V), DZ 308 (8 V), DZ 309 (9 V), în paranteză indicîndu-se tensiunea stabilizată. Intensitatea maximă a curentului este de 23 mA.

— *Fotodiodele*, care își schimbă caracteristicile (valoarea intensității curentului) la modificarea iluminării, fiind folosite la diverse automatizări bazate pe fascicule de lumină. În țara noastră se fabrică următoarele: DF2 și DF3.

— *Tranzistorul* se obține prin alăturarea a trei zone de diferite tipuri de semiconductor, în succesiunea PNP sau NPN, obținîndu-se un tranzistor de tip pnp sau npn. O condiție este aceea ca zona de la mijloc să fie foarte subțire. Cele trei zone se numesc, în ordine, emitor, bază și

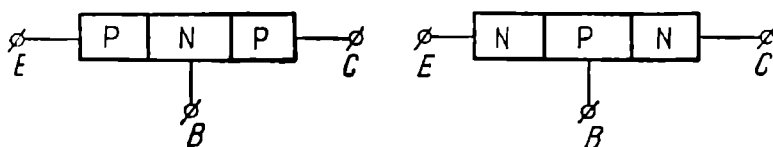


Fig. 36.

Joncțiunile PNP și NPN

colector (fig. 36). De la cele trei zone se scot în exterior trei conexiuni. Luînd separat baza cu colectorul și baza cu emitorul, constatăm o situație similară cu cea de la diode, adică joncțiunile emitor-bază și colector-bază conduc curentul numai într-un sens, permițînd reprezentarea tranzistoarelor cu o schemă echivalentă cu două diode (fig. 37). Această schemă este valabilă numai cînd se iau în considerație separat cele două joncțiuni (E-B și C-B). Funcționarea tranzistorului prezintă o serie de particularități importante ce îl deosebesc fundamental de schema echivalentă care îl reprezintă cu ajutorul a două diode. De aceea și reprezentarea lui reală se realizează cu ajutorul unor simboluri prezentate în figura 38 pentru fiecare din cele două tipuri. Deosebirea dintre reprezentarea tranzistoarelor pnp și npn constă în sensul săgeții cu care este reprezentat emitorul, în rest simbolurile sînt aceleași.

Pentru a înțelege cum funcționează un tranzistor, să privim schema din figura 39. Tranzistorul de tip pnp are conectată între emitor și colector o baterie cu borna „+” spre emitor și borna „-” spre colector, adică regiunea P a emitorului este polarizată direct, iar regiunea P a colectorului este polarizată invers. Acesta este circuitul colectorului. Între bază și emitor se conectează o baterie cu

Echivalarea tranzistoarelor cu diode

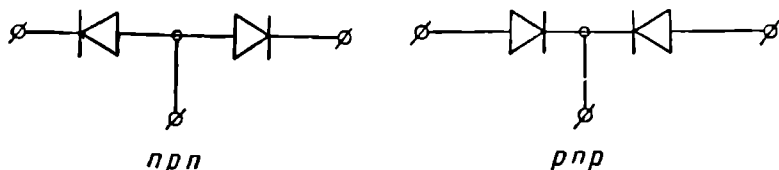
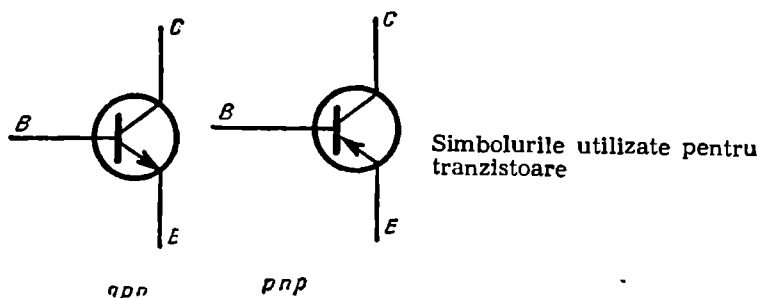


Fig. 37.

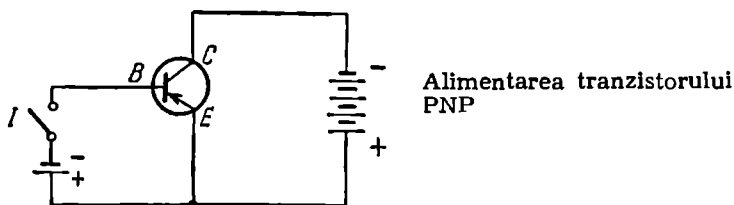
Fig. 38.



tensiune mai scăzută, cu polaritatea astfel aleasă încât dioda echivalentă E-B să fie polarizată în sensul conducției. Acesta este circuitul bazei, în care mai găsim și întreruptorul I. Dacă întreruptorul I este deschis, se constată că în circuitul colectorului intensitatea curentului este foarte mică, datorită polarizării inverse a colectorului. Acest curent foarte mic este cunoscut sub numele de curent rezidual sau invers al colectorului, fiind notat simbolic I_{C_0} sau mai corect I_{CE_0} , deoarece circulă între colector și emitor. Dacă se închide întreruptorul I se constată un fenomen interesant: între bază și emitor începe să circule un curent, însă de intensitate mică, deși dioda E-B este polarizată direct, iar curentul de colector realizează un salt, valoarea intensității sale fiind mult mai mare decât intensitatea curentului din circuitul bazei și decât curentul rezidual I_{C_0} . Înseamnă că aplicînd curenți de intensitate mică în circuitul bazei obținem curenți de intensitate mare în circuitul colectorului. Aceasta este proprietatea esențială a tranzistorului, amplificarea curenților.

Se constată că între curentul colectorului și curentul bazei există un raport bine determinat pentru fiecare

Fig. 39.

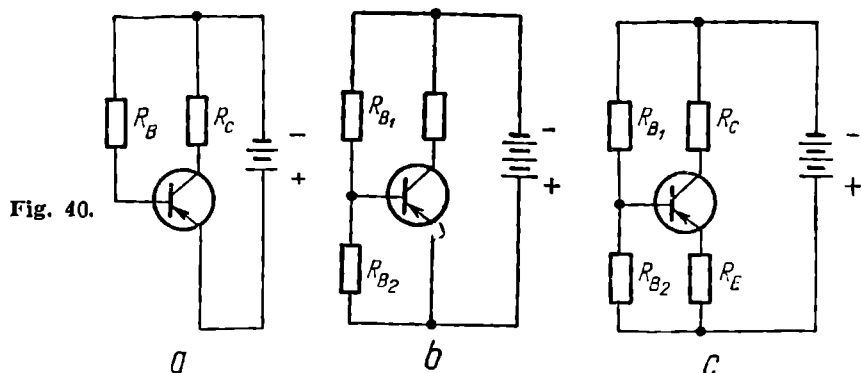


tranzistor, numit factor de amplificare a curentului. Acest factor se notează cu litera grecească β (beta) și notînd cu I_c valoarea intensității curentului colectorului și cu I_B valoarea intensității curentului bazei, se poate exprima cu ajutorul relației aproximative:

$$\beta \approx \frac{I_c}{I_B}$$

Pentru tranzistoarele uzuale $\beta = 20 \dots 500$. Pentru ca relația prin care este exprimat β să fie exactă, ar fi trebuit introdusă o corecție care să țină seama că în valoarea intensității curentului colectorului este inclusă și valoarea curentului rezidual, I_{C_0} . Deoarece I_{C_0} este în general foarte mic (de ordinul microamperilor) și precizia cerută de montajele realizate de amatori nu justifică complicarea relației, expresia dată pentru β rămîne totuși suficient de exactă, avînd și avantajul simplității. Pentru tranzistoarele de tip npn cele arătate rămîn de asemenea valabile, cu singura deosebire că polaritatea bateriilor se inversează.

Tensiunile care se aplică tranzistoarelor au valori cuprinse între 1,5 V și 24 V pentru alimentarea circuitului colectorului și circa 0,2 V pentru tranzistoarele cu germaniu și 0,6 V pentru tranzistoarele cu siliciu, în circuitul bazei. Tensiunea pentru alimentarea bazei nu se ia de la o sursă separată, ci tot de la bateria de colector, folosindu-se un rezistor sau un grup de rezistoare pentru reducerea ei. De regulă, legarea unui tranzistor în schemă se realizează în una din variantele prezentate în figura 40. Varianta *a* este cea mai simplă. Rezistorul R_C montat în circuitul colectorului este cunoscut sub numele de rezistor de sarcină, iar rezistorul R_B sub numele de rezistor de polarizare al bazei. La varianta *b*, tensiunea de polarizare a bazei se obține de la divizorul format de rezistoarele R_{B1} și R_{B2} , precizia de obținere a tensiunii fiind mai bună. În sfîrșit, la varianta *c* se remarcă în plus un rezistor R_E , montat în serie cu emitorul. Rolul lui este de a realiza o compensare a modificării curentului, datorită variațiilor de temperatură, deoarece tranzistorul este influențat de temperatura mediului ambiant.



Cele trei variante de polarizare a bazei tranzistorului

În afara clasificării după construcție, în tranzistoare pnp și tranzistoare npn, tranzistoarele se mai împart după două criterii: cel al puterii maxime, pe care o pot consuma (disipa) fără a se distruge, și cel al frecvenței maxime de lucru în curent alternativ.

După aceste criterii, iată câteva tipuri de tranzistoare mai des întâlnite în țara noastră:

Tranzistoare de audiofrecvență, de mică putere, pnp:

EFT 351, EFT 352, EFT 353, EFT 321, EFT 322, EFT 323 (R.S.R.); P 13, P 13A, MP 39, MP 40, MP 41, MP 42 (U.R.S.S.); 2SB 171, 2SB 172, 2SB 176 (Japonia) etc.

Tranzistoare de audiofrecvență, de mică putere, npn:

EFT 373, EFT 377 (R.S.R.); MP 35, MP 37 (U.R.S.S.); 104 NU 70, 105 NU 70, 106 NU 70 (R.S.C.) etc.

Tranzistoare de audiofrecvență, de medie putere, pnp:

EFT 124, EFT 125, EFT 130, EFT 131, AC 180, AC 180k și npn: AC 181, AC 181k (R.S.R.).

Tranzistoare de audiofrecvență de putere, pnp:

EFT 112, EFT 213, EFT 214, EFT 250 (R.S.R.); P 210, P 211, P 214, P 4 (U.R.S.S.); GD 160 (R.S.C.); OC 26 (R.P.U) etc.

Tranzistoare de radiofrecvență până la 1 MHz, și mică putere, pnp:

EFT 306, EFT 307, EFT 308 (R.S.R.); P 14, P 15 (U.R.S.S.) etc.

Tranzistoare de radiofrecvență și mică putere, npn:

EFT 317, EFT 319, EFT 320 (R.S.R.); P 401, P 402, P 403, P 410, P 411, P 423 (U.R.S.S.); 2 SA 102 (Japonia) etc.

În afara acestor exemple, mai poate fi întâlnită o mare diversitate de tipuri, cu atât mai mult cu cât în producția de tranzistoare nu există o tipizare în întreaga lume, fiecare fabrică având tipurile și sistemele de notare proprii.

Ca aspect exterior, tranzistoarele românești de mică putere cel mai des utilizate se prezintă ca în figura 41. Tranzistorul este protejat într-o capsulă metalică vopsită sau cositorită, care are în partea de jos un dop de material plastic prin care ies cele trei conexiuni. Privite din partea de jos, conexiunile au semnificația din figura 42. Se vede că, practic, cele trei conexiuni nu pot fi confundate între ele, având în vedere poziția lor. În plus, conexiunea colectorului este marcată cu un punct colorat pe capsulă înlesnind identificarea.

Modul de plasare a conexiunilor la alte tipuri de tranzistoare poate fi același ca și la cele românești sau poate prezenta alte aspecte. Pentru un tranzistor care nu are dat modul de amplasare a conexiunilor o dată cu schema circuitului propus

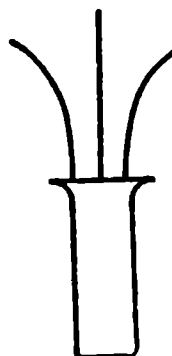


Fig. 41.

Aspectul exterior al unui tranzistor

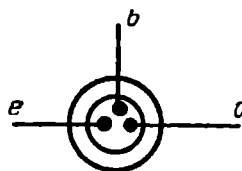


Fig. 42.

Conexiunile tranzistoarelor de fabricație românească

a se construi, este recomandabil să se consulte *Catalogul de dispozitive semiconductoare — supliment 1968*, care conține desenele unui număr foarte mare de capsule folosite pentru tranzistoare, indicându-se și modul de amplasare a conexiunilor.

Tuburi electronice. Până la inventarea, în anul 1948, a tranzistoarelor, tuburile electronice, cunoscute și sub denumirea de lămpi radio, au constituit unicele elemente capabile să amplifice tensiunile și curenții. Chiar și după această dată, cu toate avantajele oferite de tranzistoare (randament ridicat, tensiuni de alimentare mici, degajare de căldură foarte mică, dimensiuni reduse, viață practic nelimitată), tuburile electronice au continuat să fie folosite pe scară largă la producerea diferitelor aparate, grație și apariției unor tipuri moderne, cu performanțe ridicate. Cu toate că tendințele de dezvoltare a electronicii sînt constant îndreptate spre înlocuirea tuburilor electronice cu tranzistoare, iar în ultima vreme cu dispozitive subminiaturale (circuitele integrate), ele vor continua să existe încă cel puțin 2—3 decenii. De aceea este util ca pionierul electronist să cunoască unele date referitoare la construcția lor și modul de utilizare în montaje.

Cel mai simplu tub electronic este dioda cu vid. Aceasta se compune din doi electrozi, catodul și anodul, situați într-un balon de sticlă din care a fost scos aerul. În figura 43 este reprezentată schematic construcția unei diode, fără balonul de protecție. Catodul este un cilindru metalic, avînd la exterior un strat activ, iar în interior un fila-

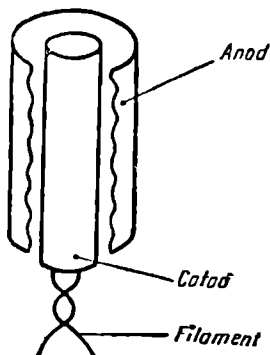


Fig. 43.

Secțiune dintr-o diodă cu vid

ment de încălzire (ca la becurile electrice). Anodul este un cilindru metalic, concentric cu catodul. Atunci cînd filamentul este alimentat, catodul se încălzește pînă la o temperatură de circa 800°C . Electronii din interiorul catodului ies datorită agitației termice și formează un nor în jurul său. Dacă între catod și anod se aplică o tensiune cu polaritate pozitivă pe anod și negativă pe catod, electronii sînt atrași de anod, avînd sarcină electrică negativă, mișcarea lor constituind un curent electric. Dacă se schimbă polaritatea tensiunii, anodul fiind negativ, va respinge electronii și nu va circula curent electric. Deci, ca și dioda semiconductoare, dioda cu vid conduce curentul electric numai într-un singur sens, cînd anodul este pozitiv, iar catodul negativ. Rolul filamentului este numai acela de a încălzi catodul. Dacă în interiorul balonului ar fi aer și nu vid, atunci electronii nu s-ar putea mișca în spațiul dintre catod și anod, iar dioda nu ar funcționa.

Trioda are o construcție similară cu cea a diodei, numai că între catod și anod mai există un electrod constituit dintr-o plasă sau o spirală de sîrmă, numit grilă, care este amplasat cît mai aproape de catod. Dacă se aplică între anod și catod o tensiune în sensul conducției (+ pe anod, — pe catod), iar pe grilă o tensiune mică pozitivă sau negativă, se constată că atunci cînd grila este pozitivă față de catod, curentul dintre anod și catod crește, iar cînd tensiunea grilei este negativă față de catod, curentul scade. Această influență a tensiunii grilei față de curentul care circulă între catod și anod (curentul anodic) este foarte puternică, modificări mici ale tensiunii grilei producînd modificări mari ale curentului anodic. Astfel se realizează funcția de amplificare a triodei.

Pentru îmbunătățirea funcționării triodei, între grilă și anod se plasează încă una sau mai multe grile, obținîndu-se tuburi cu mai mulți electrozi, care au însă o funcționare similară cu a triodei.

Reprezentarea simbolică a tuburilor electronice în scheme, cu denumirea lor în funcție de numărul total de electrozi și denumirile acestora, este prezentată în figura 44. Uneori pe scheme nu este reprezentat filamentul, el avînd un rol auxiliar, acela de încălzire a catodului.

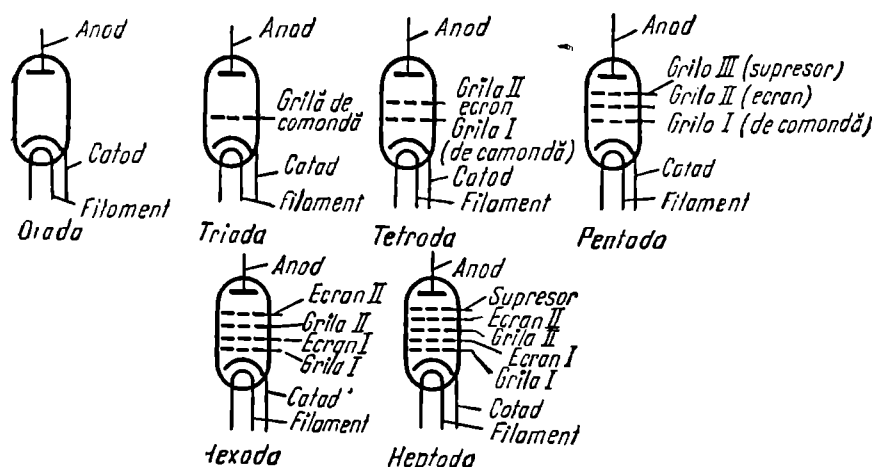
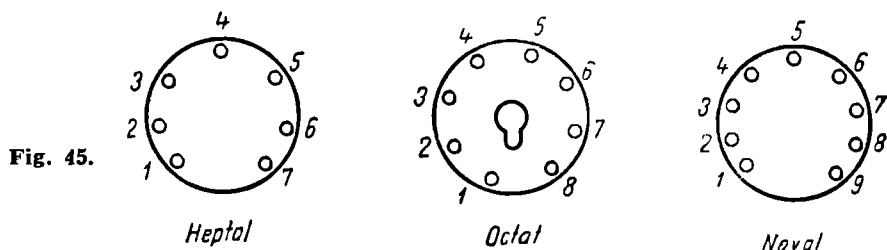


Fig. 44. Simbolurile tuburilor electronice

Legăturile de la electrozi sînt scoase în afara balonului la niște piciorușe metalice rigide. Acestea intră apoi într-o piesă numită soclu, prevăzută cu contacte corespunzătoare piciorușelor, la care se lipesc conductoarele și piesele ce vin în legătură cu tubul electronic. Tubul electronic poate fi scos sau introdus în soclu prin tragere sau apăsare, nefiind lipit de acesta. Ordinea de citire a piciorușelor sau contactelor soclului pentru trei tipuri de tuburi mai des folosite în prezent sînt date în figura 45. Totdeauna soclul sau tubul se consideră privite de jos în sus, ordinea de citire fiind în sensul mișcării acelor de

Socliuri uzuale ale tuburilor electronice



ceasornic față de un reper anumit (o pauză sau o cheie). Fiecare tub electronic are legat la un anumit picioruș un anumit electrod. Pe scheme sau în catalogul de tuburi electronice se indică la fiecare electrod numărul piciorușului la care este scoasă legătura sa.

Toate piesele descrise pînă acum sînt elemente de circuit cu rol primordial în funcționarea aparatelor electronice. În afara lor se mai folosesc o serie de piese cu diferite funcțiuni auxiliare. Acestea sînt următoarele:

Comutatoarele — realizează modificări ale circuitelor electrice prin rotirea unui ax sau apăsarea unor clape. Sînt constituite dintr-un sistem mecanic cu poziții determinate și un număr de contacte care se închid și se deschid.

Difuzoarele — realizează transformarea semnalelor electrice în unde sonore cu intensitate suficientă pentru a fi ascultate în încăperi și în aer liber.

Căștile telefonice — realizează transformarea semnalelor electrice în unde sonore, dar de intensitate mai mică decît difuzoarele.

Microfoanele — transformă undele sonore în semnale electrice.

Releele — realizează închiderea și deschiderea unor circuite electrice prin care circulă curenți electrici relativ mari, cu ajutorul unor curenți electrici de comandă mici. Au la bază proprietatea materialelor feromagnetice de a se magnetiza atunci cînd sînt introduse în interiorul unei bobine prin care trece curenț electric și de a se demagnetiza atunci cînd se întrerupe curențul electric.

Simbolurile cu care se reprezintă aceste piese sînt prezentate în figura 46.

Alte piese, mai rar folosite, și simbolurile lor, vor fi explicate atunci cînd apar în construcția aparatelor.

Simboluri ale unor piese **Fig. 46.**



Aparate de măsurat și modul de utilizare a lor

Pentru măsurarea curenților, tensiunilor, rezistențelor și a altor mărimi se folosesc în electronică diverse aparate de măsurat. Acestea se împart în două categorii: aparate de măsurat electrice și aparate de măsurat electronice. În practica amatorilor se folosește o gamă redusă de aparate strict necesare, cel mai utilizat fiind instrumentul universal de măsurat.

După mărimea pe care o măsoară, aparatele poartă diferite denumiri, executarea măsurătorilor diferind de la caz la caz.

Pentru reprezentarea aparatelor de măsurat se folosește un simbol format dintr-un cerc în interiorul căruia se scrie unitatea de măsură a mărimii ce se măsoară, de la care pornesc două conductoare.

Majoritatea aparatelor de măsurat au ca element de bază miliampermetrul magnetoelectric. Acest aparat funcționează pe principiul interacțiunii dintre un câmp magnetic creat de un magnet care ia naștere în jurul unui cadru, pe care sînt bobinate spire străbătute de curent electric. Ca aspect ele se prezintă ca o cutie cilindrică sau paralelipipedică (figura 47), care are în partea din față un cadran protejat de un geam. În fața cadranului se mișcă un ac indicator, fixat de o bobină mobilă. În absența curentului, acul stă la extremitatea din stînga cadranului. La trecerea unui curent electric prin bobina instrumentului, acul deviază cu un număr de diviziuni spre dreapta, proporțional cu intensitatea curentului care trece prin bobină. Un astfel de aparat poartă numele de miliampermetru sau microampermetru, după intensitatea cu-

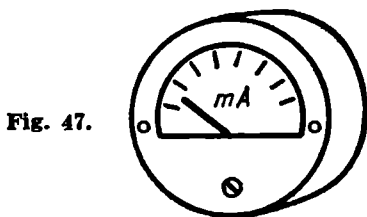


Fig. 47.

Aspectul unui instrument de măsurat

Conectarea miliampermetrului

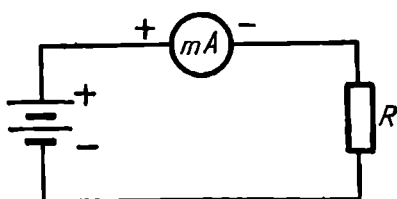


Fig. 48.

rentului pe care îl poate măsura. Cu un astfel de aparat se poate măsura direct intensitatea curentului.

Pentru măsurarea intensității curentului electric, aparatul de măsurat (ampermetrul, miliampermetrul sau microampermetrul) se leagă în *serie* cu circuitul în care dorim să executăm măsurarea. Un exemplu de legare a miliampermetrului se poate vedea în figura 48. După felul curentului de măsurat, se va folosi un instrument de curent alternativ sau un instrument de curent continuu, aparatele având pe cadran semnul „~” pentru curent alternativ și „=” pentru curentul continuu. În cazul măsurărilor în curent continuu se va respecta polaritatea bornelor.

Măsurarea tensiunilor electrice se face cu un aparat numit *voltmetru*. De fapt, voltmetrul este tot un miliampermetru, inseriat însă cu un rezistor, funcționarea având la bază legea lui Ohm. Măsurarea tensiunilor se execută în *paralel* cu sursa a cărei tensiune vrem s-o măsurăm. Un exemplu este arătat în figura 49. Criteriile privind alegerea instrumentului, în funcție de tipul de curent, precum și necesitatea respectării polarității, sînt valabile și în acest caz. Pentru ca aparatul de măsurat să nu influențeze rezultatul măsurărilor, trebuie ca el să consume un curent cît mai mic. Un voltmetru este cu

Conectarea voltmetrului

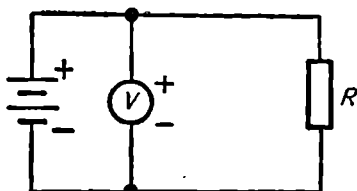


Fig. 49.

atit mai bun cu cît sensibilitatea sa este mai mare. Sensibilitatea se exprimă prin valoarea rezistenței pe care instrumentul o introduce în circuit pentru fiecare volt pe care îl poate măsura (Ω/V).

Măsurarea rezistențelor poate fi făcută direct, cu ajutorul unui instrument numit *ohmmetru*. El este constituit tot dintr-un miliampermetru și o sursă de alimentare, principiul de funcționare avînd de asemenea la bază legea lui Ohm.

De cele mai multe ori voltmetrul, miliampermetrul și ohmmetrul sînt reunite într-un aparat complex, numit în diverse moduri: instrument universal, voltamperohmmetrul, multizet etc. Instrumentul universal are mai multe domenii de măsurare pentru tensiuni continue și alternative, curenți continui și alternativi și rezistențe. Domeniul de măsurare se alege fie cu ajutorul unui comutator, fie prin introducerea unor banane în anumite bușe. Citirile se fac pe un cadran cu mai multe scări.

Pentru a nu comite erori în executarea măsurărilor, erori care uneori se pot solda și cu distrugerea instrumentului de măsurat, se vor lua unele măsuri. Astfel, dacă nu se cunoaște valoarea tensiunii sau a curențului, ca ordin de mărime, se va porni la început de la domeniul cel mai mare (500 V sau 1 000 V, ori curenți de ordinul amperilor). Abia după ce se constată că pe domeniul cel mai mare indicația este foarte mică, se poate coborî la valori mai mici, avînd grijă ca acul să nu depășească valoarea maximă din dreapta scării. Domeniul de măsurare ales reprezintă valoarea maximă a intensității curențului sau tensiunii care poate fi măsurată prin devierea la maximum a acului indicator.

La aparatele universale nu este posibilă scrierea tuturor scărilor pe cadran. De aceea, vor fi scrise numai pentru un domeniu sau două, pentru celelalte domenii făcîndu-se operații suplimentare de înmulțire sau împărțire. De exemplu, aparatul de măsurat \overline{T} 20, foarte răspîndit în lumea electroniștilor din țara noastră, are cinci domenii pentru tensiuni continue (1,5 V, 6 V, 30 V, 120 V, 600 V), patru domenii pentru tensiuni alternative (7,5 V, 30 V, 150 V, 600 V), cinci domenii pentru curenți continui (0,3 mA, 30 mA, 300 mA și 750 mA) și patru pentru rezistențe.

Pentru toate acestea are doar trei scări pe cadran: 0—30 pentru curent și tensiune continuu, 0—30 pentru tensiune alternativă și o scară pentru rezistențe.

Pentru a înțelege cum se face o măsurare, să luăm un exemplu: dorim să măsurăm tensiunea unei rețele de 120 V. Cunoscând cu aproximație ordinul de mărime al tensiunii, alegem domeniul de 150 V, curent alternativ. Toată scara are 30 de diviziuni. Rezultă că o diviziune corespunde la $150 \text{ V} : 30 = 5 \text{ V}$. Să presupunem că acul se deplasează pe scara de curent alternativ, până la 23,5 diviziuni. Tensiunea măsurată va fi deci de $23,5 \text{ div} \times 5 \text{ V} = 117,5 \text{ V}$. Scara pentru rezistențe este gradată în ohmi. Pentru a afla valoarea reală a rezistenței măsurate se înmulțește valoarea rezistenței citită la instrument cu factorul de multiplicare citit în dreptul bornei sau poziției comutatorului ($\times 1$, $\times 10$, $\times 100$, $\times 1\,000$).

Pentru măsurarea rezistențelor, capacităților și inducțanțelor se folosesc aparate de măsurat care execută această măsurare prin comparație, numite punți de măsură R,L,C. Acestea sînt aparate electronice, în general scumpe și complexe, nefiind accesibile amatorilor. Forme simplificate, cu precizie acceptabilă, pot fi totuși realizate și de amatorii mai experimentați.

Pentru măsurarea tensiunilor se mai folosesc și voltmetre electronice, care prezintă o sensibilitate și precizie superioare voltmetrelor clasice.

Măsurarea diodelor poate fi făcută de amator în condiții bune cu ajutorul ohmmetrului, deoarece ohmmetrele au ca surse de alimentare baterii de curent continuu. Pentru măsurare se aplică bornele fișelor ohmmetrilor pe terminalele diodei, o dată cu o polaritate și apoi cu polaritate inversă. Raportul între rezistența citită în sensul de blocare și rezistența citită în sensul conducției trebuie să fie cel puțin 100 : 1 pentru diodele bune și cel puțin 10 : 1 pentru diodele considerate acceptabile.

Măsurarea tranzistoarelor se execută cu aparate speciale care pot măsura curentul invers de colector, factorul de amplificare în curent, precum și alte caracteristici ale lor. Printre amatori au largă răspîndire aparatele simple de verificare și măsurare, care indică dacă tran-

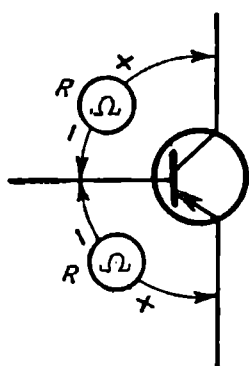


Fig. 50.

$$R \approx (1 \div 10) k\Omega$$

Măsurarea tranzistorului pnp cu ohmmetrul, în sensul conducției directe

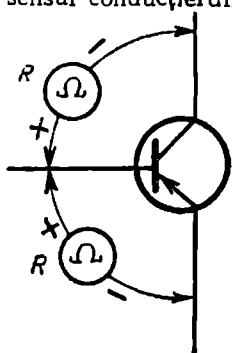


Fig. 51.

$$R \approx (100 k\Omega \div 1 M\Omega)$$

Măsurarea tranzistorului pnp cu ohmmetrul, în sensul conducției inverse

zistorul este bun sau nu, sau, în cazul betametrele simple, se obține chiar o valoare aproximativă a factorului de amplificare β . Două aparate de acest fel se propun a fi realizate și în această lucrare, modul lor de folosire fiind arătat odată cu descrierea construcției. În cele ce urmează se dă o metodă simplă de verificare a tranzistoarelor cu ohmmetrul. Pentru început se verifică starea celor două diode echivalente. În sensul conducției (fig. 50), rezistența măsurată nu va depăși $10 k\Omega$, iar în sensul blocării diodelor (fig. 51) va fi mai mare de $100 k\Omega$. După verificarea secțiunilor E—B și B—C, se probează în cele două sensuri, pe rând, cu ohmmetrul, secțiunea E—C. În sensul polarizării corecte (+ pe emitor, — pe colector) rezistența va trebui să fie mai mare (minimum $100 k\Omega$), decât în sensul polarizării inverse. Dacă sînt îndeplinite aceste condiții, tranzistorul este utilizabil.

O altfel de metodă de verificare a tranzistoarelor constă în montarea tranzistorului care trebuie verificat, în locul altuia de tip asemănător într-un radioreceptor, în stare de funcțiune.

În încheiere, câteva indicații privind modul de măsurare a tensiunilor și intensității curenților de montaje asamblate. În aceste cazuri, aparatul indicat este voltmetrul, deoarece măsurarea ten-

siunilor se face în paralel, nefiind necesară întreruperea circuitului pentru înserierea instrumentului.

Deoarece valorile rezistențelor se cunosc, măsurînd tensiunea care există la capetele lor, folosind legea lui Ohm, se poate calcula și intensitatea curentului. În cazul în care dorim să măsurăm valoarea rezistenței unor rezistoare, aceasta se face numai după ce am desfăcut unul din capete de la montaj, lăsîndu-l liber, deoarece cu ambele capete legate în circuit măsurăm o valoare a rezistenței care se obține prin legarea în paralel a rezistorului cu rezistența restului circuitului, deci o valoare eronată.

ȘI ACUM LA LUCRU!

Laboratorul pionierului electronist

Realizarea aparatelor electronice de către pionieri impune existența unui minimum de scule absolut necesare, precum și a unui colț în care să existe unele amenajări necesare pentru a se putea lucra în bune condiții.

Scule și aparate folosite de amatori. Pentru executarea diverselor operații este necesară folosirea unui număr nu prea mare de scule destinate atât prelucrărilor mecanice care trebuie executate, cât și asamblărilor aparatelor. Dintre acestea, o bună parte se găsesc deseori chiar în casă, fiind folosite de părinții pionierului electronist la diverse lucrări gospodărești. Ca scule absolut indispensabile, în micul laborator trebuie să existe:

- unul sau mai multe ciocane de diverse mărimi;
- un clește de tăiat;
- clește patent;
- cleștișor cu vîrf lung;
- mașină de găurit de mînă;
- un set de burghie spirale de diverse diametre (1—10 mm);
- daltă pentru metale;
- ferăstrău pentru metale;
- trusă de traforaj cu pînze pentru lemn și metal;
- un set de pile;
- foarfece pentru tablă și de croitorie;
- o menghină de masă;
- un punctator și un ac de trasat;
- un set de șurubelnițe;

- pensetă;
- un ciocan de lipit (letcon), de preferință electric (cu o putere electrică de 50—100 W).

Acest set de scule reprezintă un minimum de înzestrare a unui mic laborator considerat bine utilat. Procurarea tuturor acestor scule într-un timp scurt depășește uneori posibilitățile începătorilor. Pînă la completarea unui astfel de set de scule, care să permită executarea în bune condiții atît lucrărilor de tinichigerie, lăcătușărie și tîmplărie, auxiliare executării construcțiilor, cît și a lucrărilor de asamblare a schemelor, se poate recurge la unele improvizații. În orice caz, încă de la începutul activității trebuie neapărat să existe un ciocan de lipit, cîteva șurubelnițe, o pensetă și un clește patent. Cu cît acest minimum de scule se completează, cu atît diversele operații se execută mai repede și aparatele construite au un aspect mai frumos, știut fiind faptul că lucrînd cu scule improvizate se pierde timp mai mult, iar gradul de finisare lasă de dorit.

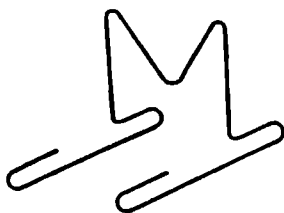
În afara acestor scule absolut necesare în micul laborator, este bine să existe un număr de aparate de măsurat și verificare. O parte dintre ele pot fi confecționate chiar de către amator, altele însă nu pot fi decît de proveniență industrială. Din prima categorie, cîteva aparate ușor de realizat și deosebit de utile sînt: defectoscopul simplu, un dispozitiv pentru verificarea continuității circuitelor și un dispozitiv pentru verificarea tranzistoarelor. Din a doua categorie, un aparat ideal pentru laboratorul amatorului este instrumentul universal de măsurat sau, în lipsa acestuia, cel puțin un miliampermetru ori un voltmetru sau un ohmmetru, aparate mai puțin pretențioase. În orice caz, procurarea unui astfel de aparat pune unele probleme amatorului, înzestrarea micului laborator cu un instrument de măsurat fiind posibilă, de regulă, abia în faza de amator avansat. Pînă atunci, folosind dispozitive simple de verificare, ușor de realizat, lucrînd cu atenție la realizarea montajelor, pot fi obținute rezultate bune și chiar foarte bune.

Amenajarea locului de lucru. Existența unei încăperi speciale, chiar de mici dimensiuni, pentru amenajarea unui mic laborator reprezintă o soluție fericită. Dacă

aceasta nu este posibil, într-o încăpere a locuinței va fi amenajat un loc care să ofere condiții pentru buna desfășurare a activității. Atunci cînd nu se lucrează, aspectul acestui mic atelier să se armonizeze cu restul încăperii. Pentru amenajarea atelierului este nevoie de o masă cu sertare sau o măsuță fără sertare. În locul acestora pot fi folosite rafturile unei biblioteci sau poate fi folosit un dulăpior. Pentru a proteja masa în timpul lucrului, se va pune pe aceasta o bucată de pînză moale, peste care se poate așeza o planșetă de desen, o bucată de material izolant sau chiar o bucată de carton electrotehnic (preșpan). Pentru protecția mesei nu se recomandă folosirea unei bucăți de tablă, deoarece ea prezintă pericolul producerii unor scurtcircuite. De asemenea nu este indicată nici protejarea mesei cu sticlă, pentru că aceasta se poate sparge în timpul folosirii unor scule sau piese mai grele. Pregătirea mesei în acest fel asigură atît protecția suprafeței acesteia, cît și posibilitatea eliberării ei rapide după terminarea lucrului. Pe masă va exista neapărat un suport pentru ciocanul de lipit, confecționat dintr-o sîrmă de oțel de 2—3 mm diametru (de exemplu, o spiță de bicicletă nefolosită), ca în figura 52. În cazul folosirii unui ciocan de lipit încălzit la foc, masa de lucru trebuie neapărat plasată în apropierea unui aragaz (în bucătărie). Pe masă se va găsi de asemenea o lampă de birou și o priză multiplă (de exemplu, o priză triplă mobilă care se găsește în comerț). Pentru evitarea pericolului de electrocutare, sub masă și sub scaunul amatorului se va găsi o bucată de material izolant (cauciuc, linoleum etc.). Pe această masă astfel echipată pot fi executate lucrările de montare a aparatelor.

Pentru executarea lucrărilor mecanice (găurirea și în-
doirea plăcilor, nituiri etc.) nu se recomandă a se folosi

Fig. 52.



Suport simplu pentru letcon

aceeași masă. Ideală este utilizarea, în acest scop, a unui taburet vechi pe care să fie montată o menghină nu prea mare (pînă la 60 mm) și o bucată de fier, eventual o nicovală mică. Acest taburet astfel echipat constituie un banc de lucru acceptabil pentru executarea lucrărilor mecanice, iar dimensiunile reduse permit păstrarea sa, atunci cînd nu se lucrează, într-o cămară sau debara.

Sculele, materialele și piesele folosite vor fi păstrate în sertarele mesei sau ale unui dulăpior, în cea mai perfectă ordine. Pentru păstrarea pieselor mici și a materialelor de mici dimensiuni sau sub formă de pulberi (șuruburi, nituri, colofoniu etc.) vor fi folosite cutii de dimensiuni nu prea mari, în care anterior au fost ambalate medicamente, bomboane etc.

Cîteva operații mai importante necesare la confecționarea aparatelor

La executarea aparatelor sînt necesare unele operații privind prelucrarea unor materiale, confecționarea unor piese (bobine, transformatoare) și asamblări care se repetă la fiecare construcție. Dintre acestea cele mai importante sînt:

Lipirea cu cositor. Aceasta reprezintă principala formă de asamblare a pieselor de radioelectronică, deoarece se asigură o fixare mecanică rigidă și un bun contact electric. Pentru executarea lipiturilor se folosește ciocanul de lipit, de preferință electric. Acesta se încălzește la o temperatură de 250—300°C, superioară punctului de topire al aliajelor de cositor. Ca aliaj de lipit se folosește tipul Lp 60, care conține 60% cositor și 40% plumb, avînd cea mai joasă temperatură de topire dintre aliajele plumbului cu cositorul (circa 190°C). Pentru curățirea chimică a suprafețelor care se lipesc se folosesc diferiți decapantî, cum sînt: clorura de zinc, pasta de lipit și colofoniul (sacîzul). Atît clorura de zinc (apa tare, stinsă), cît și pasta de lipit, fiind acide, sînt contraindicate, deoarece produc ulterior diverse corозиuni, mergînd pînă la distrugerea unor piese. Singurul decapant recomandabil pentru a fi folosit la executarea lipiturilor la montajele radioelectro-

nice este colofoniul (sacîzul), care poate fi folosit fie în stare solidă, sub formă de bulgări sau de pulbere, fie dizolvat în spirt. Uneori se folosește un cositor special, sub formă de țevă, care conține și decapantul. Acesta poartă denumirea de *fludor*, fiind ideal pentru executarea lipiturilor. Cositorul, care se găsește în comerț sub formă de bare, va fi topit și turnat într-un jgheab sub forma unei bare mai subțiri. Colofoniul poate fi procurat fie de la magazinul de chimicale, sub formă de bulgări, fie de la magazinele de articole muzicale, sub forma unor bucăți paralelipipedice, cunoscute sub numele de „sacîz pentru vioară“.

Executarea lipiturilor se face în mai multe etape. Mai întâi se curăță mecanic suprafețele pieselor care urmează să fie lipite sau capetele conductoarelor. Piese industriale (tranzistoare, rezistoare etc.) sînt prevăzute cu terminale de cupru cositorite sau argintate, care nu mai necesită curățirea. Apoi ciocanul de lipit, încălzit, va fi curățat la vîrf cu o pilă, după care se va atinge cu vîrfurile o bucată de colofoniu. Colofoniul se topește instantaneu și se întinde pe porțiunea activă a vîrfului ciocanului, curățindu-l de oxizi. După aceea se va atinge cu vîrfurile ciocanului o bucățică de cositor. Aceasta se va topi și va fi întinsă într-un strat uniform pe suprafața activă a vîrfului. După aceea va fi introdus din nou vîrfurile în colofoniu și imediat se va atinge una din suprafețele (sau conductoarele) de lipit. Colofoniul topit și cositorul de pe vîrf vor fi întinse treptat pe suprafața de lipit, cositorind-o. La fel se va proceda și cu cea de-a doua suprafață (sau conductor). Apoi cele două suprafețe cositorite vor fi atinse și în zona de contact va fi adus ciocanul de lipit care are pe vîrf cositor topit. Cositorul se va întinde în zona contactului și după îndepărtarea ciocanului de lipit el se va răci, asigurînd o bună fixare mecanică și un bun contact electric. În cazul în care una din suprafețele de lipit este din oțel, pentru a se realiza o bună lipitură, piesa va fi unsă cu pastă de lipit, deoarece colofoniul asigură o curățire chimică (decapare) doar pentru piesele confecționate din cupru și aliajele acestuia. Lipiturile pentru realizarea circuitelor au o deosebită importanță. O lipitură bună este aceea care prezintă o formă

frumoasă, rotunjită, fără proeminențe, cu suprafață lucioasă și care a fost executată fără surplus de cositor.

Dintre lipiturile defectuoase, cea mai mare bătaie de cap o dau lipiturile reci. Ca aspect și fixare mecanică acestea se prezintă bine, dar nu asigură un bun contact electric. Ele apar ca urmare a faptului că unul dintre conductoarele care se lipesc nu este bine cositorit. De aceea el este prins în bila de cositor care se formează, dar cositorul nu aderă la suprafața sa, între acesta și bila de cositor apărind, datorită murdăriei, o rezistență electrică nepermis de mare și deseori variabilă ca mărime. Datorită acestui fapt este bine ca electronistul amator să exerseze executarea lipiturilor și să-și însușească bine tehnica executării lor înaintea realizării montajelor.

Prelucrarea tablelor și a plăcilor izolante. Toate montajele electronice se realizează pe plăci din materiale izolante sau pe șasie din tablă de fier ori de aluminiu. O operație comună care se execută la confecționarea plăcilor sau șasiurilor din tablă este găurirea. Aceasta se execută cu ajutorul mașinii de găurit de mină și a unui burghiu spiral cu diametrul egal cu cel al găurii. Pentru obținerea unor găuri cu diametre mari sau cu altă formă decât rotundă se va trasa conturul decupării necesare, după care va fi tăiat cu o dăltiță, iar decuparea va fi ajustată cu o pilă pînă la dimensiunile definitive.

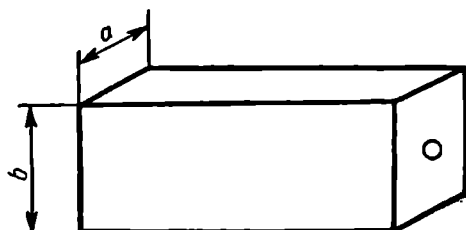
În lipsa mașinii de găurit și a burghiilor pot fi folosite unele improvizații. Astfel, pentru table va fi folosit un dorn, iar pentru materialele izolante (pertinax, bachelită, textolit) poate fi folosit un burghiu de la trusa de traforaj și apoi, cu o coadă de pilă, va fi ajustată gaura pînă la dimensiunea necesară.

Pentru tăierea tablelor va fi folosit foarfecele pentru tablă, iar pentru tăierea plăcilor din materiale izolante, care sînt casante, va fi folosit ferăstrăul pentru metale sau ferăstrăul de traforaj.

Îndoirea tablelor va fi executată prin prinderea acestora în menghină, pe linia de îndoire, între două bucăți de profil cornier, după care va fi apăsată uniform partea rămasă afară, cu ajutorul unei bucăți de scîndură.

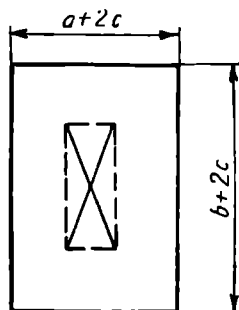
Bobinarea transformatoarelor. Deseori constructorul amator este pus în situația de a-și executa singur unele

Fig. 53.

Miez de lemn pentru
bobinarea transforma-
toarelor

transformatoare. La început trebuie executată o carcasă din carton electrotehnic (preșpan). Pentru aceasta va fi confecționat un șablon de lemn de dimensiunile miezului transformatorului, avînd o gaură longitudinală cu diametrul de 6 mm (fig. 53). Apoi va fi tăiată o fișie de carton de lățime egală cu înălțimea miezului (d din fig. 32) și de o lungime ceva mai mare ca $2a+2b$. După aceea vor fi confecționați doi pereți laterali, așa cum se indică în figura 54. Dimensiunile a , b și c sînt dimensiunile miezului, conform figurilor 31 și 32. Conturul punctat are ca dimensiuni pe a și b majorate cu de două ori grosimea cartonului. Pe diagonalele acestui contur se execută două tăieturi. Apoi se înfășoară pe șablonul de lemn fișia de carton, astfel ca cele două capete să se întîlnească exact (lungimea fișiei acum va fi ajustată). Vor fi introduși cei doi pereți laterali, cărora li s-au îndoit la 90° , pe linia punctată, cele patru urechi triunghiulare care s-au format în urma tăieturilor. Carcasa se lipește apoi cu un adeziv rezistent și bun izolant (lac de bachelită, adezivi pe bază de acetonă, lipinol etc.), după uscare prezentîndu-se ca

Fig. 54.

Dimensionarea peretelui lateral al carca-
sei transformatorului

Carcasă asamblată

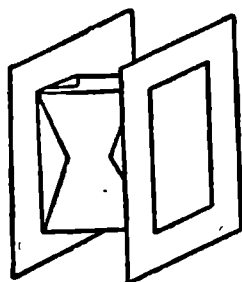


Fig. 55.

în figura 55. În pereții laterali se mai execută orificii pentru trecerea terminalelor bobinelor. Prin miezul carcăsei se introduce un șurub cu diametrul de 6 mm (de la bornele tablourilor electrice) și se strânge miezul între două piulițe. Unul dintre capetele șurubului va fi introdus în mandrina unei mașini de găurit fixată într-o menghină. Astfel, mașina de găurit constituie și o veritabilă mașină de bobinat.

Pentru bobinarea propriu-zisă, se trece din interior spre exterior, printr-un orificiu din peretele carcăsei, capătul sîrmei (primei bobine și, învîrtindu-se de manivela mașinii de găurit, sîrma de bobinaj va fi dirijată astfel încît să se așeze spiră lîngă spiră. La terminarea unui rînd se va așeza peste acesta o fișie de hîrtie de condensator (de la un condensator cu hîrtie deteriorat) și se va bobina un nou rînd. La numărarea spirelor se va ține seama de factorul de multiplicare al mașinii de găurit. La terminarea primei bobine va fi scos și celălalt capăt printr-un orificiu al peretelui carcăsei și va fi pus un strat de izolație mai gros. După aceea în același fel va fi executată a doua bobină. Uneori nu este necesară izolarea după fiecare strat de spire. În acest caz nici nu poate fi vorba de un bobinaj spiră lîngă spiră, deoarece spirele straturilor superioare scapă între spirele straturilor inferioare. În astfel de cazuri se pune izolație numai între bobinele transformatorului.

Asamblarea aparatelor. Pentru asamblarea aparatelor cu tranzistoare se folosesc plăci din pertinax sau textolit. În aceste plăci vor fi date găuri prin care se vor introduce capse metalice tabulare care se nituiesc. În aceste

capse vor fi introduse terminalele pieselor și se vor lipi cu cositor. În lipsa capselor, pot fi folosite bucăți din tuburile de pastă de la pixuri, care vor fi nituite în ambele părți, sau bucăți de sîrmă mai groasă (1—1,5 mm) îndoită în formă de u, introdusă prin două găuri apropiate și fixată prin îndoirea unei părți. Se poate renunța la capse, introducîndu-se terminalele pieselor prin găuri date în placa izolantă și lipite apoi în partea cealaltă a plăcii. În acest caz fixarea este mai slabă din punct de vedere mecanic și estetic.

Aparatele cu tuburi electronice sînt executate de obicei pe șasiuri din tablă, pe care se fixează cu șuruburi sau nituri soclurile tuburilor electronice și piesele mai mari. Piesele mai mici vor fi lipite între contactele soclurilor și capsele de pe niște fișii de material izolant (textolit, pertinax) numite reglete, care sînt și ele fixate pe șasiu.

În sfîrșit, o metodă modernă, de mare randament, o constituie asamblarea pe circuit imprimat. Circuitul imprimat constă dintr-o placă de pertinax care are pe una din fețe o serie de conductoare, sub forma unor fișii de tablă de cupru, obținute prin diverse procedee. Pe traseul acestor conductoare se găsesc orificii pentru introducerea terminalelor pieselor. Piesele vor fi așezate pe partea fără conductoare a plăcii, terminalele introducîndu-se prin orificii și lipindu-se la conductoare. Evident, se urmărește numai realizarea legăturilor impuse de schema aparatului. Pionierul electronist își poate procura din magazinele de specialitate plăci de circuite imprimate de la aparate de fabricație industrială, urmînd să găsească de la caz la caz pozițiile pieselor astfel ca să realizeze schema cerută. Deoarece plăci de pertinax placat nu se găsesc în comerț este inutil să arătăm aici procedeele accesibile amatorilor pentru a-și confecționa circuite imprimate.

În încheierea acestor indicații privind amenajarea laboratorului și efectuarea unor operații mai importante, un ultim sfat privind realizarea aparatelor: este bine ca la executarea unui montaj să avem lîngă noi o copie a schemei de principiu pe care să tăiem cu creionul, pe rînd,

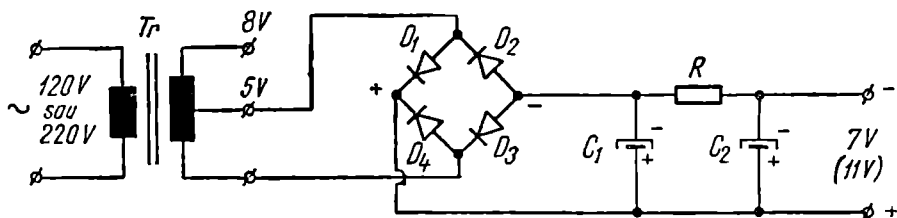
fiecare piesă pe care am montat-o. Astfel riscăm să greșim mult mai puțin și surprizele neplăcute vor fi mai rare.

Alimentatoare de la rețea pentru aparate cu tranzistoare

Alimentatoarele de la rețea au rolul de a înlocui bateriile electrice. Un alimentator se compune din trei părți: transformatorul la curent alternativ, care reduce tensiunea rețelei de la 120 sau 220 V la tensiunea necesară, redresorul, care transformă curentul alternativ în curent continuu pulsatoriu, și celula de filtraj care netezește pulsațiile curentului redresat. În cele ce urmează propunem două variante de alimentatoare pentru aparatele cu tranzistoare, una mai simplă și alta mai complexă, fiecare amator putînd opta pentru una sau alta, după posibilitățile de procurare a pieselor și locul de utilizare a alimentatorului.

Alimentatorul simplu. Poate fi utilizat cu succes ca sursă de curent continuu pentru radioreceptoare portabile de mică putere, generatoare de ton simplu și în general pentru aparate care absorb un curent cu intensitate mai mică de 50 mA și permit și variații ale tensiunii de alimentare pînă la 30%. Schema alimentatorului este prezentată în figura 56. Transformatorul Tr este un transformator de sonerie. În înfășurarea sa primară se aplică tensiunea rețelei, care poate fi de 120 V sau 220 V. Înfășurarea secundară poate furniza la alegere tensiunea de 5 V sau 8 V, modul de legare fiind indicat pe carcasa

Schema alimentatorului simplu Fig. 56.



transformatorului. În cazul conectării la priza de 5 V, tensiunea maximă (în gol) la ieșirea alimentatorului este de circa 7 V, iar tensiunea minimă, la consum maxim (50 mA), este de circa 4 V. În cazul conectării la priza de 8 V, tensiunea în gol la ieșire este de circa 11 V, iar tensiunea la consum maxim scade la circa 7,5 V. În primul caz pot fi alimentate aparate care necesită o tensiune de alimentare de 6 V, iar în al doilea caz aparate care necesită o tensiune de alimentare de 9 V. Redresorul este realizat după schema „în punte” și este format din diodele D_1 — D_4 . Aceste diode pot fi de tipul DR 301 sau D7J (D7E) sau alte tipuri care să suporte un curent maxim de 100 mA. Cu rezultate mai slabe poate fi folosită o punte formată din patru plăci de seleniu, cu dimensiunile minime de 20×20 mm. Redresorul funcționează astfel: atunci când tensiunea alternativă din înfășurarea secundară are polaritate „+” în partea superioară a înfășurării și „—” în partea inferioară, conduc diodele D_1 și D_3 și sînt blocate diodele D_2 și D_4 , iar când polaritatea tensiunii în înfășurarea secundară se schimbă se închid diodele D_1 și D_3 și conduc diodele D_2 și D_4 . Astfel, la ieșirea punții, între punctele comune ale diodelor D_1 — D_4 și D_2 — D_3 se obțin pulsuri de curent cu aceeași polaritate. Dacă am folosi aceste pulsuri pentru alimentarea unui radioreceptor, audiția ar fi însoțită de un zgomot de fond puternic, un fel de bîzîit numit *brum*. De aceea, la ieșirea redresorului se pune o celulă de filtraaj compusă din condensatoarele C_1 și C_2 și rezistorul R . În timpul valorii maxime a tensiunii pulsurilor, condensatoarele se încarcă, iar la scăderea valorii tensiunii pulsurilor, ele furnizează o parte din energia pe care au acumulat-o. În acest mod se produce netezirea pulsurilor. De asemenea, condensatoarele au și rolul de a închide circuitul pentru curentul alternativ rezidual care rămîne după redresare. Condensatoarele C_1 și C_2 sînt electrolitice, avînd capacitatea de 500—1 000 μF și tensiunea de lucru de minimum 15 V. Rezistorul R are valoarea de 62—82 Ω și puterea maximă disipată de 2 W. El servește și ca element de protecție în cazul unui scurtcircuit la ieșirea redresorului.

Dacă amatorul nu posedă un transformator de sonerie, el și-l poate confecționa după datele de mai jos:

- secțiunea miezului: 2 cm²;
- înfășurarea primară: pentru 120 V conține 3000 de spire cu sîrmă izolată în email, cu diametrul de 0,1 mm, iar pentru 220 V conține 5500 de spire cu sîrmă izolată în email, cu diametrul de 0,07 mm;
- înfășurarea secundară: pentru 5 V conține 130 de spire cu sîrmă izolată în email, cu diametrul de 0,4 mm, iar pentru 8 V conține 210 spire cu sîrmă izolată în email, cu diametrul de 0,4 mm (se bobinează întîi 130 de spire, se scoate o priză și apoi, în continuare, încă 80 de spire).

Alimentatorul se montează pe o placă de textolit sau pertinax, ieșirea se conectează la două borne (2 șuruburi) la care se face și marcarea polarității bornelor. Un exemplu de așezare a pieselor pe placă poate fi văzut în figura 57. Tot montajul se va proteja într-o cutie ce poate fi confecționată din placaj.

Alimentator cu tranzistor în celulă de filtraj. Acest alimentator este destinat alimentării unor aparate mai pretențioase în ceea ce privește exactitatea valorii tensiunii de alimentare și existența unui brum cît mai mic. Schema unui astfel de alimentator este prezentată în figura 58. Deosebirea față de cel precedent constă în aceea că în locul rezistorului *R* din celula de filtraj a fost introdus

Schema de cablaj a alimentatorului

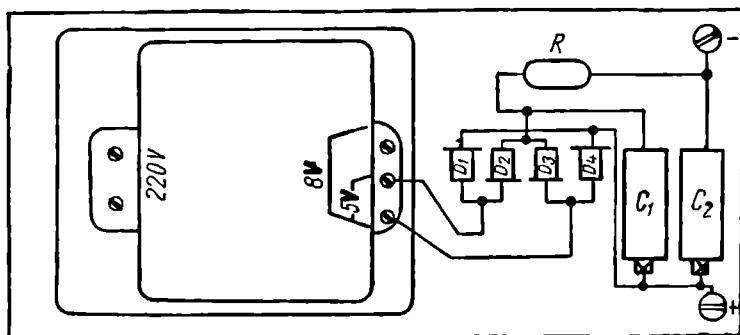


Fig. 57.

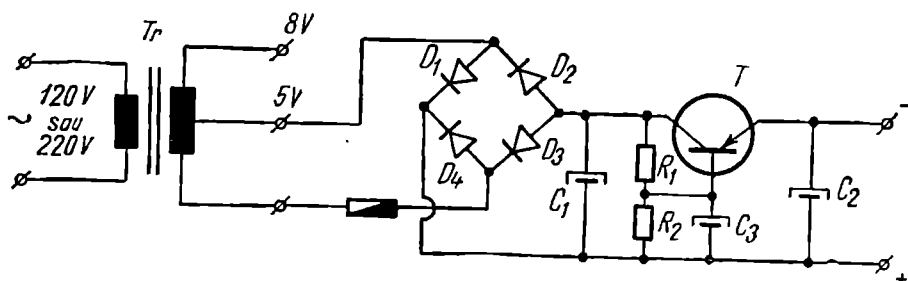


Fig. 58. Schema alimentatorului cu filtraj electronic

tranzistorul T și un circuit de alimentare al bazei acestuia, format de rezistoarele R_1 și R_2 și condensatorul C_3 . Această schemă de filtraj este de fapt o simplificare a schemei stabilizatorului electronic cu tranzistor și dioda Zener, simplificare impusă de faptul că diodele Zener se procură mai greu.

Funcționarea schemei se bazează pe proprietatea tranzistorului de a păstra între bază și emitor o tensiune de circa 0,2 V, la variații mari ale curentului de colector. Menținând baza la un potențial fix față de borna „+” a montajului și tensiunea emitorului va avea o valoare fixă față de „+” a montajului. Condensatorul C_3 realizează o filtrare a tensiunii bazei. Rezistoarele au valorile rezistenței: $R_1=100\ \Omega$ și $R_2=620\ \Omega$. Cu aceste valori se poate obține la ieșire o tensiune de circa 6 V sau 9 V, după priza transformatorului pe care o folosim (5V sau 8V). Condensatorul C_3 are capacitatea de 200 μF și tensiunea de lucru de 12 V. Tranzistorul T se alege după valoarea maximă a intensității curentului pe care dorim să-l debiteze alimentatorul. Astfel, pînă la un curent de 100 mA se va folosi tranzistorul EFT 322 sau EFT 323, cu un radiator realizat din tablă subțire, ca în figura 59. La un curent de pînă la 200 mA se va folosi un tranzistor de tip EFT 131 sau AC180K. În ambele cazuri tranzistorul trebuie să aibă un factor de amplificare în curent de minimum 30. Siguranța de protecție va fi în primul caz de 0,12 A, iar în al doilea de 0,25 A. Restul pieselor

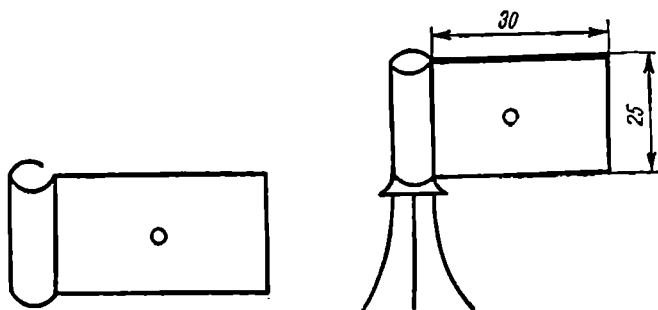


Fig. 59

Construcția radiatorului

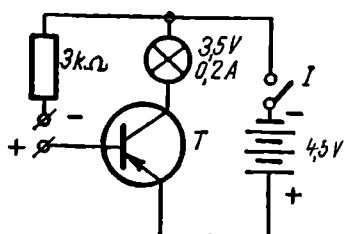
sînt identice cu cele de la prima variantă de alimentator. Montarea pieselor va fi executată la fel ca și la alimentatorul simplu.

Aparate pentru verificarea pieselor și circuitelor

Pentru a avea garanția unei bune reușite în construcția unor aparate trebuie să folosim numai piese de bună calitate. Deseori amatorul este pus în situația de a folosi piese recuperate de la diverse aparate vechi. Înainte de a fi folosite, aceste piese trebuie verificate, în special diodele și tranzistoarele, care pot fi ușor deteriorate chiar la demontare prin supraîncălzire. În capitolul referitor la aparatele de măsurat s-a arătat cum pot fi verificate diodele și tranzistoarele cu ajutorul unui ohmmetru. Uneori un astfel de aparat nu este ușor de procurat pentru electronistul amator începător. În cele ce urmează va fi descris un dispozitiv simplu care poate suplini un ohmmetru, precum și un betametru, pentru măsurarea tranzistoarelor.

Aparat simplu pentru verificarea circuitelor. Acest aparat, fără a folosi un instrument de măsurat, poate fi folosit cu succes pentru verificarea rezistoarelor cu rezistența sub $10\text{ K}\Omega$, bobinelor, diodelor și tranzistoarelor. Schema sa este prezentată în figura 60. Aparatul este de

Fig. 60.



Schema aparatului de verificare a circuitelor

fapt un bec de control cu amplificator electronic. Tranzistorul T poate fi EFT 124, EFT 125, EFT 130, EFT 131, AC 180 sau AC 180 K, preferabil cu un factor de amplificare în curent β mai mare de 50, pentru a avea o sensibilitate mai bună a aparatului. Ca indicator este folosit un simplu beculeț de lanternă de 3,5 V/0,2 A. Întregul montaj, împreună cu bateria de alimentare, poate fi introdus într-o cutie de material plastic, din care pot fi scoase două conductoare flexibile de 15—20 cm lungime care reprezintă bornele instrumentului. Conductoarele vor fi prevăzute la capete cu banane, preferabil de culori diferite, pentru a cunoaște polaritatea bornelor. O altă variantă constă în montarea tranzistorului și a rezistorului într-o lanternă obișnuită, folosind întreruptorul, bateria și beculețul acesteia.

Funcționarea aparatului este cât se poate de simplă: atunci când între borne se închide circuitul cu un conductor sau cu o piesă care are o rezistență electrică sub 10 K Ω , prin circuitul bazei trece un curent a cărui intensitate poate atinge valoarea de 3 mA. Acest curent este amplificat de tranzistor și, în circuitul colectorului, intensitatea curentului este suficient de mare pentru a aprinde beculețul. Dacă între borne se întrerupe circuitul sau rezistența electrică este mare, curentul bazei va fi nul sau foarte mic și în circuitul colectorului va circula un curent cu o intensitate mică ce nu poate aprinde beculețul. Deoarece curentul în circuitul bazei este limitat de rezistor la o valoare maximă de 3 mA, aparatul poate fi folosit cu succes la verificarea unor piese care nu admit trecerea unor curenți de intensitate mare (diode punctiforme, tranzistoare de mică putere).

Cu acest aparat pot fi executate următoarele verificări:

- verificarea continuității circuitelor (beculețul se va aprinde atunci când între punctele în care se execută verificarea nu este o întrerupere);
- verificarea continuității rezistoarelor sub $10\text{ K}\Omega$ și a bobinelor de orice fel;
- verificarea izolației condensatoarelor (cuplînd un condensator la bornele aparatului, becul nu trebuie să se aprindă);
- verificarea diodelor semiconductoare (la cuplarea bornelor în sensul conducției directe a diodel, becul se aprinde, iar la inversarea cuplării bornelor, becul trebuie să rămână stins);
- verificarea joncțiunilor E-B (emitor-bază) și C-B (colector-bază), ale tranzistoarelor (se execută la fel cu verificarea diodelor, considerînd cele două diode echivalente ale unui tranzistor).

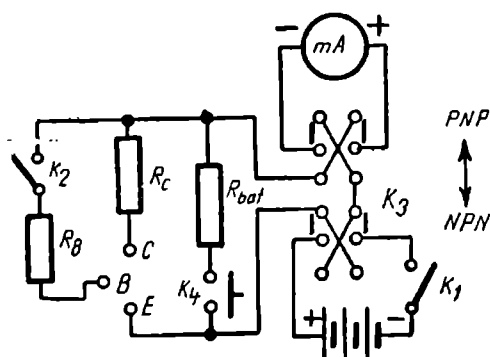
Betametrul simplu. Este un aparat care permite măsurarea factorului de amplificare în curent β al unui tranzistor. Folosind un miliampermetru cu o sensibilitate (intensitatea curentului pentru deviația maximă a acului) de 1—6 mA, se poate realiza un aparat simplu care, fără a avea o precizie aptă să justifice încadrarea sa între aparatele de măsurat, permite totuși măsurarea în bune condiții a curentului rezidual I_{CE0} și a factorului β , pentru tranzistoarele de mică putere, cel mai des utilizate tip pnp sau npn. Deși aparatul nu este prevăzut cu posibilitatea executării corecției pentru citirea exactă a valorii lui β , totuși el permite obținerea directă a valorii aproximative a factorului β , precum și valoarea curentului rezidual I_{CE0} . Pentru simplificare, aparatul posedă o singură scară, și anume pentru β cuprins între 0 și 120.

Schema de principiu a aparatului este dată în figura 61. Funcționarea aparatului se bazează pe proprietatea tranzistorului de a amplifica curentul care se aplică bazei.

Dacă în circuitul bazei introducem un curent de intensitate cunoscută I_B , atunci în circuitul colectorului va circula un curent de valoare $I_C = \beta \cdot I_B$. Curentul bazei, în cazul aparatului nostru, este dat de relația:

$$I_B \approx \frac{U_B}{R_B},$$

Fig. 61.



Schema betametruului

U_B fiind tensiunea bateriei. Aproximația rezultă din aceea că nu am ținut seama de curentul rezidual I_{CE0} .

Miliampermetrul folosit este de 6 mA. Pe scala acestuia se va trage o diviziune suplimentară cu tuș roșu la 0,5 mA. De asemenea la 4,5 mA se va marca un reper cu tuș verde ceva mai lat (sub forma unui arc de cerc trasat de la diviziunea corespunzătoare pentru 4,2 mA pînă la diviziunea de 4,5 mA). Deasupra acestui reper se va scrie „ U_B ”. În cazul folosirii unui alt miliampermetru, cu altă sensibilitate, se va introduce în paralel un rezistor (șunt), astfel că la deviația maximă a scalei curentul să aibă intensitatea de 6 mA. Valoarea rezistenței șuntului depinde atît de sensibilitatea instrumentului, cît și de rezistența sa internă. De aceea determinarea sa va fi făcută experimental. De asemenea, scala miliampermetrului va fi înlocuită cu una gradată pînă la 6 mA.

Rezistoarele din schemă au valorile: $R_B = 91 \text{ K}\Omega$, $R_C = 510 \text{ }\Omega$ și $R_{bat} = 1 \text{ K}\Omega$. Comutatoarele K_1 și K_2 sînt întreruptoare basculante de tipul acelor folosite la veioze. Comutatorul K_3 are 6 contacte $\times 2$ poziții, de felul acelor folosite la aparatele portabile cu tranzistoare de tip „Zefir”. Din cele șase contacte se folosesc numai patru. Comutatorul K_4 este un buton de contact de sonerie, cu dimensiuni cît mai mici. Bornele pentru conectarea tranzistorului, marcate pe schemă E, B, C pot fi procurate de la un întreruptor electric vechi, scos de la instalația electrică.

Întregul aparat se montează într-o cutie de placaj, avînd în partea superioară un panou de textolit sau pertinax pe care se montează miliampermetrul, comutatoarele și bornele de contact. Cele două poziții ale comutatorului K_1 se notează cu P (pornit) și O (oprit).

Pozițiile comutatorului K_2 se notează β (cînd comutatorul este închis) și I_{CE0} (cînd comutatorul este deschis). Pozițiile comutatorului K_3 se notează PNP și NPN. În schemă comutatorul K_3 este figurat în poziția PNP. Deasupra butonului K_4 se va scrie „ U_B ”. Cutia va mai fi prevăzută cu un capac în partea de jos, pentru introducerea și schimbarea bateriei. Dimensiunile cutiei și ale panoului vor fi alese după dimensiunile miliampermetrului și comutatoarelor folosite. Modul de amplasare a acestora pe panou este arătat în figura 62.

Modul de utilizare și funcționarea aparatului pe etape este următoarea:

— Se pune comutatorul K_3 în poziția corespunzătoare tipului de tranzistor măsurat (pnp sau npn).

— Cu tranzistorul neconectat la bornele aparatului se închide comutatorul K_1 . Se apasă pe butonul K_4 . În această situație se verifică bateria. Acul instrumentului trebuie să ajungă pînă la reperul verde, marcat „ U_B ”, de pe scală. În caz contrar, bateria este uzată și se va schimba.

— Se deschide comutatorul K_1 și se prind terminalele tranzistorului în cele trei borne, corespunzătoare emito-

Aspectul panoului betametrului

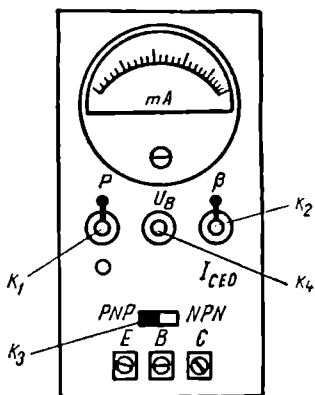


Fig. 62.

rulei, bazei și colectorului (atenție la corectitudinea legării tranzistorului).

— Cu comutatorul K_2 în poziția I_{CE0} (deschis), se închide comutatorul K_1 . În această situație, miliampermetrul măsoară curentul rezidual între colector și emitor. Dacă acul nu depășește reperul roșu (0,5 mA), tranzistorul este bun pentru a fi folosit în montaje de amator. Dacă aparatul indică un curent rezidual mai mare, folosirea tranzistorului nu este posibilă datorită consumului prea mare. Dacă acul instrumentului merge pînă la capăt, tranzistorul este străpuns.

— Dacă tranzistorul are I_{CE0} sub 0,5 mA, se trece comutatorul K_2 în poziția β (închis). În această poziție aparatul indică valoarea factorului de amplificare în curent, β . Valoarea lui β se găsește înmulțind intensitatea curentului indicat de instrument cu 20. De exemplu, dacă instrumentul indică un curent de 3,2 mA, atunci factorul de amplificare în curent are valoarea:

$$\beta = 3,2 \times 20 = 64.$$

Dacă aparatul nu indică nici un curent, atunci tranzistorul este întrerupt, deci inutilizabil; dacă acul instrumentului depășește extremitatea din dreapta a scalei (I_{CE0} fiind sub 0,5 mA) β are o valoare mai mare de 120.

După un număr de exerciții, folosirea aparatului devine foarte simplă, dovedindu-se a fi de mare folos amatorului la alegerea tranzistoarelor pentru diverse construcții.

Aparate pentru verificarea și depanarea radioreceptoarelor și amplificatoarelor

În mod obișnuit, cea mai mare parte a timpului folosit pentru repararea unui aparat electronic se ıroșește pentru găsirea etajului sau a piesei defecte, ınlocuirea elementului defect fiind ın general o operație de numai cîteva minute. Pentru ușurarea localizării defectelor ıntr-un radioreceptor sau amplificator, ın lipsa unor aparate de măsurat pot fi folosite cu deosebit succes dispozitive

Schema defectoscopului cu un tranzistor

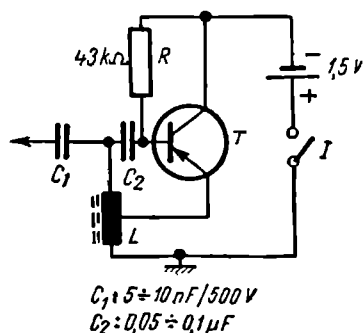


Fig. 63.

electronice simple și eficace. În cele ce urmează vor fi prezentate două variante de defectoscoape (trasatoare de semnal) și a unui amplificator urmăritor de semnal. Simplitatea schemelor și numărul redus de piese folosit permit realizarea lor de către fiecare amator, osteneala fiind pe deplin justificată de utilitatea unor astfel de aparate în micul laborator al pionierului electronist.

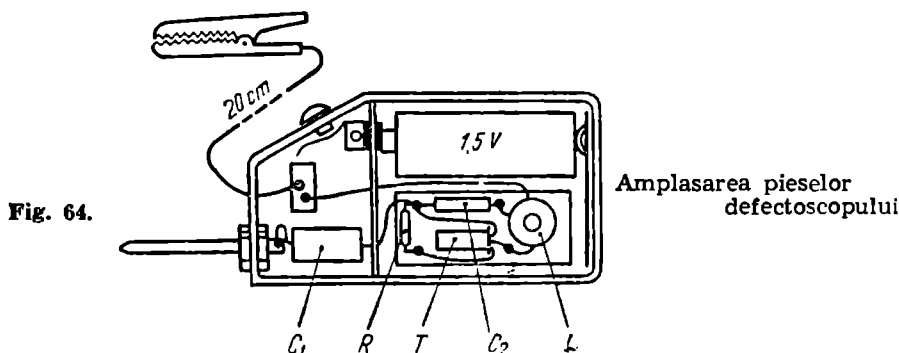
Defectoscop cu un tranzistor. Schema acestui defectoscop este dată în figura 63. Aparatul este de fapt un oscilator care generează un semnal de audiofrecvență cu un număr foarte mare de armonici (semnale a căror frecvență sînt multiplii frecvenței fundamentale). Tranzistorul *T* poate fi de orice tip de tranzistor de mică putere. Se recomandă totuși folosirea unui tranzistor de radiofrecvență (de exemplu EFT 317, EFT 319 sau P 401), pentru ca armonicele să ajungă pînă la frecvențe mari, pentru a permite verificări și la radioreceptoarele care funcționează în unde scurte.

Bobina *L* poate fi realizată pe o carcasă cu miez, de la o bobină din circuitele de radiofrecvență ale unui radioreceptor. Mai indicat este să se utilizeze un miez de tip „oală”, asemănător celui de la transformatoarele de frecvență intermediară ale radioreceptorului „Turist” produs de Uzinele „Electronica”. În ambele cazuri, bobina are un număr de 20 de spire, cu priză la jumătate, pentru legarea emitorului tranzistorului. Sîrma de bobinaj folosită are un diametru de 0,2—0,3 mm și este izolată cu email.

Defectoscopul va fi montat pe o plăcuță din material izolant cu dimensiunile $14 \times 32 \times 1$ mm. Pieseile vor fi montate astfel pe plăcuță încît înălțimea montajului să nu depășească 12 mm. Întregul montaj va fi introdus într-o lanternă „Luminița”, în locul elementului de baterie din partea opusă întreruptorului. Celălalt element de baterie va fi folosit pentru alimentarea defectoscopului. De asemenea va fi păstrat întreruptorul lanternei.

De la contactul „—” al bateriei va fi legat un conductor la punctul comun al colectorului tranzistorului și rezistorului, iar de la contactul de ieșire al întreruptorului se va lega un conductor la masa montajului. În orificiul prin care ieșea lupa becului se va introduce un vîrf confecționat din sîrmă de alamă, cu diametrul de 3 mm, ascuțit la un capăt și filetat la celălalt. Lungimea vîrfului va fi de 60 mm. El se va fixa în orificiu cu ajutorul a două piulițe. Plăcuța de montaj va fi lipit cu lipinol în cutia lanternei. Condensatorul C_1 va fi lipit cu capătul liber la vîrf de alamă. De asemenea, la masă (contactul de ieșire al comutatorului) va fi lipit un conductor flexibil de 15—20 cm lungime, prevăzut la capăt cu o clemă „crocodil”. Modul de montare a pieselor este prezentat în figura 64.

Cu defectoscopul se lucrează astfel: se pune aparatul care urmează a fi verificat, în funcțiune. Se prinde cleva „crocodil” a defectoscopului la masa aparatului (șasiul metalic sau borna „+” a bateriei în cazul aparatelor cu tranzistoare). Se pune în funcțiune defectoscopul și cu



vîrful de probă se ating pe rînd punctele de intrare ale etajelor radioreceptorului sau amplificatorului defect. Aceste puncte de intrare sînt grilele de comandă ale tuburilor electronice sau bazele tranzistoarelor. Verificarea se face de la ultimul etaj către primul (de la ieșire la intrare). Atingînd cu vîrful de probă intrarea unui etaj care funcționează, se va auzi în difuzor un sunet cu o frecvență fixă. Dacă apoi trecem cu un etaj înainte și sunetul nu se mai aude, înseamnă că etajul respectiv este defect. În felul acesta poate fi localizat etajul defect, ceea ce este deosebit de important în cazul în care aparatul defect are un număr mai mare de etaje.

Defectoscop cu două tranzistoare. A doua variantă de defectoscop propusă pentru realizare este prezentată în schema din figura 65. Acest tip de schemă este cunoscut sub numele de multivibrator sau circuit basculant astabil. Funcționarea sa are la bază fenomenul de descărcare a unui condensator. La pornire unul din tranzistoare, de exemplu T_1 , datorită faptului că este practic imposibil ca tranzistoarele să fie identice, permite trecerea unui curent mai mare. Ca urmare, căderea de tensiune pe rezistorul din colectorul său va fi mai mare. Acest salt de tensiune se transmite prin condensator spre baza celui-lalt tranzistor, blocîndu-l. Deci, în prima fază un tranzistor conduce, iar celălalt este blocat. Condensatorul C_1 , care menține tranzistorul T_2 blocat, prin sarcina acumulată pe armăturile sale, se descarcă prin rezistorul din circuitul bazei și prin rezistorul din circuitul colectorului

Schema defectoscopului cu două tranzistoare

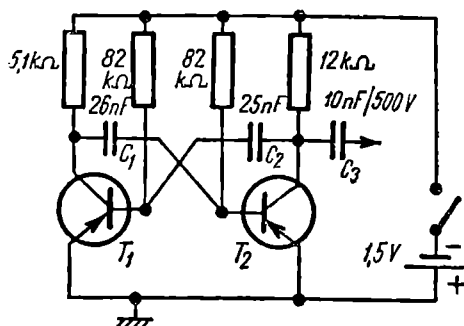


Fig. 65.

tranzistorului T_1 care conduce. În momentul în care tensiunea pe condensator a scăzut, astfel încît potențialul bazei față de emitor devine negativ, tranzistorul blocat se deschide. În colectorul său apare un salt de tensiune care se transmite pe baza tranzistorului care conduce, blocîndu-l. S-a trecut astfel în faza a doua, în care primul tranzistor este blocat și al doilea conduce. Procesul se repetă, cu singura deosebire că acum contează descărcarea condensatorului C_2 .

Trecerea dintr-o stare în alta, bascularea se face foarte rapid. Durata unei stări este determinată de valorile condensatoarelor și rezistoarelor. În colectorul fiecărui tranzistor se obțin variații mari ale tensiunii, care, separate de tensiunea continuă cu un condensator, reprezintă o tensiune alternativă. Aceasta prezintă o trecere bruscă de la o polaritate la cealaltă, numindu-se tensiune dreptunghiulară datorită reprezentării sale sub forma unor creneluri de cetate, așa cum se vede în figura 66. De asemenea, această tensiune, în afara frecvenței fundamentale, prezintă un foarte mare număr de armonici. De aceea și acest defectoscop permite verificarea unor aparate de radiorecepție sau amplificatoare pînă la frecvențe corespunzătoare undelor medii sau chiar undelor scurte.

Tranzistoarele T_1 și T_2 sînt de același tip, putîndu-se folosi orice tranzistoare de mică putere.

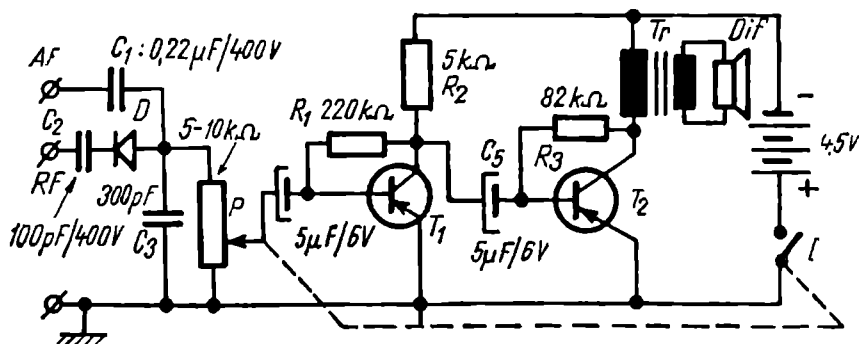
Condensatoarele C_1 și C_2 sînt ceramice, de tip plachetă. Condensatorul C_3 va avea tensiunea de lucru de 500 V, pentru a permite și verificarea aparatelor cu tuburi electronice.

Rezistoarele au puterea disipată de 0,25 W. Întregul defectoscop se montează, asemenea precedentului, într-o lanternă „Luminița” toate indicațiile date la prima variantă fiind valabile și la aceasta. Borna liberă a condensatorului C_3 se leagă la vîrfurile de probă. La masa defectoscopului (punctul comun al emitorilor) se va lega

Fig. 66.



Forma tensiunii generate de defectoscopul cu două tranzistoare



Schema amplificatorului-urmăritor de semnal Fig. 67.

un conductor flexibil, lung de 15—20 cm, prevăzut la capăt cu o clemă „crocodil“.

Modul de folosire a acestui defectoscop este identic cu cel descris la prima variantă.

Amplificator-urmăritor de semnal. Acest aparat simplu, a cărui schemă este prezentată în figura 67, permite verificarea etajelor unui radioreceptor sau amplificator în sens invers defectoscopului, adică de la intrare spre ieșire. Din schemă se vede că este vorba de un amplificator de audiofrecvență cu două etaje. El este prevăzut cu două intrări, una de audiofrecvență și una de radiofrecvență. Semnalul de audiofrecvență se aplică direct potențimetrului de reglaj al volumului prin condensatorul C_1 , care are o tensiune de lucru de 400 V, pentru a permite și verificarea etajelor aparatelor cu tuburi electronice.

Semnalul de radiofrecvență modulată (de la un radioreceptor) se aplică grupului format de dioda D și condensatoarele C_2 și C_3 , care formează un etaj detector simplificat. La ieșirea acestui etaj de detecție regăsim potențimetrul de reglaj al volumului.

În continuare, urmează două etaje amplificatoare de audiofrecvență. În circuitul colectorului ultimului etaj amplificator de audiofrecvență este montat un transformator de ieșire, în secundarul căruia se conectează un difuzor sau o cască telefonică. Dacă amatorul dispune de o cască de radio de 2 000—4 000 Ω , o poate folosi cu

succes conectînd-o în locul înfăşurării primare a transformatorului.

Tranzistoarele folosite pentru realizarea amplificatorului pot fi de orice tip de audiofrecvenţă. În cazul folosirii tranzistoarelor româneşti, se recomandă ca T_1 să fie de tip EFT 353, iar T_2 de tip EFT 323. Rezistoarele folosite au puterea disipată de 0,25 W. Condensatoarele C_1 şi C_2 vor avea tensiunea de lucru de 400 V. Transformatorul T_r este un transformator de ieşire, care poate fi luat de la orice aparat cu tranzistoare.

Întregul montaj se realizează pe o plăcuţă de pertinax cu dimensiunile de 25×50 mm. Plăcuţa, împreună cu bateria şi difuzorul vor fi montate într-o cutiuţă de material plastic (de exemplu, o cutiuţă pentru ace de undiţă şi momeală, căreia i s-au demontat, prin rupere, pereţii despărţitori).

Printr-un orificiu într-unul din pereţii laterali ai cutiei va fi scoasă rozeta de comandă a potenţiometrului cu întreruptor al amplificatorului. Tot printr-un orificiu se scoate şi un conductor flexibil de 15—20 cm lungime, care are un capăt prevăzut cu o clemă „crocodil“, iar celălalt capăt lipit la masa aparatului. În sfîrşit, pe capacul cutiei se montează două bucşe radio, la care se conectează condensatoarele C_1 şi C_2 . Cele două bucşe se marchează „A.F.“ şi „R.F.“, audiofrecvenţă şi radiofrecvenţă. Aparatul va mai fi prevăzut cu un cordon flexibil avînd două banane la capete.

Modul de lucru cu aparatul este simplu: se conectează clema „crocodil“ la masa aparatului de verificat şi unul din capetele cordonului flexibil se introduce în borna „A.F.“ sau „R.F.“, după cum verificăm funcţionarea unui etaj de audio sau de radiofrecvenţă.

Pornind amplificatorul-urmăritor şi aparatul care este în verificare, vom atinge cu banana liberă a cordonului flexibil ieşirea (de exemplu, colectorul unui tranzistor) etajului pe care-l verificăm. În difuzor sau cască se va auzi, în cazul funcţionării corecte, un sunet (de exemplu, în cazul radioreceptoarelor, programul staţiei pe care sînt acordate aparatele).

Cel mai indicat mod de utilizare a acestui aparat este însă asocierea sa cu un defectoscop. În acest caz se va

introduce la intrarea etajului pe care-l verificăm semnal de la defectoscop, în modul arătat la descrierea utilizării defectoscopului, iar la ieșirea etajului se conectează amplificatorul-urmăritor de semnal. În cazul funcționării corecte a etajului verificat, în difuzor sau în cască se va auzi sunetul produs de defectoscop.

Cele trei aparate simple de verificat construite pot duce ușor la localizarea unor defecte în radioreceptoare și amplificatoare, scutind pe tânărul electronist de pierderea unor minute prețioase, chiar în cazul în care nu dispune de aparate de măsurat.

Punți pentru măsurarea rezistoarelor și condensatoarelor

Punțile de măsurat sînt aparate care permit măsurarea rezistoarelor, condensatoarelor sau bobinelor, prin comparare cu piese similare, care constituie etaloane de rezistență, capacitate sau inductanță. Deoarece obținerea unor bobine-etalon prezintă o serie de greutăți, se vor descrie două variante ale punților de măsurat numai pentru rezistoare și condensatoare.

Pentru a înțelege cum funcționează o punte, privim schema din figura 68, care reprezintă cea mai simplă punte pentru măsurarea rezistoarelor. Tensiunea bateriei se aplică simultan atît brațului format de rezistoarele R_e (etalon) și R_x (necunoscut), cît și brațului format de cele două secțiuni ale potențiometrului P , R_1 și R_2 . Între

Principiul punții

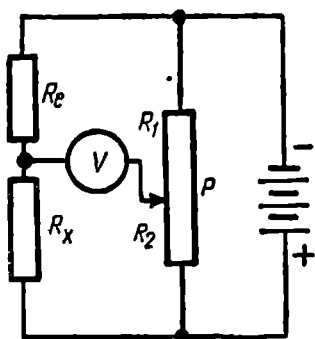


Fig. 68.

cursorul potențiometrului și punctul comun al rezistoarelor R_e și R_x se conectează voltmetru V . Circulînd prin rezistoare curentul creează diferențe de potențial între capetele lor. Diferența de potențial între capetele rezistorului R_x depinde de raportul $\frac{R_e}{R_x}$. De asemenea, diferența de potențial între cursorul potențiometrului P și capătul de jos al său depinde de raportul rezistențelor celor două porțiuni ale potențioanelor, adică de raportul $\frac{R_1}{R_2}$ cînd rapoartele sînt egale, adică:

$$\frac{R_e}{R_x} = \frac{R_1}{R_2},$$

cele două diferențe de potențial sînt egale, iar tensiunea indicată de voltmetru, nulă. În acest caz se spune că puntea este la echilibru.

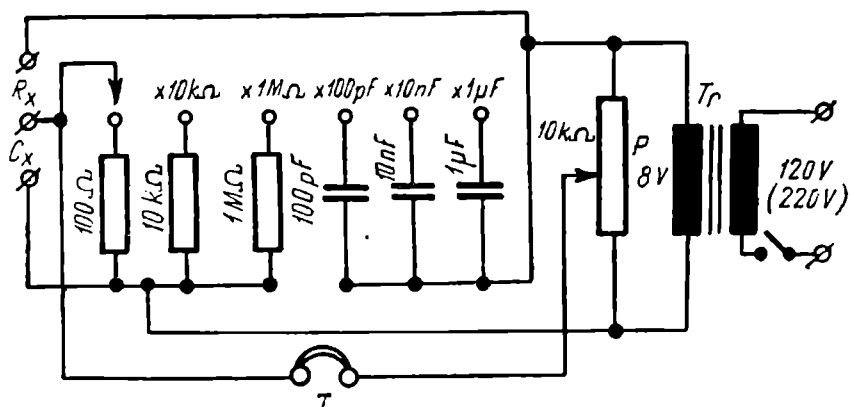
Valoarea rezistenței necunoscute poate fi calculată cu ajutorul relației:

$$R_x = \frac{R_2}{R_1} \cdot R_e.$$

Pentru o anumită valoare a rezistenței etalon R_e , la diverse valori ale raportului $\frac{R_1}{R_2}$, avem diferite valori pentru R_x în echilibrarea punții. Pentru ușurința măsurărilor, pe axul potențiometrului se găsește un cursor care se mișcă pe un cadran pe care sînt însemnate diversele valori ale raportului $\frac{R_1}{R_2}$, de regulă între 0,1 și 10.

Pe acest principiu sînt realizate punțile de măsurare a rezistoarelor. Dacă în locul unei surse de curent continuu vom utiliza o sursă de curent alternativ, folosind proprietatea condensatoarelor de a lăsa să treacă curentul alternativ, intensitatea curentului fiind proporțională cu valoarea capacității, pot fi măsurate cu ajutorul punții și condensatoarele.

În cele ce urmează sînt prezentate schemele și detaliile constructive pentru realizarea a două punți pentru măsurarea capacității și rezistenței.



Schema punții alimentate de la rețea Fig. 69.

Punte simplă pentru măsurarea rezistoarelor și condensatoarelor. Schema acestei punți este prezentată în figura 69. Sursa de alimentare este constituită dintr-un transformator de sonerie. Pentru ca să aibă o sensibilitate mai bună, puntea va fi alimentată la tensiunea de 8 V. Potențiometrul P , care constituie unul din brațele punții, va fi neapărat un potențiometru liniar. Este preferabil ca acesta să fie de o construcție robustă. Rezistoarele folosite ca etaloane vor avea puterea disipată de 1—2 W. Rezistoarele-etalon și condensatoarele-etalon vor avea valoarea rezistenței, respectiv a capacității, cât mai precisă, deoarece orice abatere are drept consecință scăderea preciziei punții. Casca T va fi o cască de 2 000 Ω , pentru a avea o sensibilitate a punții cât mai bună.

Puntea de măsură va fi montată într-o cutie de placaj sau material plastic, suficient de mare pentru a permite așezarea în interiorul său a transformatorului (de sonerie sau alt tip, care să dea tensiunea de 6—8 V), potențiometrului și a celorlalte piese. Pe panoul frontal al aparatului vor fi montate potențiometrul, întreruptorul de rețea, bușele radio pentru alegerea domeniului de măsură (în număr de șase), trei borne pentru conectarea căștii. La butonul potențiometrului va fi lipită o fișie de celuloid lată de 15 mm, lungă de 75 mm și cu grosimea

de 1 mm, care va constitui acul indicator. Ca reper va fi trasat, prin zgîriere, o linie la jumătatea lăţimii fişiei. Pe un arc de cerc avînd acelaşi centru cu gaura de fixare a potenţiometrului vor fi înscrise diviziunile scării, care reprezintă valorile raportului $\frac{R_1}{R_2}$. Aceste valori sînt cuprinse între 0,1 şi 10, avînd valoarea 1 la jumătatea cursei potenţiometrului. Poziţiile diviziunilor pentru diverse valori ale raportului se determină experimental, la etalonarea punţii, prin conectarea unor rezistoare la bornele R_x care au rezistenţa în raport cunoscut faţă de R_0 . Tot pe panoul frontal se va găsi un conductor flexibil de 15 cm lungime, avînd un capăt lipit la borna comună pentru R_x şi C_x , la capătul liber fiind prevăzut cu o banană care se va introduce într-una din buşele corespunzătoare domeniului de măsurat ales. Un exemplu de amplasare a acestor elemente pe panoul frontal este prezentat în figura 70.

Modul de lucru cu puntea este următorul: se pune în funcţiune aparatul şi se conectează la borne piesa de măsurat (rezistor sau condensator). Se introduce banana într-una din buşele corespunzătoare măsurării rezistoarelor sau condensatoarelor. Se roteşte butonul potenţiometrului pînă cînd sunetul din casă încetează. Citind valoarea raportului de pe scala potenţiometrului, se înmulţeşte cu valoarea factorului de multiplicare corespunzător buşei în care este introdusă banana şi se află

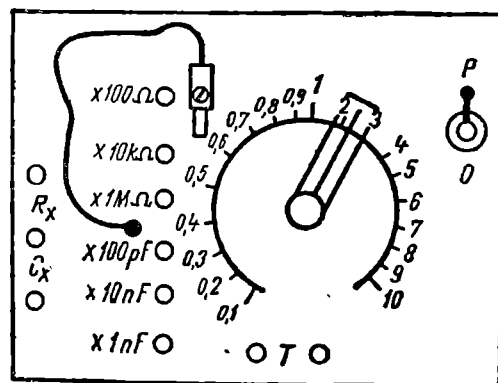


Fig. 70.

Aspectul panoului frontal al punţii

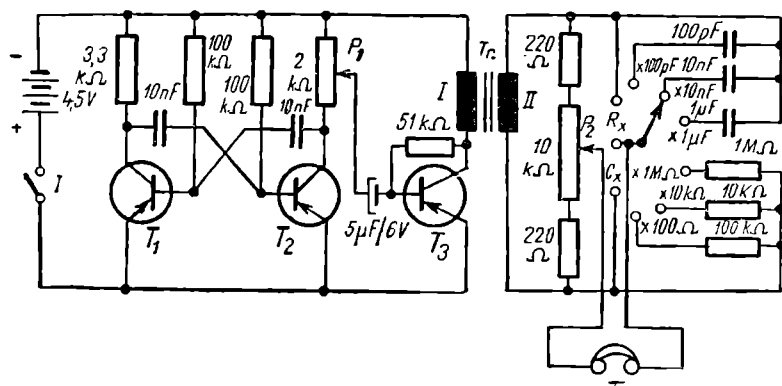


Fig. 71.

Schema punții alimentate la baterie

valoarea rezistenței sau capacității. Dacă pe toată cursa potențiometrului nu se obține echilibrul punții, se va trece banana într-o bucsă vecină și se va repeta încercarea de echilibrare a punții. Cu cât ne apropiem de echilibru, intensitatea sunetului scade.

Punte portabilă. A doua variantă de punte este prezentată în figura 71. În locul transformatorului de rețea, la această variantă se folosește ca sursă de curent alternativ un generator de ton cu frecvența de circa 1 000 Hz. De asemenea, tensiunea aplicată punții poate fi reglată, permițând modificarea sensibilității punții după dorință. Alimentarea făcându-se la baterie, puntea este independentă de rețea.

Tranzistoarele T_1 , T_2 și T_3 sînt de tip EFT 353, EFT 323 sau orice alt tip de tranzistor de audiofrecvență. Potențiometrul de reglaj al sensibilității, P_1 , este de tip miniatură cu întreruptor, servind și ca întreruptor de pornire a punții. Casca T are 2 000 Ω . Transformatorul Tr are rolul de a separa circuitul colectorului tranzistorului T_3 de puntea de măsurat. El se realizează pe un miez de 0,25—0,5 cm², avînd în înfășurarea I 1 000 spire cu sîrmă izolată cu email, cu diametrul de 0,1 mm, iar în înfășurarea II 2 000 de spire cu aceeași sîrmă.

Comutatorul K_1 are 1 contact \times 6 poziții și folosește la alegerea domeniului de măsurat. La nevoie se poate

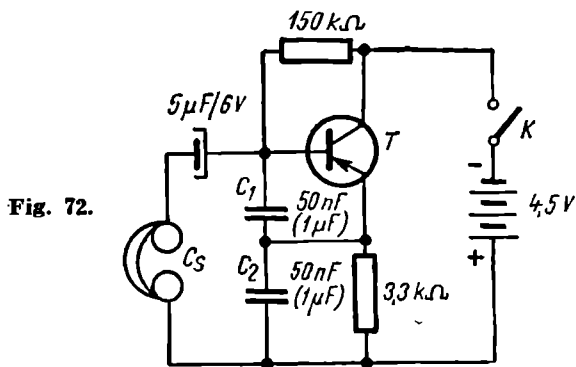
înlocui cu un sistem de comutare cu bușe și banană, ca la construcția anterioară.

Detaliile privind piesele ce compun puntea propriu-zisă, precum și modul de realizare constructivă, date la puntea simplă sînt valabile și în acest caz. Pe panoul frontal al punții vor apărea rozeta de comandă a potențiometrului P_1 , butonul cu ac indicator al potențiometrului P_2 , scala pentru valorile raportului $\frac{R_1}{R_2}$, bornele de conectare pentru R_x , C_x și cască, precum și butonul comutatorului K_1 sau bușele și conductorul cu banană pentru alegerea domeniului de măsurat. Dimensiunile punții și modul de amplasare a pieselor rămîn la latitudinea constructorului, fiind dictate și de dimensiunile pieselor folosite.

Generatoare de audiofrecvență

Generatoarele de audiofrecvență sînt surse electronice de curent alternativ de audiofrecvență. Ele pot fi construite pentru o anumită frecvență (de exemplu, generatorul de ton al centralelor telefonice) sau pot fi realizate cu frecvență variabilă, continuu sau în trepte, în vederea obținerii semnalelor pentru reglarea și verificarea amplificatoarelor de audiofrecvență.

Generator de ton pentru învățarea telegrafiei. Acest generator simplu, cu un tranzistor, este realizat după



Schema generatorului pentru învățarea telegrafiei

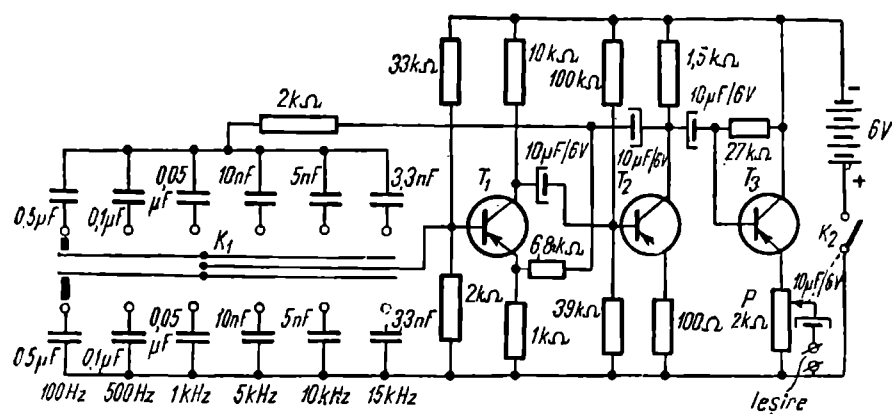
schema din figura 72. Tranzistorul T poate fi de orice tip, de audiofrecvență (EFT 321, EFT 322, EFT 323, EFT 351, EFT 352, EFT 353 etc.). Căștile utilizate pot fi de $4\,000\,\Omega$, sau de tip telefonic, de $65\,\Omega$. Valorile condensatoarelor C_1 și C_2 se dau pentru ambele variante. În locul căștilor poate fi folosit un difuzor cu un transformator de ieșire (de exemplu, un difuzor de radioficare). În acest caz, valorile condensatoarelor vor fi determinate experimental pentru a obține un ton convenabil. Frecvența optimă este de circa $1\,000\,\text{Hz}$, deoarece la această frecvență urechea are maximum de sensibilitate la nivele mici de semnal. Întrerupătorul K este chiar manipulatorul.

Toată construcția va fi plasată într-o cutie în care să încapă piesele și bateria de alimentare (o lanternă, o savonieră etc.). Cutia va fi prevăzută cu borne pentru conectarea manipulatorului și a căștilor (sau difuzorului).

Generator de audiofrecvență pentru măsurări. Cu numai trei tranzistoare și un număr relativ mic de piese poate fi realizat un generator de audiofrecvență simplu, dar deosebit de folositor pentru verificarea și măsurarea amplificatoarelor și magnetofonelor.

Schema generatorului este prezentată în figura 73. Primele două tranzistoare constituie un generator RC cu punte Wien, iar cel de-al treilea este de fapt un simplu

Schema generatorului de audiofrecvență Fig. 73.



etaj repetor pe emitor, care are rolul de a separa oscilatorul de bornele de ieșire.

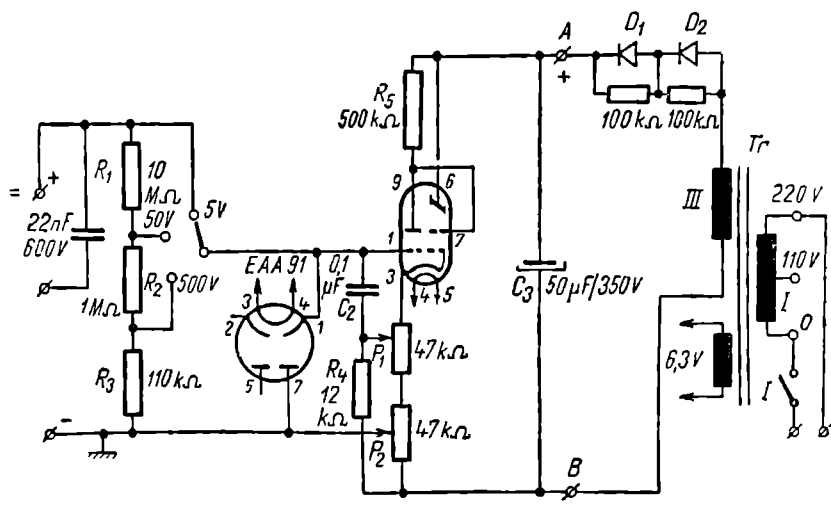
Generatorul dă oscilații pe șase frecvențe fixe, și anume 100 Hz, 500 Hz, 1 000 Hz, 5 000 Hz, 10 000 Hz și 15 000 Hz, care pot fi alese cu ajutorul comutatorului K_1 . Aceste șase frecvențe sînt suficiente pentru verificarea în bune condiții a amplificatoarelor și magnetofonelor. Tranzistoarele folosite sînt de tip EFT 352, EFT 353 sau orice tip de tranzistor de audiofrecvență, cu un factor de amplificare mai mare de 40. Comutatorul K_1 are două contacte și șase poziții.

Pentru exactitatea frecvențelor generate, condensatoarele C_1 — C_{12} vor avea o toleranță de maximum 10%. Comutatorul de pornire K_2 și potențiometrul de reglaj al tensiunii de ieșire P sînt de fapt una și aceeași piesă: un potențiometru cu întreruptor, ca acelea folosite la aparatele de radio cu tranzistoare. Întregul generator poate fi montat într-o cutie de material plastic. Cea mai indicată este cutia aparatului de radio cu tranzistoare „Zefir”, care poate fi procurată din comerț. În acest caz se va folosi suportul pentru baterii utilizat la radioreceptorul „Zefir”, iar în locul măștii frontale a cutiei va fi montată o placă de material plastic sau material izolant (pertainax, textolit) prin care va trece axul comutatorului K_1 .

Butonul de acționare a acestui comutator va avea un ac indicator, iar pe placă vor fi marcate punctele corespunzătoare frecvențelor de lucru ale generatorului. Punerea în funcțiune a generatorului nu pune probleme deosebite, respectarea valorilor indicate în schemă pentru piesele componente fiind suficientă pentru corecta funcționare a aparatului.

Voltmetre electronice

Voltmetrele electronice permit executarea unor măsurări de precizie în circuitele prin care trec curenți de slabă intensitate, deoarece absorb un curent foarte slab din circuitul în care se execută măsurarea (sub 1 μA față de minimum 20 μA în cazul aparatelor universale de



Schema voltmetrului electronic fără instrument de măsură

Fig. 74.

măsurat). Pentru realizarea acestor caracteristici, voltmetrele electronice sînt echipate cu tuburi electronice.

Voltmetru electronic fără... instrumente de măsurat. Prima variantă de voltmetru electronic propusă spre realizare prezintă avantajul înlocuirii instrumentului indicator cu un indicator optic de acord (ochi magic), care este mai ieftin și mai ușor de procurat.

Aparatul este de fapt un comparator de tensiuni, asemănător punților de măsurat. Schema este prezentată în figura 74. Tubul EAA 91 este folosit ca detector pentru semnalele de curent alternativ, fiind scos din circuit în cazul măsurărilor de curent continuu, iar tubul EM 84 este folosit ca indicator al voltmetrului. Principiul de lucru este următorul: după încălzirea aparatului se aduce cursorul potențiometrului P_2 la capătul superior și totodată se scurtcircuitază bornele de intrare pentru curent continuu. Cu ajutorul potențiometrului P_1 se reglează tensiunea de negativare a tubului, astfel ca indicatorul optic să fie deschis aproape complet (între sectoarele luminoase să rămînă un spațiu de circa 5 mm). Aceasta a fost operația de calibrare. Apoi se aplică tensiunea de

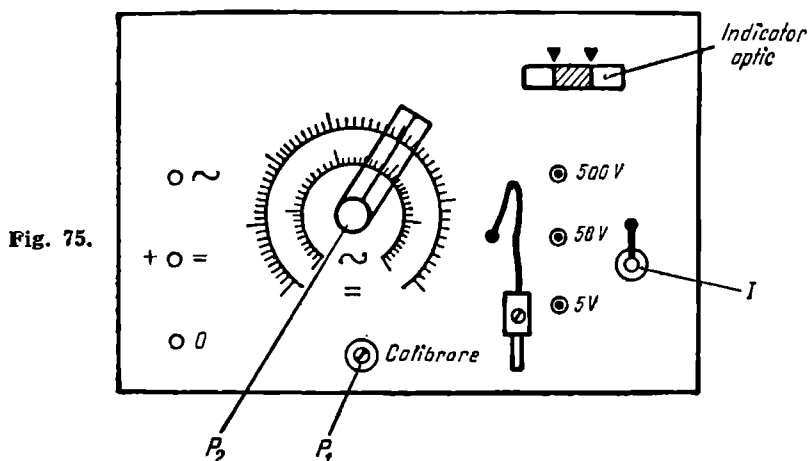
măsurat. Datorită polarității acestei tensiuni, indicatorul se va închide. Aplicînd cu ajutorul potențiometrului P_2 o tensiune de negativare, indicatorul se va deschide.

Cînd tensiunea aplicată cu ajutorul potențiometrului P_2 va fi egală cu tensiunea de măsurat, indicatorul va fi deschis la fel ca în situația în care bornele erau scurt-circuitate. Rezultă deci că este posibilă etalonarea cursei potențiometrului P_2 direct în tensiuni (la fel ca la punțile de măsurat).

Pentru a permite măsurări pe mai multe domenii, la intrare a fost prevăzut un divizor cu trei trepte: 5 V, 50 V, și 500 V.

Realizarea practică a montajului nu pune probleme deosebite. O variantă de aranjare a pieselor pe panoul frontal al aparatului este indicată în figura 75. Potențiometrul P_2 va avea fixat pe butonul său un ac indicator din celuloid, care se va mișca pe o scală dublă, în formă de arc de cerc, etalonată în tensiuni, separat pentru curent continuu și pentru curent alternativ. Sub potențiometrul P_2 se fixează potențiometrul P_1 , prevăzut cu o creștătură pentru șurubelniță, deoarece calibrarea nu se execută la fiecare măsurare. În partea stîngă vor fi montate bornele de intrare, iar în partea dreaptă bornele

Panoul voltmetrului electronic



corespunzătoare celor trei domenii de lucru. Alegerea domeniului va fi făcută cu ajutorul unui cordon flexibil cu banană, care se va introduce în borna corespunzătoare domeniului ales. Deasupra bornelor va fi executată o fantă la care va fi montat indicatorul optic. Două repere vor marca limitele sectoarelor luminoase la echilibru (cînd se face calibrarea).

Blocul de alimentare a voltmetrului este format din transformatorul Tr și diodele D_1 și D_2 . Diodele sînt de tip D7J sau DR 304. Datele transformatorului de alimentare sînt următoarele:

- secțiunea miezului: 6 cm^2 ;
- înfășurarea primară (I): 960 de spire cu sîrmă izolată cu email, cu diametrul de $0,2 \text{ mm}$ (pentru 120 V)+800 de spire cu sîrmă izolată cu email, cu diametrul de $0,15 \text{ mm}$ (pentru 220 V);
- înfășurarea de filament (II): 55 de spire de sîrmă izolată cu email cu diametrul de $0,6 \text{ mm}$;
- înfășurarea anodică (III): 2000 de spire cu sîrmă izolată cu email cu diametrul de $0,1 \text{ mm}$.

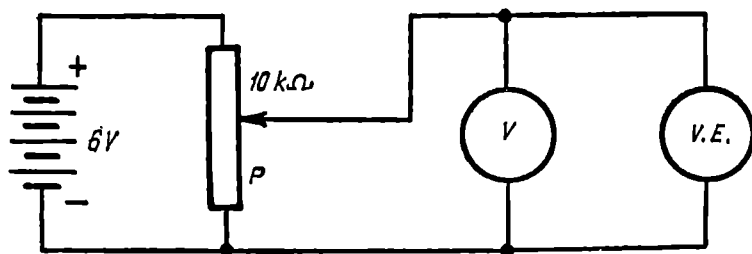
Datorită consumului electric redus al aparatului, se poate renunța la blocul de alimentare, recurîndu-se la surse ocazionale, cum ar fi, de exemplu, un radioreceptor, conectîndu-se tensiunea anodică în punctele A și B , iar tensiunea de filament ($6,3 \text{ V}$) la un circuit comun pentru ambele tuburi.

Pentru a ușura executarea montajului, în schemă au fost indicate și legăturile la soclu ale tuburilor. Tubul EAA 91 (6AL5) are un soclu de tip heptal, iar tubul EM 84 are un soclu de tip noval.

Pentru etalonarea scalei potențiometrului P_2 se realizează montajul indicat în figura 76.

Potențiometrul P va fi de preferință liniar. Voltmetrul V este un aparat de măsurat universal, iar voltmetrul VE este aparatul construit. După ce se execută calibrarea, așa cum s-a arătat la descrierea funcționării aparatului, cu ajutorul potențiometrului P se aplică diferite tensiuni ale căror valori se citesc pe voltmetrul V . Aducînd indicatorul la echilibru cu ajutorul potențiome-

Fig. 76.



Schema de etalonare a voltmetrului electronic

trului P_2 al aparatului, se însemnează pe scala de curent continuu valoarea tensiunii măsurate.

Pentru etalonarea scalei de curent alternativ se procedează similar, înlocuind bateria de 4,5 V cu înfășurarea de 5 V a unui transformator de sonerie. Bineînțeles, atât voltmetrul V , cât și aparatul construit vor fi conectate pe poziția de măsurare a curentului alternativ. După etalonarea scalelor pe poziția de 5 V nu mai este necesară efectuarea eșalonării și pe pozițiile de 50 V și 500 V, în ipoteza că rezistoarele R_1 , R_2 și R_3 au o valoare care diferă cu maximum 2,5% față de cea indicată în schemă. Totuși este recomandabilă o verificare a etalonării și pe aceste poziții.

Datorită modificării în timp a caracteristicilor tuburilor, este bine ca etalonarea să fie verificată o dată la 100 de ore de funcționare a aparatului.

Voltmetru electronic cu instrument de măsurat. Varianta a doua de voltmetru electronic propusă spre realizare folosește ca indicator un instrument de măsurat. Astfel, este posibilă citirea directă a tensiunii pe scala instrumentului, fără a mai fi necesară operația de compensare a tensiunii măsurate, ca la varianta precedentă. Schema de principiu a voltmetrului electronic este prezentată în figura 77. Detectorul pentru măsurarea tensiunilor alternative este realizat separat, sub formă unui „cap de probă”, conectat la aparat cu ajutorul unui cablu și al unor mufe de magnetofon, pentru a se elimina eventualele erori datorate pierderilor care ar apărea în cazul conectării tensiunii alternative la voltmetru prin

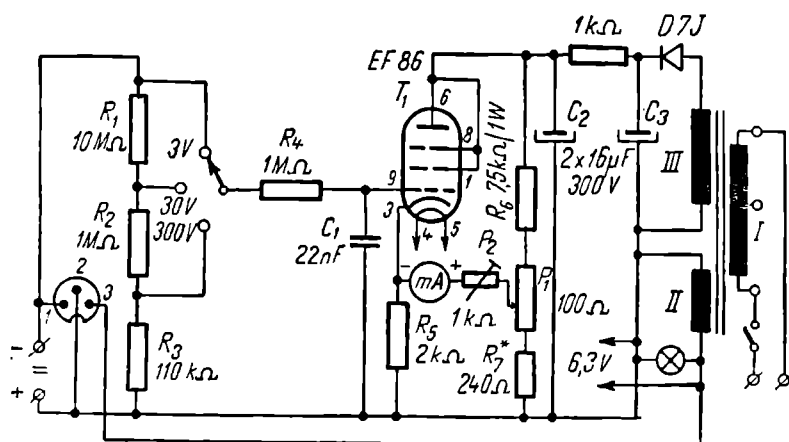


Fig. 77.

Schema voltmetrului electronic cu instrument

cordoane lungi. Schema „capului de probă” este prezentată în figura 78.

Voltmetrul electronic funcționează astfel: în diagonala punții, formată din rezistoarele R_6 , R_8 și potențiometrul P_1 , pe de o parte, și rezistența internă a tubului T_1 și rezistorul R_5 , pe de altă parte, se găsește conectat miliampermetrul mA . Când puntea este la echilibru, prin instrument nu trece curent electric. Dacă însă pe grila tubului se aplică o tensiune negativă, intensitatea curentului prin tub scade și puntea se dezechilibrează, intensitatea curentului prin miliampermetru fiind proporțională cu tensiunea aplicată.

Schema capului de probă

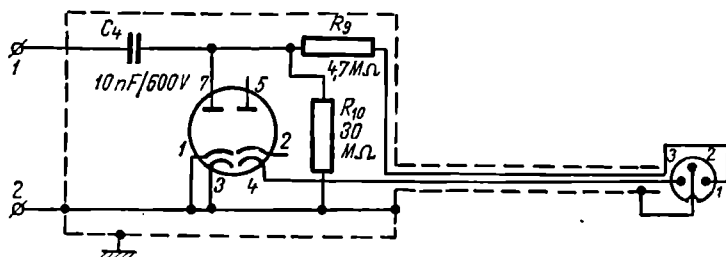


Fig. 78.

Miliampermetrul folosit are o sensibilitate de 1—2 mA.

Cu excepția rezistoarelor R_1 , R_2 și R_3 , care formează divizorul de la intrare și care trebuie să aibă o precizie cât mai bună, valorile celorlalte piese pot fi alese în limitele de toleranță de 10%. Realizarea voltmetrului nu pune probleme deosebite. El va fi montat într-o cutie cu dimensiunile aproximative de $200 \times 150 \times 150$ mm. Dimensiunile exacte vor fi determinate funcție de mărimea instrumentului de măsurat și a celorlalte piese mari (transformator de rețea, condensatoare electrolitice etc.).

Transformatorul de rețea are următoarele date:

- secțiunea miezului: 7,5 cm²;
- înfășurarea primară (I): 720 de spire cu sîrmă cu diametrul de 0,25 mm + 600 de spire cu sîrmă cu diametrul de 0,2 mm;
- înfășurarea cu filament (II): 40 de spire cu sîrmă cu diametrul de 0,7 mm;
- înfășurarea anodică (III): 500 de spire cu sîrmă avînd diametrul de 0,1 mm. Toate tipurile de sîrmă vor fi izolate cu email.

„Capul de probă” va fi montat într-un tub de aluminiu provenit de la un condensator electrolitic, cu un diametru de minimum 35 mm și o lungime de 100 mm. Cu un colțar se fixează în interior soclul tubului și o mică regletă pentru legarea terminalei rezistorului R_9 și a cablului de legătură cu voltmetrul. În locul dopului de material plastic prin care ieșeau terminalele condensatorului, va fi montat un dop de textolit, în centrul căruia se va fixa o tijă de alamă cu diametrul de 4 mm, care constituie vîrfurile de probă.

Rezistorul R_{10} va fi obținut prin legarea în serie a trei rezistoare de 10 MΩ. Cablul de legătură cu aparatul propriu-zis va fi bifilar și ecranat pe o lungime de 1 m (de exemplu, cablu microfonic). Unul din conductoare este folosit pentru alimentarea filamentului tubului EAA 91, iar celălalt pentru legătura cu borna de intrare. Tresa de ecranaj joacă rolul celui de-al treilea conductor. Borna 1 a „capului de probă” o constituie vîrfurile de probă, iar borna 2 va fi realizată dintr-un conductor flexibil, lung de 150 mm, avînd un capăt fixat la masa „capului de probă” cu un șurub, iar la celălalt capăt fiind prevăzut

cu o banană sau o clemă „crocodil“, pentru conectarea la masa aparatului asupra căruia se execută măsurările. Dacă voltmetrul electronic va fi folosit pentru măsurări pînă la frecvența de 1 MHz, se poate renunța la realizarea „capului de probă“ sub formă separată. În acest caz etajul detector va fi realizat pe același șasiu cu voltmetrul.

Realizarea constructivă a cutiei și panoului frontal, dimensiunile și amplasarea pieselor vor fi hotărîte de micul constructor în funcție de instrumentul de măsurat folosit și de celelalte piese voluminoase (transformatorul de rețea și condensatoarele electrolitice).

Etalonarea aparatului se execută la fel ca la montajul anterior. Pentru etalonarea în curent continuu va fi folosit montajul din figura 76. Etalonarea va fi făcută pe scara de 30 V. Sursa va fi realizată prin înserierea a șapte baterii de 4,5 V. Operația de etalonare va începe cu o perioadă de încălzire a voltmetrului de minimum 15 minute. Apoi, cu ajutorul potențiometrului P_1 se va aduce acul instrumentului la începutul scalei.

Dacă plaja de reglaj acoperită de potențiomtru nu este suficientă, va fi modificată valoarea rezistorului R_7 , astfel: dacă indicația instrumentului depășește începutul scalei, se va micșora valoarea lui R_7 , iar dacă instrumentul bate invers, se va mări valoarea lui R_7 . După ce a fost efectuat „reglajul de zero“, se reglează tensiunea aplicată instrumentului universal și voltmetrului electronic la valoarea de 30 V. Cu ajutorul potențiometrului P_2 se va aduce acul indicator la capătul scalei. Acest potențiomtru nu va fi montat pe panoul frontal, ci în interiorul aparatului, pentru a nu fi posibilă stricarea etalonării în timpul exploatării.

În funcție de instrumentul folosit este posibil ca la valoarea maximă a rezistenței potențiometrului P_2 , indicația acului să depășească capătul scalei. În acest caz, în serie cu potențiometrul P_2 va fi montat un rezistor de o valoare care va fi determinată experimental, între 1 și 3 k Ω . După efectuarea „reglajului de zero“ și a calibrării, va fi efectuată etalonarea punct cu punct prin variația tensiunii aplicată instrumentelor. Totodată se va face un tabel de corespondență între indicațiile instrumentului de

măsurat și tensiunea aplicată. Etalonarea scării de curent alternativ se execută în același fel. De data aceasta însă nu mai este posibilă calibrarea. În acest caz, fie că se modifică valoarea rezistorului R_0 din capul de probă, pînă cînd indicația maximă va corespunde tensiunii de 30 V, fie că se fixează capul de scară la altă valoare. Similar etalonării în domeniul curentului continuu, se va face un tabel de corespondență între valoarea tensiunii și indicațiile aparatului. Cu ajutorul celor două tabele, pe o bucată de hîrtie va fi desenată o nouă scală pentru instrument, gradată direct în volți, care va fi montată apoi peste scala veche.

Cu această construcție, se încheie seria de aparate de măsurat și control, destinată înzestrării laboratorului pionierului electronist sau a cercului de radioelectronică.

Relee electronice de timp

Deseori, în anumite situații, este necesară închiderea sau deschiderea unor circuite la anumite intervale de timp. Pentru aceasta se folosesc mecanisme asemănătoare ceasornicelor. În prezent, folosind fenomenul de încărcare sau descărcare a unui condensator, pot fi realizate aparate electronice simple de temporizare. Pentru realizarea unor astfel de aparate este nevoie de un număr mic de piese, problema cea mai grea fiind procurarea unui releu electromagnetic de felul acelor folosite în centralele telefonice.

Ghirlandă pentru pomul de iarnă cu releu de timp. Pentru împodobirea pomului de iarnă se folosesc deseori ghirlande de becuri colorate. Un efect foarte frumos poate fi obținut dacă becurile nu ard continuu, ci intermitent, lăsînd impresia de mișcare.

Cu un releu telefonic, o diodă, cîteva becuri, rezistoare și condensatoare, poate fi realizată o frumoasă ghirlandă de becuri colorate, cu două faze de iluminare. Schema întregii instalații este dată în figura 79. Pentru realizarea ghirlandei vor fi folosite becuri de scală, tipul și numărul lor diferind după tensiunea rețelei electrice. Pentru tensiunea de 220 V vor fi folosite 10 becuri de scală de

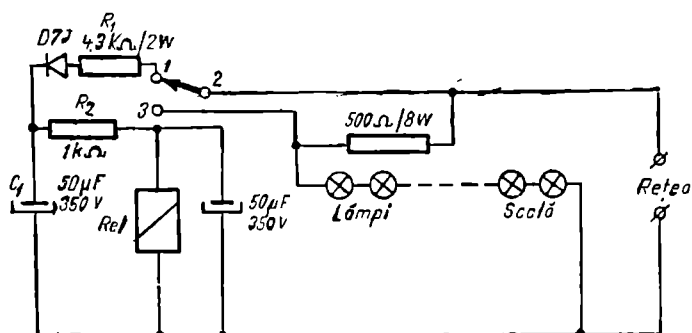


Fig. 79.

Schema releului pentru pomul de iarnă

26 V/0,1 A sau 14 becuri de 18 V/0,1 A, iar pentru tensiunea de 120 V vor fi folosite 12 becuri de scală de 12 V/0,2 A. Becurile vor fi legate în serie cu ajutorul unor conductoare flexibile (lițate), izolate cu vinilin. Distanța dintre două becuri consecutive va fi de 20—40 cm. Deoarece fasunguri de mici dimensiuni se procură mai greu, conductoarele vor fi lipite cu cositor direct la soclurile becurilor. După lipire, va fi izolată cu grijă partea metalică a soclurilor, folosind fie tub flexibil de vinilin, fie bandă izolatoare. După această operație, becurile pot fi vopsite sau introduse în mici lampioane confecționate de amatori. Primul conductor al primului bec și ultimul conductor lipit la ultimul bec vor fi mai lungi (1—2 m), pentru a permite realizarea unor conexiuni cu releul de timp. Releul electronic de timp este reprezentat pe schemă în interiorul conturului. Releul electromagnetic va fi de tip telefonic sau de alt tip, cu o rezistență a bobinei de 2 000—10 000 Ω .

Principiul de funcționare a releului este următorul: la conectarea tensiunii de rețea, cele două condensatoare electrolitice se încarcă prin rezistorul R_1 și dioda D . În momentul în care tensiunea pe condensatorul C_2 ajunge la o valoare suficient de mare pentru ca prin înfășurarea releului să treacă un curent corespunzător închiderii releului, armătura releului este atrasă de miez și contactele 1 2 se deschid. Ca urmare, procesul de încărcare înce-

tează și condensatoarele C_1 și C_2 se descarcă prin înfășurarea releului. Curentul de descărcare scade pînă cînd forța de atracție a armăturii devine insuficientă pentru a o reține și se închid contactele 1—2. Începe un nou proces de încărcare și ciclul se repetă. Durata fiecărei stări este de circa o secundă. Ea depinde de caracteristicile releului, de valorile rezistoarelor R_1 și R_2 și de capacitățile condensatoarelor C_1 și C_2 . Ghirlanda de becuri este alimentată în serie cu rezistorul R_3 . Ca urmare, atunci cînd releul este în stare de repaus, intensitatea luminoasă este mică. Atunci cînd releul este acționat, rezistorul este scurtcircuitat de contactele 2—3 ale releului și intensitatea luminoasă crește.

Releul de timp va fi montat într-o cutie de lemn sau material plastic suficient de mare pentru a permite realizarea unui montaj robust și nu prea compact, deoarece rezistoarele R_1 , R_2 și R_3 se încălzesc. Din cutie va ieși un cablu de conectare la rețea, prevăzut cu ștecher și borne pentru ghirlandă. Rezistorul R_3 va fi obținut prin combinarea mai multor rezistoare, de putere mai mică, în serie și paralel (de exemplu, patru rezistoare de 2 k Ω /2 W în paralel), valoarea sa nefiind critică.

Releu electronic de timp pentru laboratorul foto. Deoseori, în laboratorul foto este necesară o expunere egală a hîrtiei atunci cînd se execută mai multe copii. Pentru aceasta se folosesc relee de timp mecanice, construite pe principiul ceasornicului sau relee de timp electronice. Cu un minimum de piese poate fi realizat un releu de timp simplu și precis, care să permită expuneri pînă la 1 minut. Deosebirea esențială față de releul pentru ghirlandă constă în aceea că descărcarea condensatorului nu se face prin releu, ci printr-un grup de rezistoare, iar tensiunea de pe condensator comandă un tub electronic. În circuitul anodic se înseriază releul.

Schema de principiu a releului este prezentată în figura 80. Grupul de rezistoare R_1 — R_6 , care determină perioada de timp a releului, este completat cu grupul de întreruptoare I_1 — I_6 , care le șuntează. Cu ajutorul acestor întreruptoare se aleg timpii de expunere.

Prin deschiderea unui întreruptor se obține o expunere corespunzătoare valorii rezistoarelor, și anume: I_1 — 1,5 s,

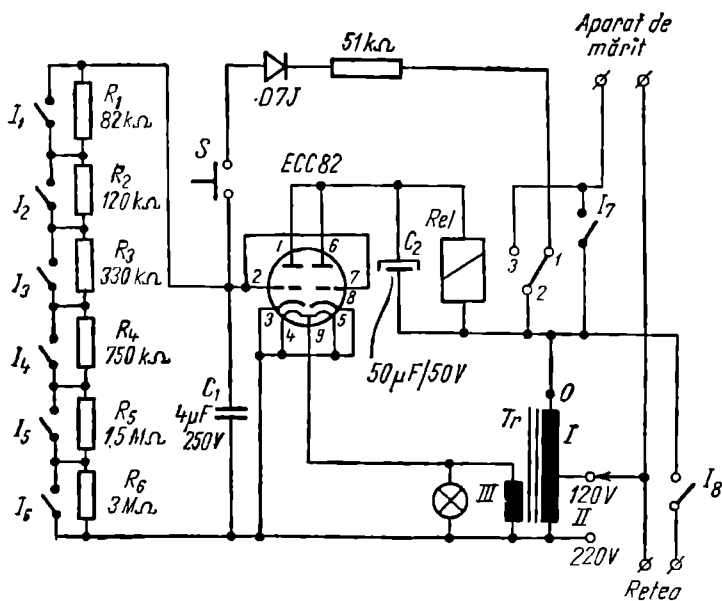


Fig. 80.

Schema releului pentru laboratorul foto

I_2 — 2 s, I_3 — 5 s, I_4 — 10 s, I_5 — 20 s și I_6 — 40 s. Deschiderea simultană a două sau mai multe întrerupătoare corespunde unui timp de expunere egal cu suma timpilor corespunzători fiecărui întrerupător. De exemplu, deschiderea întrerupătoarelor I_2 , I_3 și I_5 corespunde unui timp de 2 s + 5 s + 20 s = 27 s.

Funcționarea întregului montaj decurge astfel: la pornirea aparatului, condensatorul C_1 este descărcat, tensiunea pe grila tubului este nulă și tubul conduce. Curentul tubului, trecând prin înfășurarea releului, atrage armătura și se închid contactele 1—2 ale releului. Contactele 2—3 fiind deschise, aparatul de mărit (sau copiat) nu este alimentat. Deoarece alimentarea se face la curent alternativ, fără redresor, s-a conectat în paralel cu releul condensatorul C_2 , care se încarcă în timpul semiperioadei pozitive și menține curentul prin înfășurare în timpul semiperioadei negative. După alegerea, cu ajutorul întrerupătoarelor I_1 — I_6 , a timpului de expunere, se apasă

butonul S maximum o secundă. Prin rezistorul R_7 și dioda D , condensatorul C_1 se încarcă cu o tensiune de circa 200 V și tubul se blochează. Ca urmare, prin înfășurarea releului curentul devine nul, armătura este eliberată și se închid contactele 2—3, aprinzându-se astfel lampa aparatului de mărit. După eliberarea butonului, condensatorul C_1 se descarcă lent prin grupul de rezistoare $R_1 - R_6$ (numai prin acelea corespunzătoare timpului ales).

Cînd tensiunea scade la circa 1—2 V, tubul se deschide, curentul trece din nou prin înfășurarea releului și contactele 2—3 se deschid, stingînd lampa aparatului de mărit (sau copiat). Pentru efectuarea reglajelor aparatului de mărit, contactele 2—3 s-au șuntat cu întreruptorul I_7 , care permite aprinderea lămpii aparatului de mărit pe un timp nelimitat.

Întreruptoarele $I_1 - I_8$ sînt de tip unipolar, ca acelea folosite la veioze. Se recomandă folosirea întreruptoarelor basculante, care permit marcarea pozițiilor „închis” și „deschis” pe panoul aparatului. Butonul S este de tipul celor pentru sonerii. Releul folosit este de tip telefonic, avînd un curent de funcționare de 5—10 mA. Condensatorul C_1 va fi cu dielectric hirtie, cu o toleranță de $+10\%$.

Datele transformatorului Tr sînt următoarele:

- secțiunea miezului: 6 cm²;
- înfășurarea I: 900 de spire cu sîrmă avînd diametrul de 0,25 mm;
- înfășurarea II: 750 de spire cu sîrmă avînd diametrul 0,15 mm;
- înfășurarea III: 50 de spire cu sîrmă avînd diametrul 0,16 mm.

Sîrma utilizată va fi izolată cu email.

Tubul electronic folosit este ECC 82 sau ECC 83, avînd cele două diode legate în paralel.

Constructiv, releul de timp va fi realizat pe o placă de material izolant cu dimensiunile de 150×180 mm, pe care se montează transformatorul, soclul tubului, releul, condensatoarele C_1 și C_2 , dioda D și rezistorul R_7 .

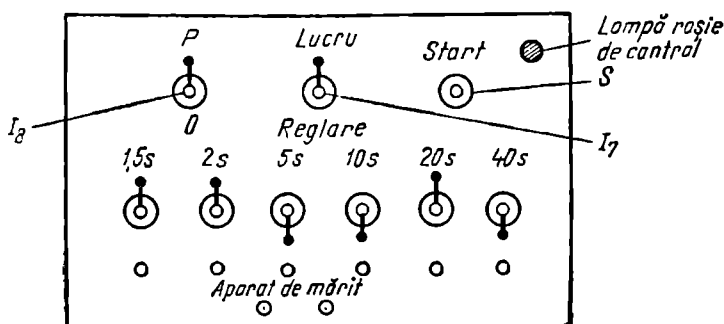


Fig. 81.

Panoul frontal al releului

Placa de montaj se introduce într-o cutie cu dimensiunile de $160 \times 130 \times 120$ mm, confecționată din placaj. Panoul frontal se va realiza din pertinax. Pe acest panou se montează, ca în figura 81, elementele de comandă. Pe rândul de sus se montează întreruptoarele I_6 , I_7 și butonul S , având înscrise și semnificațiile lor. Pe rândul de jos se montează întreruptoarele I_1 — I_6 , având poziția „deschis” în sus. Pozițiile „închis” ale acestora vor fi marcate cu cifra „zero”, iar pozițiile „deschis” cu timpii care se obțin. Sub aceste întreruptoare se plasează și bornele pentru conectarea aparatului de mărit (sau copiat).

Concordanța timpilor de expunere reali cu cei înscrși pe panou va fi realizată în timpul reglajului releului de timp prin ajustarea valorilor rezistoarelor R_4 — R_7 .

Jucării . . . electronice

În pas cu dezvoltarea tehnicii au fost modernizate și jucăriile.

În prezent jucăriile electrice au devenit deosebit de cunoscute și îndrăgite de copii. În ultima vreme au apărut chiar jucării electronice, cele mai spectaculoase dintre acestea fiind roboții. Având formă de om sau de ființe „extraterestre”, aceștia reproduc o serie de acțiuni ale omului, fiind deosebit de amuzanți. Unii „știu” chiar să socotească sau să vorbească. Construcția unor roboți de-

pășește, desigur, posibilitățile pe care le au amatorii începători. Dar pot fi realizate totuși și jucării simple și distractive. Două construcții de acest fel sînt descrise în rîndurile ce urmează.

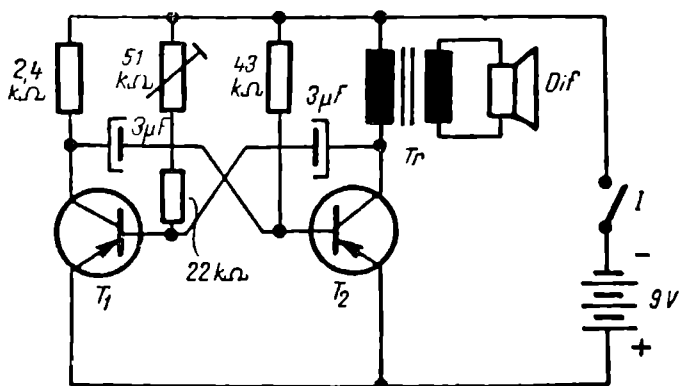
Pușcă automată... electronică. La automatele jucărie din comerț poate fi adaptat un dispozitiv simplu menit să înlocuiască mecanismul care produce pocniturile (adică „împușcăturile“), destul de ușor defectabil.

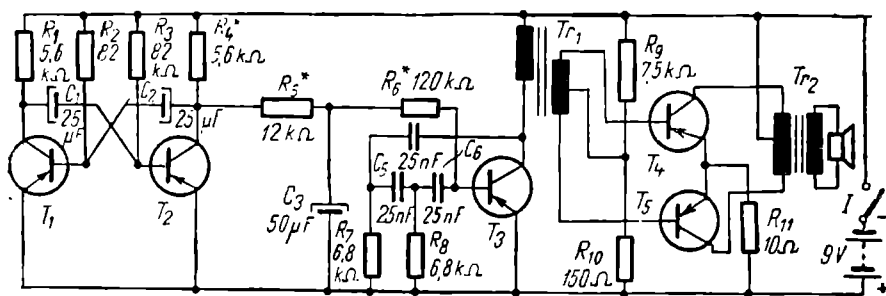
Schema „automatului electronic“ este prezentată în figura 82. Este vorba de un multivibrator cu o perioadă mare de basculare (cîteva zecimi de secundă). Tranzistoarele T_1 și T_2 sînt de tip EFT 322 sau EFT 323. Transformatorul de ieșire Tr poate fi luat de la orice aparat de radio cu tranzistoare, iar difuzorul va fi de tip miniatură, asemănător acelor folosite la aparatele de radio „Zefir“ sau „Cora“.

Întregul montaj va fi realizat pe o plăcuță cu dimensiunile de 60×40 mm. Plăcuța cu montajul, difuzorul și bateria pot fi plasate în locul mecanismului existent la puștile automate-jucărie care se găsesc în comerț, fiind necesare unele ajustări ale locașului respectiv. În locul trăgaciului va fi plasat un buton de contact, care este de fapt chiar întreruptorul I (poate fi folosit un întreruptor de veioză prin apăsare, la prima apăsare declanșându-se „focul“, iar la a doua, oprindu-se).

Schema generatorului pentru pușcă electronică

Fig. 82.





Schema pisicii electronice Fig. 83.

Funcționarea schemei constă în aceea că la fiecare basculare se va auzi în difuzor un pocnet. Cu ajutorul potențiometrului semireglabil P se va realiza egalitatea intervalelor de timp dintre două pocnete succesive, obținându-se o imitare cât mai apropiată a unui automat.

Realizarea constructivă nu ridică nici un fel de probleme, funcționarea montajului fiind asigurată de respectarea schemei.

Pisica... electronică. Cu câteva tranzistoare și un număr de rezistoare și condensatoare poate fi realizat un montaj care imită perfect mieunatul pisicii. Schema „pisicii” este prezentată în figura 83. Tranzistoarele T_1 și T_2 formează un multivibrator cu o perioadă de câteva secunde. Acest multivibrator comandă, prin grupul R_5 , C_3 , R_6 generatorul de ton realizat de tranzistorul T_3 . Tranzistoarele T_4 și T_5 constituie un amplificator final în contratimp, ca la orice aparat de radio cu tranzistoare. La conectarea sursei de alimentare, generatorul de ton comandat de multivibrator produce pachete de oscilații care, amplificate și reproduse de difuzor, se aseamănă foarte mult cu un mieunat.

Tranzistoarele T_1 — T_5 sînt de tip EFT 322 sau EFT 323. Primele două vor avea factorii de amplificare cât mai apropiați și cel puțin egali cu 30. Tranzistorul T_3 va avea factorul de amplificare de cel puțin 50, iar tranzistoarele T_4 și T_5 vor fi de asemenea cu factori de amplificare egali.

Transformatoarele Tr_1 (defazor) și Tr_2 (de ieșire) pot fi de orice tip de la aparatele de radio cu tranzistoare, fiind recomandabilă folosirea unor transformatoare cât mai mici. Difuzorul este de tip „Zefir“.

Întregul montaj se realizează pe o plăcuță de pertinax cu dimensiunile de 130×60 mm. Varianta cea mai spectaculoasă o constituie montarea schemei în interiorul unei pisici de material plastic sau de pluș, întreruptorul fiind montat în coadă. În acest caz, ori de câte ori pisica va fi trasă de coadă, va . . . mieuna.

În timpul realizării montajului vor fi ajustate valorile rezistoarelor R_4 , R_5 și R_6 pentru a obține un sunet cât mai apropiat de cel natural.

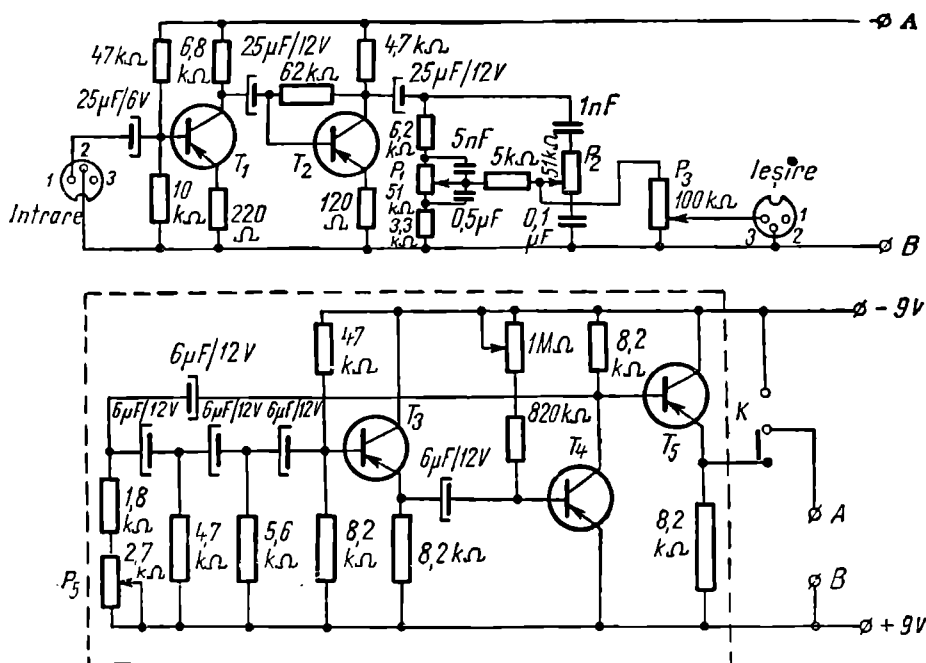
Amplificatoare de audiofrecvență

Un domeniu spectaculos de aplicare a electronicii îl constituie instalațiile de amplificare și prelucrare a sunetelor, nelipsite din studiourile de radiodifuziune, televiziune sau de înregistrări. Prin cerințele de calitate și prin varietatea domeniilor de aplicație, amplificatoarele de audiofrecvență folosite pentru amplificarea sunetelor se găsesc și în prezent într-un continuu proces de perfecționare, apărind în permanență noi și noi variante constructive. În continuare vor fi prezentate un număr de trei montaje diferite, menite să deschidă gustul micului electronist pentru acest frumos domeniu.

Preamplificator cu corecție de ton și efect „vibrator“. Cu ajutorul acestui preamplificator poate fi prelucrat semnalul captat de un microfon, obținut de la o chitară electrică sau de la altă sursă. Preamplificatorul realizează atât o ridicare a nivelului semnalului cât și corecția tonului. De asemenea, preamplificatorul poate realiza efectul „vibrato“ („tremolo“).

Schema preamplificatorului este prezentată în figura 84.

Tranzistoarele T_1 și T_2 formează preamplificatorul propriu-zis. Semnalul se aplică la tranzistorul T_1 , este amplificat de acesta și apoi de tranzistorul T_2 . După tranzistorul T_2 urmează un grup de corecție separată a frecvențelor joase și înalte. Cu ajutorul potențiometrului P_1



Schema preamplificatorului cu efect „vibrato” Fig. 84.

pot fi ridicate sau coborâte frecvențele joase, iar cu ajutorul potențiometrului P_2 pot fi ridicate sau coborâte frecvențele înalte. După acest grup se montează potențiometrul P_3 , cu care se reglează nivelul de ieșire. Tranzistoarele T_3 , T_4 și T_5 constituie generatorul de „vibrato”. Acest generator produce o variație a tensiunii de alimentare a preamplificatorului cu o frecvență de 5—20 Hz, având ca efect o variație a amplificării în acest ritm. Cu ajutorul potențiometrului P_5 se reglează frecvența generatorului, iar cu ajutorul potențiometrului P_4 amplitudinea tensiunii variabile, deci intensitatea efectului „vibrato”. Cu ajutorul comutatorului K poate fi alimentat preamplificatorul prin generatorul de „vibrato” sau direct, eliminând acest efect.

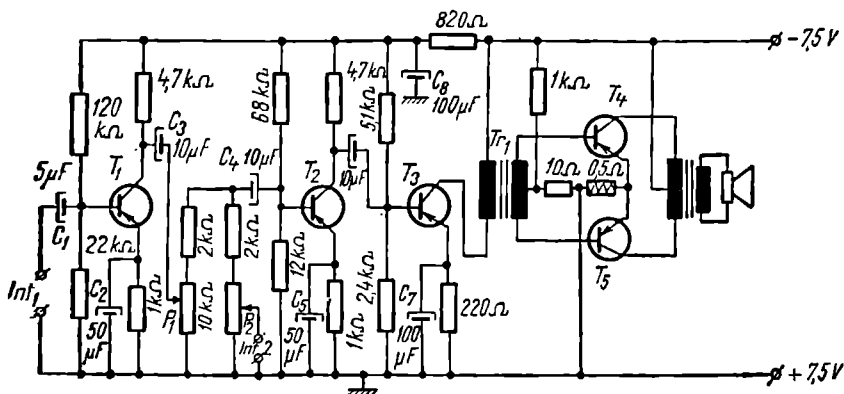
Amatorii care doresc să renunțe la efectul „vibrato” pot elimina complet generatorul (partea din schemă cuprinsă în conturul desenat cu linia întreruptă).

Tranzistoarele sînt de tip EFT 352 sau EFT 353. Restul pieselor folosite nu ridică probleme în legătură cu alegerea lor.

Întreaga construcție va fi realizată pe o placă de perlinax sau textolit cu dimensiunile de 70×120 mm. Placa de montaj va fi introdusă într-o cutie confecționată din tablă de aluminiu, cu grosimea de 1 mm. Pe unul din pereții cutiei (în față sau deasupra) se vor monta cele cinci potențiometre. Dimensiunile finale ale cutiei vor fi determinate de dimensiunile potențioanelor folosite. Ca borne de intrare și ieșire vor fi utilizate mufe standardizate pentru magnetofone. Ieșirea preamplificatorului se va conecta la intrarea unui amplificator sau chiar a unui radioreceptor prevăzut cu mufă pentru conectarea magnetofonului.

Amplificator tranzistorizat de medie putere. Amplificatorul prezentat în schema din figura 85 permite obținerea unei puteri de circa 3 W, cu un consum de curent maximum 0,5 A, putînd fi alimentat atît din baterii cît și de la rețea. De asemenea, amplificatorul are două intrări separate, de sensibilități diferite, una pentru microfon și alta pentru picup sau magnetofon. Tranzistorul T_1 lucrează ca preamplificator de microfon, iar tranzistorul T_2 ca preamplificator de tensiune. Cu tranzistorul T_3 este

Fig. 85. Schema amplificatorului de medie putere.



realizat etajul prefinal (defazor), iar tranzistoarele T_4 și T_5 lucrează ca amplificator final în contratimp. Potențiometrele P_1 și P_2 formează un grup de mixaj, permițind reglarea separată a amplificării pe cele două intrări. Dacă amatorul folosește acest amplificator împreună cu preamplificatorul descris anterior, se va elimina primul tranzistor și grupul de mixaj.

Tranzistoarele T_1 și T_2 sînt de tip EFT 353, tranzistorul T_3 este de tip EFT 323, iar tranzistoarele T_4 și T_5 sînt de tip EFT 212 sau EFT 213. Tranzistoarele T_4 și T_5 trebuie să aibă factorii de amplificare egali.

Transformatorul defazor T_{r1} are următoarele date:

- secțiunea miezului: 1 cm^2 ;
- înfășurarea I: 1000 de spire cu sîrmă, avînd diametrul de $0,15 \text{ mm}$;
- înfășurarea II: 2×250 de spire cu sîrmă, avînd diametrul de $0,25 \text{ mm}$.

Transformatorul de ieșire T_{r2} are următoarele date:

- secțiunea miezului: 3 cm^2 ;
- înfășurarea I: 2×200 de spire cu sîrmă, avînd diametrul de $0,4 \text{ mm}$;
- înfășurarea II: 60 de spire cu sîrmă, avînd diametrul de $0,6 \text{ mm}$.

Sîrma utilizată va fi izolată cu email.

Difuzorul folosit va avea o putere de minimum 3 W și o impedanță de 4Ω .

Alimentarea amplificatorului se va face de la 5 baterii R 20 de $1,5 \text{ V}$, care asigură o funcționare intermitentă de 10 ore la puterea de 2 W . Pentru alimentarea de la rețea va fi construit un alimentator, a cărui schemă este dată de figura 86. Diodele D_1 și D_2 sînt de tip EFR 135.

Schema alimentatorului pentru amplificator

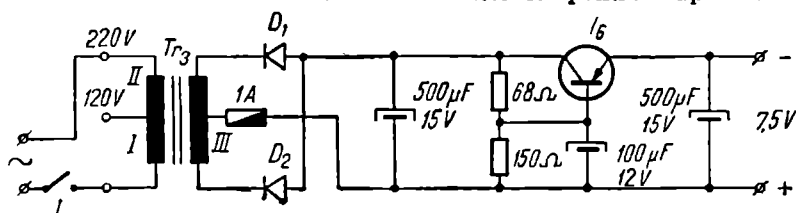


Fig. 86.

Pot fi folosite în locul fiecăreia câte două diode de tip D7E, legate în paralel. Tranzistorul T_6 este de tip EFT 212. Transformatorul de rețea T_r are următoarele date:

- secțiunea miezului: 6 cm²;
- înfășurarea I: 900 de spire cu sîrmă, avînd diametrul de 0,25 mm;
- înfășurarea II: 750 de spire cu sîrmă, avînd diametrul de 0,2 mm;
- înfășurarea III: 2×80 de spire, cu sîrmă, avînd diametrul de 0,6 mm.

Sîrma va fi izolată cu email.

Amplificatorul va fi montat pe o placă de textolit cu dimensiunile de 90×150 mm, iar alimentatorul pe o placă de textolit cu dimensiunile de 90×90 mm. Amplificatorul și alimentatorul pot fi montate chiar în cutia difuzorului, avînd gabarite mici. Pentru amatorii care doresc să evite construcția unei cutii din lemn pentru difuzor și amplificator, se recomandă folosirea unei cutii de aparat de radio „Neptun“, în care poate fi montat ușor un difuzor de dimensiuni mai mici (asemănător aceluia de la aparatul de radio „Carmen“) și placa amplificatorului.

Pentru baterii va fi folosit, în acest caz, locașul și contactele existente în cutie, dar alimentatorul va trebui montat într-o cutie separată.

Amplificator stereofonic de calitate. Ultima schemă propusă spre realizare reprezintă construcția de vîrf, care poate fi dusă la bun sfîrșit numai după o bogată experiență în construcții radioelectronice. Este vorba de un amplificator de calitate, stereofonic, cu două canale, care va permite ascultarea discurilor stereofonice în condiții foarte bune, evident folosind un picup cu doză stereo. Dar ce se înțelege prin stereofonie?

Tehnica reproducerii stereofonice a sunetului constă din captarea sunetului cu ajutorul a două microfoane, plasate în stînga și în dreapta surselor de sunete, amplificarea separată a semnelor celor două microfoane, și apoi redarea programului captat prin intermediul a două difuzoare plasate lateral. Astfel, la ascultare se va reproduce și direcția din care vine sunetul. Reproduserile ste-

reo ale muzicii capătă un plus de strălucire, obținându-se o foarte mare apropiere de condițiile de ascultare directă din sala de concert.

Amplificatorul propus a se realiza este construit cu tuburi electronice, putînd furniza o putere de maximum 4 W pe fiecare canal. Schema este prezentată în figura 87. Din schemă se vede că este vorba de două amplificatoare identice, fiecare avînd cîte două tuburi electronice. De aceea prezentarea schemei se va face numai pentru un singur canal. La intrare se găsește un potențiomtru de reglaj al nivelului P_1 . După o primă amplificare a semnalului de către prima triodă a tubului T_1 , se introduce un dispozitiv de corecție a tonului, care cuprinde două potențiometre și o rețea de condensatoare și rezistoare. Cu ajutorul potențiometrului P_2 se reglează tonurile joase, iar cu ajutorul potențiometrului P_3 tonurile înalte. Semnalul este apoi amplificat din nou de a doua triodă a tubului T_1 și aplicat pe grila etajului final, realizat cu tubul T_2 .

Cele două canale fiind independente și identice, amplificarea totală a semnalului ar trebui să fie aceeași pe fiecare din ele. Totuși datorită imposibilității de a avea elemente de circuit identice pe fiecare canal, a fost necesară introducerea unui reglaj care egalizează amplificarea pe cele două canale.

Potențiometrul P_4 , care este introdus în circuitul de reacție negativă are chiar acest rol, iar reglajul este cunoscut sub numele de „balans”. Perechile de potențiometre $P_1-P'_1$, $P_2-P'_2$ și $P_3-P'_3$, de pe cele două canale, trebuie să-și modifice valoarea simultan. De aceea sînt montate cîte două pe același ax. Pentru audiții mono s-a prevăzut și posibilitatea de conectare în paralel a celor două canale cu ajutorul comutatorului K .

Tuburile T_1 și T'_1 sînt de tip ECC 83, iar tuburile T_2 și T'_2 sînt de tip EL 84. Potențiometrele duble $P_1-P'_1$, $P_2-P'_2$ și $P_3-P'_3$ se pot procura din comerț (de la aparatul de radio „Capri”). Comutatorul K va fi de mici dimensiuni (comutator de ton de la aparatul de radio „Mamaia”). Transformatoarele de ieșire Tr_1 și Tr'_1 vor fi de tip „Rossini” sau „Oberon”, care se găsesc în comerț. De asemenea, difuzoarele cele mai indicate sînt acelea

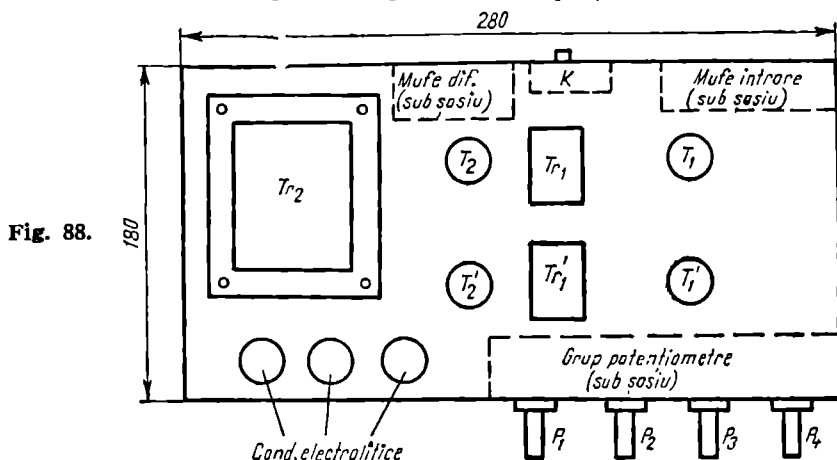
folosite la aparatele de radio „Rossini“, „Capri“ sau „Oberon“ (cîte unul de 6 W/6 Ω și unul de 1,5 W/12 Ω pe fiecare canal).

Transformatorul de rețea Tr_2 poate fi de orice tip, care să poată asigura tensiunile necesare și un curent de 100 mA în înfășurarea de înaltă tensiune (de la aparatele de radio „Capri“, „Rossini“, „Oberon“, „Simfonia“ etc.). Puntea de seleniu Se va asigura un curent redresat de 100 mA (de exemplu, puntea sovietică AVS-120-270).

Tensiunile de lucru ale condensatoarelor vor fi de cel puțin 400 V. Tensiunile de lucru pentru condensatoarele electrolitice, cit și puterile rezistoarelor, se indică pe schemă. Tot pe schemă se dau și legăturile la soclurile tuburilor.

Amplasarea pieselor pe șasiul confecționat din tablă de aluminiu, cu grosimea de 1 mm, este arătată în figura 88. Înălțimea șasiului va fi de 60 mm. Transformatorul de rețea Tr_2 va fi montat semiîngropat, decupîndu-se și șasiul în acest scop. Toate conexiunile dintre mufele de intrare și potențiometre și restul montajului vor fi realizate numai cu cablu ecranat. Pentru ușurarea executării montajului, în lungul șasiului, de dedesubt, între soclurile tuburilor va fi montată o regletă cu 10—12 cose,

Modul de amplasare a pieselor mari pe șasiu



la care vor fi lipite piesele. Toate piesele vor fi fixate la ambele capete, prin lipire la cosele de pe regletă sau la soclurile tuburilor, nefiind admis să se lipească 2—3 piese la un loc, iar lipitura să se lase liberă, fără a fi rigidizată.

De asemenea, conexiunile vor fi cât mai scurte.

Toate punctele de masă vor fi lipite la un conductor gros de 1,5—2 mm, care va fi legat la șasiu într-un singur punct, în apropierea mufelor de intrare.

Amplificatorul va fi montat într-o cutie de placaj, gros de 8 mm, furniruit la exterior, cu dimensiunile de $320 \times 200 \times 170$ mm. Capacul din spate va fi confecționat din PFL, având decupări în zona mufelor și a comutatorului *K* și găuri pentru răcire. Panoul frontal va fi confecționat dintr-o placă de material plastic sau din placaj furniruit. Pe panou vor fi fixate întreruptorul de rețea și lampa de control și vor fi executate patru găuri pentru trecerea axelor potențioanelor. Aspectul panoului este prezentat în figura 89.

Butoanele cele mai indicate sînt acelea de la picupul stereofonic cu amplificator „Zifona”, care au imprimate simboluri cu semnificația comenzilor.

Cele două perechi de difuzoare vor fi amplasate în două boxe confecționate din scîndură de brad de 2 cm sau din planșetă de tei. Dimensiunile boxelor sînt de

Aspectul panoului amplificatorului

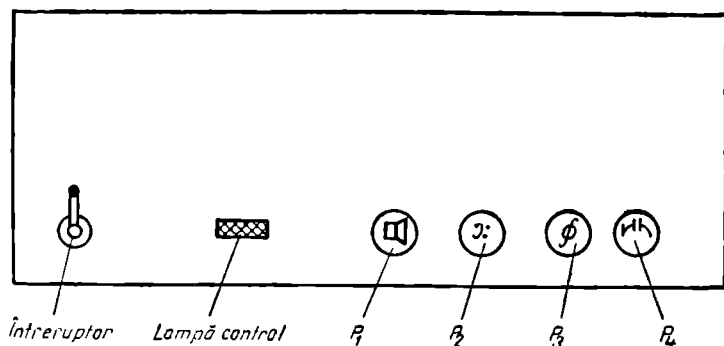
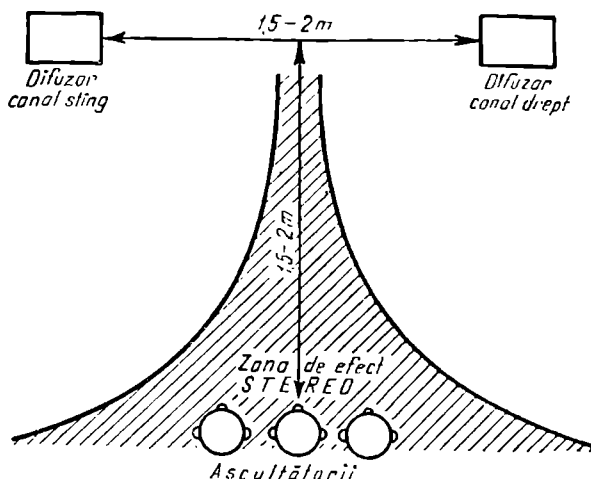


Fig. 89.

Fig. 90.



Modul de amplasare al difuzoarelor la audiția stereo

350×600×250 mm. Capacul din spate va fi realizat din placaj sau PFL, fiind perforat.

Pentru a realiza audiții stereofonice este nevoie de o sursă de program stereo. Aceasta poate fi un magnetofon stereo (de exemplu B 46, care nu are amplificator de putere cu două canale) sau un picup stereo, cu discuri stereofonice (dintre picupuri sînt prevăzute cu doze stereo tipurile „Zifona” și ultimile variante „Supraphon”).

Amplasarea difuzoarelor și ascultătorilor pentru audiția stereofonică este prezentată în figura 90. Pentru o audiție corectă este necesară reglarea balansului, care se face astfel: se trece comutatorul K pe poziția „mono” și se reglează potențiometrul P_4 astfel ca sunetul să se audă exact de la jumătatea distanței dintre difuzoare. După aceea se trece K pe poziția „stereo” și... audiție plăcută!

C u p r i n s u l

Introducere	3
-----------------------	---

Partea întâi

LA ÎNCEPUT PUTÎNA TEORIE	5
---------------------------------	----------

Curentul electric	6
-----------------------------	---

Piese și materiale folosite
în montajele realizate

de amatori	18
----------------------	----

Aparate de măsurat și modul de utilizare a lor	54
---	----

Piese și materiale folosite în montajele realizate	18
---	----

Aparate de măsurat și modul de utilizare a lor	54
---	----

Partea a doua

ȘI ACUM LA LUCRU!	60
------------------------------------	-----------

Laboratorul pionierului electro- nist	60
--	----

Cîteva operații mai importante necesare la confecționarea apa- ratelor	68
--	----

Alimentatoare de la rețea pentru aparate cu tranzistoare .	69
Aparate pentru verificarea pieselor și circuitelor	73
Aparate pentru verificarea și depanarea radioreceptoarelor și amplificatoarelor	78
Punți pentru măsurarea rezistențelor și condensatoarelor .	85
Generatoare de audiofrecvență	90
Voltmetre electronice	92
Relee electronice de timp . .	100
Jucării... electronice . . .	105
Amplificatoare de audiofrecvență	108

Nr. colilor de tipar: 7,5
Nr. planșelor: 1

Întreprinderea poligrafică „Crișana”
Str. Moscovei nr. 5 — Oradea
Republica Socialistă România
Comanda nr. 360



Lei 3,60

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ